Luigi Sturzo

Libertatea: prietenii şi duşmanii săi

Redactor: Irina Ilie

© Editura Paideia, 2001
75104 Bucureşti, România
Str. Tudor Arghezi nr.15 sector 2
tel.: (00401) 211.58.04; 212.03.47
fax: (00401) 212.03.48

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale
STURZO, LUIGI
Libertatea: prietenii şi duşmanii săi / Luigi Sturzo. - Bucureşti : Paideia, 2001
p. 152 : 20 cm.
ISBN 973-596-019-2

123.1

LUIGI STURZO

LIBERTATEA:
PRIETENII ŞI DUŞMANII SĂI

Traducere de *Nicoleta Panait*
Ediţie îngrijită de *Massimo Baldini*
Prefaţă de *Giovanni Palladino*

PAIDEIA

PREFAŢĂ

Dacă Don Sturzo ar fi învins...

...Astăzi Italia ar fi mai bună, cu o societate mai dreaptă, mai civilizată, mai responsabilă. Dar acest bun rezultat nu s-a realizat, pentru că cele trei „fiare" zugrăvite de marele sacerdot din Caltagirone (partitocraţia, etatismul şi risipa banului public) nu au fost anihilate încă de la început. Dimpotrivă, au fost alimentate de o clasă politică iresponsabilă şi lipsită de acea cultură a guvernării conţinută în gândirea şi acţiunea politică a lui Luigi Sturzo.

Cu toate acestea, ideile marelui sacerdot din Caltagirone nu au hibernat câtuşi de puţin în biblioteci. Palpită încă de viaţă, circulă şi stârnesc discuţii mai mult decât în trecut. Toate acestea se întâmplă pentru că sunt idei alimentate de valori şi principii, independente de ideologii sau mode. Mai devreme sau mai târziu, sunt convins de acest lucru, ideile sale vor fi receptate de oameni politici dispuşi, mai degrabă, să-şi îndeplinească misiunea, decât să-şi manifeste numai setea de putere. Şi vor da roade bune.

Prin urmare, în perspectiva îndelungată a istoriei, nu ar trebui să se spună că Luigi Sturzo a pierdut, ci că nu a învins încă. Verdictul definitiv va fi pronunţat mai târziu. Între timp, cărţi precum cea de faţă – îngrijită cu pasiune şi inteligenţă de Massimo Baldini – contribuie la promovarea şi răspândirea gândirii sturziene. Sunt cărţi ce oferă o bună cultură politică, un patrimoniu în care Italia nu este, din păcate, foarte bogată.

Don Sturzo obişnuia să repete că o bună guvernare se naşte dintr-o bună cultură. Munca sa, îndelungată şi grea, în calitate de viceprimar al oraşului Caltagirone era susţinută, pe lângă o mare credinţă şi o moralitate limpede, de o excepţională competenţă în domeniul administrativ şi în gestiunea teritoriului. Era o competenţă formată în ani de studiu continuu, de analize, reflecţii şi aplicaţii concrete. Era o cultură întemeiată, înainte de toate, pe adevărul evanghelic şi pe valorile „revoluţionare" din *Rerum Novarum*. Era o acţiune politică inspirată cu adevărat, nu numai în vorbe, din valorile creştine.

Această cultură a fost cea care i-a permis lui don Sturzo să îşi însuşească capacităţi profetice, atunci când a fost constrâns să lucreze – în Italia şi în exil – de pe frontul opoziţiei (împotriva fascismului) şi, mai apoi, ca senator pe viaţă înscris în grupul mixt, nu în Democraţia Creştină.

Impresionează şi astăzi clarviziunea faimosului său discurs de la Paris, asupra libertăţii (30 martie 1925), în care denunţă orbirea *„... celor care, împotriva evidenţei faptelor, mai speră că fascismul va intra pe făgaşul normalităţii constituţionale. Istoria politică a popoarelor este plină de asemenea iluzii; nu este, deci, de mirare că şi oameni distinşi din toate*

punctele de vedere pot cădea în plasă. Însă o observaţie păgubitoare dărâmă fundamentul speranţelor lor: se admite, într-adevăr, ca un efort politic, caracterizat de o încălcare preconceptută a libertăţilor civile şi politice, ce tinde să subordoneze puterii executive atât puterea legislativă, cât şi pe cea judecătorească, ca o deformare etico-psihologică, ce recunoaşte drept legitimă violenţa privată şi justifică delictele părtinitoare din raţiuni naţionale, ca un partid care îşi menţine autoritatea şi dominaţia printr-o miliţie armată specială, în sfârşit, ca un amestec de facţiuni şi autocraţie, de oligarhie şi dictatură, să intre singur, ca proces logic şi istoric, prin forţele sale intime, într-un sistem de legalitate, moralitate, libertate?

Dar în ce moment al istoriei popoarelor s-a mai întâmplat acest lucru? Dacă luăm în considerare istoria statelor moderne (...), nu a existat niciodată un drum către libertate, fără ca agitaţii populare sau evenimente războinice să-i fi împins pe oamenii responsabili să schimbe vechile regimuri."

Numai un om de mare cultură, profund cunoscător al istoriei, putea fi capabil de o asemenea profeţie în 1925.

La fel de impresionantă este profeţia sa finală, adresată senatorilor democrat-creştini, redată în ultimul său articol publicat în cotidianul „Il Giornale d'Italia" (21 iulie 1959):

„Fiţi atenţi la pericolele curentelor organizate în sânul Democraţiei Creştine; se începe cu diviziunile ideologice, se trece la diviziunile personale, se sfârşeşte cu fărâmiţarea partidului."

Vocea lui don Sturzo s-a ridicat în van în anii '50 împotriva „paşilor greşiţi" ai democrat-creştinilor de stânga. În 1954 el scrisese:

„Unii catolici ar trebui să înceteze cu contemplarea unui fel de marxism fals, abandonând de învăţăturile catolico-sociale ale coexistenţei şi cooperării între clase şi invocând un socialism în care catolicii şi-ar pierde personalitatea şi eficienţa."

Fidel faimosului „strigăt" al lui Leon al XIII-lea (*„Toţi proprietari, nu toţi proletari" s-a* pronunţat imediat în favoarea iniţiativei private şi împotriva amestecului nelimitat al statului. A făcut acest lucru nu numai din raţiuni de eficienţă economică, ci şi, mai ales, din raţiuni morale. A înţeles că simţul răspunderii şi simţul autodisciplinei, necesare pentru a administra bine darul libertăţii, nu se puteau dezvolta în prezenţa unui stat patron sau într-un sistem unde nu circula aerul stimulant al liberei concurenţe. Era convins că invadarea economiei de către politică va crea deficite şi corupţie. Luigi Sturzo, înaintea lui Luigi Einaudi, a avut ocazia de a-şi aplica, încă de tânăr, ideile pe terenul concret al acţiunii politice şi administrative. Şi şi-a dat seama că funcţionau. De aici, tenacitatea sa, adesea polemică, perseverenţa, intransigenţa faţă de orice compromis (politica nu este arta posibilului, ci arta de a prevedea bine pentru a acţiona bine), coerenţa sa de o viaţă în jurul unor valori şi principii, pe care le considera ca derivând, mai degrabă, din legi naturale decât din legi economice.

Faptul că avertismentele şi propunerile operative concrete nu au fost ascultate a costat enorm Italia, atât în termeni monetari, cât şi morali. Pentru trecutul nostru, a fost o mare ocazie ratată.

Îmi doresc ca acest lucru să nu se repete în viitor. Sper ca sămânţa sădită în această carte să dea roade, îndem-

nându-i pe cititori să aprofundeze gândirea sturziană. Celui care se dedică sau se va dedica vieţii politice, îi urez ca aceste gânduri să-i servească drept constantă busolă. Italia are mare nevoie de acest lucru.

Giovanni Palladino

Preşedintele Centrului Internaţional
de Studii „Luigi Sturzo"

INTRODUCERE

„Ce este moralitatea? Poate fi introdusă oare legea morală în viaţa socială, poate fi ea aplicată relaţiilor internaţionale? Şi, admiţând că-şi va găsi un loc, locul acesta va fi primul? Când există conflicte între legea morală şi politică, legea morală ar trebui să spună ultimul cuvânt? Aceasta este problema."

Luigi Sturzo

1. Rolul moralei

În data de 6 iunie 1958, don Luigi Sturzo îi scria lui Nicola Pistelli (pe vremea aceea, director al revistei „Politica" şi exponent de seamă al stângii democrat-creştine) o scurtă scrisoare, în care-şi exprima îngrijorarea în legătură cu situaţia italiană şi oferea câteva sfaturi. „Din experienţa de o viaţă dedicată studiului şi practicii politice, plătind mereu personal – scria el – sunt convins că:

– fără o economie sănătoasă nu se pot obţine avantaje serioase pentru muncitori;

– tot ceea ce este oferit şi dăruit de sus se pierde, iar ceea ce se produce prin munca şi sacrificiul propriu dă roade;

– justiţia distributivă, înfăptuită prin intervenţia directă a statului, determină inegalităţi însemnate, mari risipe, favoritisme nemaiîntâlnite; dacă sistemul durează, se poate ajunge la transferarea puterii de la o clasă conducătoare la alta şi la schimbarea fluxului bogăţiei, dar niciodată la îndreptarea inegalităţilor, nici la alinarea suferinţelor umane, nici la suprimarea diferenţei între clase, nici la eliminarea zonelor de decadenţă spirituală şi materială din societate;

– ţinând seama de aceste principii etico-sociologice, Democraţia-creştină de stânga şi sindicatul aşa-zis liber ar trebui să încerce să nu subevalueze sau să refuze darul divin al sacrificiului personal, altminteri lucrează în van (...). Dacă reformele nu sunt impregnate de etică şi înfăptuite prin sacrificiu, nu vor duce nicăieri. Aceasta este învăţătura istoriei Creştinismului în lume."[1]

Ceea ce impresionează în această scrisoare, ca de altfel şi în alte pagini sturziene, este faptul că reflecţiile pe care le conţine nu sunt câtuşi de puţin sufocate de politica de zi cu zi, ci au un suflu amplu, ce este rodul unei chemări continue către valori şi principii generale. Îndeosebi, în paginile lui Sturzo este mereu prezentă o

[1] Cit. în Giuseppe Palladino, *Don Sturzo oggi*, La nuova cultura editrice, Napoli, 1995, p. 48-49.

atenţie permanentă către dimensiunea etică[2]. După părerea sa, de fapt, eticitatea şi raţionalitatea, adică inteligenţa şi conştiinţa, „se găsesc în toate formele gândirii şi acţiunii noastre". Sau, cu alte cuvinte, morala „nu este heteronomă nici artei, nici politicii, nici economiei (la fel cum nu este heteronomă raţionalitatea)".

2. Morala, politica şi economia

Pentru Sturzo, etica îndeplineşte un rol foarte important. Totuşi, pentru a-l înţelege mai bine, ar trebui, în primul rând, să analizăm concepţia antropologică sturziană, să ne oprim apoi asupra legăturii care există, după părerea sa, între individ şi societate şi, în sfârşit, să vedem cum se raportează morala, politica şi economia.

a) Primatul persoanei

Pentru Sturzo, numai Dumnezeu reprezintă absolutul şi, în lumea imanenţei, există numai un singur absolut-relativ: omul. În lume nu este loc pentru nici un viţel de aur:

---

[2] Asupra acestei probleme, vezi: Rino Calligaris, *Politica e morale nell'opera di don Luigi Sturzo*, La nuova base editrice, Udine, 1973; Alfio Spampinato, *L'economia senza etica è diseconomia. L'etica dell'economia nel pensiero di Luigi Sturzo*, „Il Sole-24 Ore", Milano, 1996; Antonio Parisi, *Solidarietà e bene comune nel pensiero di Luigi Sturzo. Dimensioni etiche di un progetto socio-politico*, Edizioni Dehoniane, Roma, 1999; Gianfranco Morra, *Moralità della politica e politicità della morale*, în Aa.Vv., *Luigi Sturzo e la democrazia europea*, ed. îngrijită de Gabriele De Rosa, Laterza, Roma-Bari, 1990, p. 110-118.

fie că este vorba de stat, de rasă, de clasă şi aşa mai departe. Cei care au ridicat, în mod fanatic, statul la rang de „absurdă zeitate"[3], au fost de către acesta aspru criticaţi. După părerea sa, concepţia „absurdă şi inumană" a unui stat panteist, care „nu are deasupra sa nici omul, nici pe Dumnezeu"[4], trebuie respinsă *in toto*. În lumea imanenţei, primatul indiscutabil îi revine persoanei umane. Omul este scopul; societatea şi statul sunt numai mijloacele necesare.

„Scopul efectiv al oricărei societăţi (inclusiv statul) este persoana umană concretă, fiecare individ în parte."[5] Şi acest primat, prioritatea îi revin persoanei, pentru că „totul este activitate personală a omului, individ şi societate; totul depinde de libera sa iniţiativă"[6]. Pe scurt, valoarea persoanei este „fundamentală şi inconfundabilă cu altă valoare a vieţii sociale."[7]

b) Nu există indivizi fără societate, nici societate fără indivizi

---

[3] Luigi Sturzo, *Politica di questi anni (1951-1953)*, în *Opera omnia*, Zanichelli, Bologna, ed. îngrijită de Institutul Luigi Sturzo, seria II, vol. XII, p. 328.

[4] *Ibidem*, p. 330.

[5] Luigi Sturzo, *Politica e morale*, în *Opera omnia*, Zanichelli, Bologna, ed. îngrijită de Institutul Luigi Sturzo, seria I, vol. IV, p. 377.

[6] Luigi Sturzo, *La vera vita. Sociologia del soprannaturale*, în *Opera omnia*, Zanichelli, Bologna, ed. îngrijită de Institutul Luigi Sturzo, seria I, vol. VII, p. 151.

[7] Luigi Sturzo, *La personalità umana, fondamento della vita sociale*, în *Opera omnia*, Zanichelli, Bologna, ed. îngrijită de Institutul Luigi Sturzo, seria II, vol. VI/2, p. 311.

Persoana umană este, pentru Sturzo, individual-socială, iar societatea nu are o viaţă proprie. „Societatea – scrie el – nu este altceva decât coexistenţa operantă a indivizilor într-un proces inepuizabil. Nu există indivizi fără societate, nici societate fără indivizi. Societatea nu este un *quid tertium*, care presupune indivizii în parte şi indivizii coexistenţi sau care formează individualitatea prin intermediul asocierii; societatea există şi coexistă numai pentru indivizi."[8] Cu alte cuvinte, ea nu este decât „coexistenţa indivizilor ce cooperează pentru scopuri comune." [9]

c) Morala este individual-socială şi unică

Aşa cum nu există indivizi care nu sunt sociali, tot aşa nu există o morală pur individuală. „Pentru noi – scrie el – morala este unică, individual-socială, pentru motivul că nu există nici o societate extra-individuală, nici un individ extra-social. Morala este întotdeauna individuală, pentru că toate faptele umane pornesc de la individ, şi este întotdeauna socială, pentru că toate faptele umane se exprimă în societate."[10]

De asemenea, morala este unică. Mulţi susţin că, alături de o morală individuală, există şi alta: de exemplu, cea a grupului sau a statului. Statul, se argumentează,

---

[8] Luigi Sturzo, *La vera vita. Sociologia del soprannaturale*, *op. cit.*, p. 5.

[9] Luigi Sturzo, *Del metodo sociologico*, în *Opera omnia*, Zanichelli, Bologna, ed. îngrijită de Institutul Luigi Sturzo, seria I, vol. XII, p. 14.

[10] Luigi Sturzo, *La società, sua natura e leggi*, în *Opera omnia*, Zanichelli, Bologna, ed. îngrijită de Institutul Luigi Sturzo, seria I, vol. III, p. 195.

nu numai că are o voinţă, un suflet, o gândire, o voce proprie, dar posedă şi o etică proprie. Împotriva eticităţii statului, împotriva ipostazei, a personificării sale, pe scurt, împotriva existenţei a două morale, una colectivă şi alta individuală, Sturzo afirmă în repetate rânduri că „morala este una şi este mereu şi în acelaşi timp individuală şi socială, personală şi colectivă, la fel cum omul este în acelaşi timp individual şi social, pe atât de social pe cât este de individual şi invers."[11]

d) Originea vieţii morale este conştiinţa

Se poate afirma, susţine Sturzo, că „o acţiune este morală în măsura în care este postulată sau justificată de conştiinţă: moralitatea este buna purtare potrivit normei morale sau etice întemeiate pe conştiinţă."[12] Asemenea altor catolici liberali, este suficient să ne gândim la Lordul Acton, şi pentru Sturzo conştiinţa joacă un rol central în afirmarea libertăţii şi a democraţiei. Conştiinţa morală este cea care contribuie la formarea indivizilor în stare să reziste atotputerniciei statului şi să refuze, încălcându-le, legile respingătoare din punct de vedere etic. Desigur, conştiinţa nu este infailibilă, iată deci că ea „trebuie să fie educată, iluminată, formată, pentru a putea discerne cu siguranţă şi convingere binele de rău."[13]

---

[11] Luigi Sturzo, *Politica e morale*, *op. cit.*, p. 268.
[12] *Ibidem*, p. 59.
[13] *Ibidem*, p. 59-60.

e) Împotriva totalitarismului drepturilor

Morala, pentru Sturzo, constă în a acţiona potrivit raţiunii (ceea ce este moral este raţional, ceea ce este imoral este iraţional) şi, de asemenea, se bazează pe o dialectică continuă între drepturi şi îndatoriri sau, dacă preferaţi, „drepturile şi îndatoririle sunt corelative; nu există drept fără o îndatorire corespunzătoare. Muncitorul are dreptul la un salariu echitabil, dar are şi datoria de a-şi face bine treaba (...). Cetăţeanul are dreptul de a fi guvernat bine, potrivit tradiţiilor şi mijloacelor pe care o anumită ţară le are; dar are şi datoria de a trimite în posturile publice persoane moralmente integre şi pregătite din punct de vedere politic."[14]

În general, oamenii sunt înclinaţi să zăbovească mai mult asupra drepturilor lor decât asupra îndatoririlor. Primele tind să fie impuse cu mai multă forţă, ele sunt invocate mai frecvent. De fapt, cu drepturile s-a întâmplat acelaşi lucru ca şi cu libertatea. Se consideră că libertatea înseamnă să faci ceea ce vrei şi se uită, în realitate, că ea constă mai ales în a face ceea ce trebuie. „Raportul dintre drepturi şi îndatoriri – observă Sturzo – trebuie să fie fundamental pentru morala individuală şi publică, reflectând faptul că, pe cât de esenţiale, inalienabile şi numeroase sunt drepturile, pe atât de obligatorii şi pline de răspunderi sunt îndatoririle corespunzătoare."[15]

---

[14] *Ibidem*, p. 364.
[15] *Ibidem*, p. 366.

f) Importanţa răspunderii personale şi a riscului

Conştiinţa morală este stimulată, favorizată, suscitată, educată de răspunderea personală şi de risc. „Principala normă de viaţă – observă Sturzo – este cea a simţului răspunderii personale, atât privată cât şi publică; simţ al răspunderii pe care dictaturile încearcă să-l elimine, iar democraţiile libere, să-l dezvolte şi să-l sporească. Răspunderea se bazează pe valoarea limitei şi pe imperativul conştiinţei."[16]

Când societatea sufocă simţul răspunderii personale, şi viaţa socială şi politică încetează să mai fie vitală. „Renaşterea simţului de răspundere personală în viaţa modernă – scrie Sturzo – unde, prin teoriile filosofice şi religioase, prin educaţia hedonistă şi materialistă, prin conformismul politic şi moral, a fost lovit la rădăcină, şi când formele sociale s-au suprapus individului până la anihilarea respectului faţă de persoana umană, este o sarcină cu adevărat eroică. Pentru a face să reînvie cele două orientări principale, simţul datoriei şi cel al răspunderii, este nevoie, în primul rând, de spirit de înţelegere corelat cu spirit de iniţiativă. Primul ne face umili, pentru că ne arată limitele pe care le avem şi nevoia de a colabora, datoria toleranţei şi a sociabilităţii conştiente."[17]

---

[16] Luigi Sturzo, *Politica di questi anni (1954-1956)*, în *Opera omnia*, Zanichelli, Bologna, ed. îngrijită de Institutul Luigi Sturzo, seria II, vol. XIII, p. 126.

[17] Luigi Sturzo, *Politica di questi anni (1948-1949)*, în *Opera omnia*, Zanichelli, Bologna, ed. îngrijită de Institutul Luigi Sturzo, seria II, vol. X, p. 10-11.

Pe lângă responsabilitatea personală, riscul este un factor decisiv pentru formarea morală a indivizilor. „Aşa cum există siguranţa care construieşte şi cea care distruge – notează Sturzo – există şi riscul care educă şi cel care corupe. Vorbesc de riscul care educă, nu de hazard; de cel care condiţionează activitatea umană, nu de cel care o frânează. Este adevărat, nu toată lumea ştie să înfrunte riscul, nu toţi ştiu să extragă binele; dar la fel se întâmplă cu orice condiţionare a vieţii; cei care vor să-l înfrunte şi să persevereze obţin binele; cine îl evită sau se opreşte la jumătate de drum trebuie să-l suporte şi să se declare învins."[18] Şi, cu câteva pagini mai înainte, scrisese: „Riscul este inerent oricărei acţiuni umane; riscul este un corector al activităţii economice; împinge spre inovaţie; ajută operele îndrăzneţe; determină depăşirea dificultăţilor. Riscul este un bun care se plăteşte."[19]

g) Politica în sine este un lucru bun şi constă în căutarea interesului general

Cetăţenii au dreptul şi datoria de a participa activ la viaţa politică. Cei care, potrivit lui Sturzo, fug din viaţa politică şi de partid, susţinând că politica este „un tărâm al răului, un element de corupţie, o descătuşare de pasiuni", în realitate „confundă metoda greşită cu ceea

---

[18] Luigi Sturzo, *Politica di questi anni (1957-1959)*, în *Opera omnia*, Gangemi, Roma, ed. îngrijită de Institutul Luigi Sturzo, seria II, vol. XIV, p. 298.

[19] *Ibidem*, p. 287.

ce este, în schimb, participarea necesară a cetăţeanului la viaţa propriei ţări. În schimb, politica în sine este un lucru bun: a face politică este, în general, o dovadă de dragoste faţă de colectivitate; de multe ori poate fi şi o datorie a cetăţeanului."[20]

În opera *Politica e morale*, ce datează din anul 1938, Sturzo defineşte politica ca fiind „participarea la conducerea unei ţări pentru atingerea binelui comun. Ca atare, scopul ultim al activităţii politice este avantajul statului, considerat ca fiind binele comun. În realitate, politica face parte din ordinea morală, pentru că a căuta binele comun cu mijloace potrivite este, cu siguranţă, un scop moral."[21]

h) Moralitatea politicii

Între politică şi morală există, pentru Sturzo, o legătură indestructibilă şi, de asemenea, această legătură nu este extrinsecă, ci intrinsecă. A afirma moralitatea politicii echivalează cu a susţine că politica este şi trebuie să fie în slujba intereselor tuturor, şi nu ale celor puţini sau ale unuia singur.

„Ideea de utilitate – afirmă el – stă la baza politicii şi formează, fără îndoială, scopul său specific şi predominant. Această concepţie utilitaristă se transformă, puţin câte puţin, în concepţie morală, când se trece de la utilitatea unui singur individ, monarh sau dictator, la cea a unui număr mare de indivizi, de la considerarea utilităţii

---

[20] Luigi Sturzo, *La vera vita, op. cit.*, p. 247.
[21] Luigi Sturzo, *Politica e morale, op. cit.*, p. 61.

unei singure caste (nobilime, cler, armată), la cea a diferitelor clase, de la considerarea utilităţii unui oraş sau a unei regiuni, la cea a diferitelor localităţi din care se compune naţiunea."[22]

Pe scurt, „cu cât avantajul căutat este de interes general, cu atât politica devine morală; cu cât acest avantaj se restrânge la un mic număr, cu atât politica devine imorală."[23]

Pentru Sturzo, moralitatea politicii nu se epuizează, deci, în moralitatea politicului. După părerea sa, moralitatea este premisa oricărei reforme politico-sociale. Ea face astfel ca demnitatea omului să nu fie niciodată călcată în picioare, ca echilibrul dintre autoritate, justiţie şi libertate să nu se frângă. Iată de ce, cum scrie el, „o problemă morală stă mereu la baza oricărei probleme politice."[24]

i) Împotriva machiavellismului

Dacă între morală şi politică există, cum s-a demonstrat puţin mai înainte, o identitate de nezdruncinat, atunci teza, scumpă tuturor urmaşilor lui Machiavelli, că „scopul scuză mijloacele" este profund greşită. Pentru Sturzo, politica nu trebuie să fie redusă de la etică la pragmatică, politica nu poate deveni numai o simplă artă a guvernării.

---

[22] *Ibidem*, p. 63.
[23] *Ibidem*, p. 64.
[24] Luigi Sturzo, *Miscellanea londinese*, în *Opera omnia*, Zanichelli, Bologna, ed. îngrijită de Institutul Luigi Sturzo, seria II, vol. VI, tomul III, p. 218.

„Problema – scrie el – ce se pune în viaţa politică nu este cea a scopurilor, fie ele apropiate sau îndepărtate şi care, în majoritatea cazurilor, sunt bune în sine şi avantajoase pentru colectivitate; este problema mijloacelor folosite pentru a atinge scopul fără a încălca legea morală. Cu alte cuvinte, nu există nimeni care să condamne principiul: scopul scuză mijloacele; dar, în practica politică, acest principiu este, mai des decât am putea crede, mobilul acţiunilor."[25]

Ideile de patrie, stat, naţiune, rasă şi clasă au devenit, pentru mulţi oameni, aproape nişte divinităţi. Şi acestor divinităţi, mai vechi sau mai noi, se tindea prea adesea a se subordona conştiinţele şi morala, dar divorţul politicii de morală este „fatal umanităţii, precum divorţul economiei de morală şi divorţul religiei (sau religiozităţii) de morală."[26]

I) Moralitatea economiei

Şi economia, asemenea politicii, are drept scop profitul social şi este ea însăşi legată intrinsec de morală. Pentru Sturzo nu există economie individuală, întrucât individul singur nu există, există omul în societate. Dar, „dacă economia este socială prin natura sa, este prin natura sa etică, adică raţională."[27] Într-adevăr, argumentează autorul nostru, „furtul este, prin natura sa, utilitar; hoţul vrea să se bucure de un bun pe calea cea mai

---

25 Luigi Sturzo, *Politica e morale*, *op. cit.*, p. 92.
26 *Ibidem*, p. 369.
27 *Ibidem*, p. 212.

scurtă; dacă economia ar fi individualistă, el ar fi rezolvat problema, trăind nepedepsit pe seama altora. Dar el trebuie să suporte limitele impuse de legea naturală, de legea religioasă, de codul penal şi de agenţii siguranţei publice. Economia sa a dat greş, pentru că baza morală pe care se întemeia a dat greş. Acelaşi lucru este valabil pentru escroc, bandit, speculant şi pentru toţi cei care profită de semenii lor. Avantajul lor personal, fiind lipsit de o bază morală, este lipsit şi de o bază economică; este, în acelaşi timp, non-economie şi imoralitate.

Cei care spun că economia, având drept obiect profitul, nu este nici morală, nici imorală, fac o afirmaţie echivocă, pentru că acest cuvânt este privit în două sensuri diferite. Economia, ca ştiinţă abstractă a legilor economice – care se obişnuieşte a fi prezentată în formule matematice ca pentru a demonstra că legile sale sunt independente de influenţa umană – se aplică complexului material al bogăţiilor şi energiilor pământeşti, ca şi cum şi-ar avea propriul ritm absolut. Această speculaţie tinde să găsească legile economiei, care să poată fi utilizate apoi în aplicaţii practice, dar nu epuizează ştiinţa economiei, mai mult, o poate falsifica, dacă nu ţine cont de factorul-om, care corectează, modifică şi alterează legile materiale ale bogăţiei, dirijându-le atât către scopuri individuale şi egoiste, cât şi către scopuri colective şi politice."[28]

---

[28] Luigi Sturzo, *Politica di questi anni (1946-1948)*, în *Opera omnia*, Zanichelli, Bologna, ed. îngrijită de Institutul Luigi Sturzo, seria II, vol. IX, p. 188.

Dimensiunea economică este, pentru Sturzo, printre cele mai importante, întrucât ea condiţionează existenţa şi, în acelaşi timp, favorizează dezvoltarea unui mare număr de activităţi umane. Economia este, prin urmare, un mijloc pentru multe scopuri. Sturzo, de asemenea, refuză economicismul, ca şi tezele celor care teoretizează o economie pură, o economie cu o structură autonomă şi deterministă.

Massimo Baldini

NOTA EDIŢIEI

Fragmentele antologate în prezentul volum au fost extrase, sub îngrijirea lui Massimo Baldini, din *Opera omnia* a lui Luigi Sturzo. Omisiunile care, în câteva cazuri, au fost efectuate, sunt semnalate de puncte de suspensie şi puse între paranteze pătrate. De asemenea, la sfârşitul fiecărui pasaj este indicat, cu primul număr roman, seria (*Opera omnia* a lui Sturzo este împărţită, într-adevăr, în trei serii, cu o numerotare autonomă a seriilor), cu al doilea număr roman, volumul, şi cu numere arabe, pagina sau paginile din care a fost extras.

Ilustrăm în continuare diferitele numere (romane şi arabe) care au fost folosite:

Prima serie: OPERE

I, IV – Politica e morale (1936), Coscienza e politica. Note e suggerimenti di politica pratica (1952).

I, V-VI – Chiesa e Stato (1939).

I, VII – La vera vita – Sociologia del soprannaturale (1943).

I, VIII – L'Italia e l'ordine internazionale (1944).

I, IX – Problemi spirituali del nostro tempo (1945).

I, XI – La Regione della Nazione (1949).

I, XII – Del metodo sociologico (1950), Studi e polemiche di sociologia (1933-1958).

Seria a doua: SAGGI – DISCORSI – ARTICOLI

II, IV – Il partito popolare italiano: Popolarismo e fascismo (1924).

II, V – Il partito popolare italiano: Pensiero antifascista (1924-1925), La libertà in Italia (1925), Scritti critici e bibliografici (1923-1926).

II, VI – Miscellanea londinese (1926-1940).

II, IX-XIV – Politica di questi anni. Consensi e critiche (1946-1959).

Seria a treia: SCRITTI VARI

III, II – Scritti religiosi e morali

III, III – Scritti giuridici.

Luigi Sturzo

LIBERTATEA: PRIETENII ŞI DUŞMANII SĂI

Administraţie (bună)

Pentru a administra bine, este nevoie de anumite calităţi. Nu vă lăsaţi doborât de birocraţia locală; respectaţi-o, dar impuneţi respectarea orarului, a serviciului şi a publicului. Nu pretindeţi de la angajaţi ceva care ar putea fi împotriva legii; nu vă folosiţi de poziţia dvs. pentru a face favoruri sau pentru a eluda dispoziţiile legislative sau regulamentare; adoptaţi o atitudine corectă şi echitabilă în privinţa opţiunilor şi a promovărilor.

Contactul cu cetăţenii, în special cu cei defavorizaţi, trebuie să fie constant, atent, just. Pentru primar şi pentru consilieri, cetăţenii trebuie să fie toţi egali în privinţa drepturilor şi a îndatoririlor cetăţeneşti.

Banul public trebuie să fie sfânt: s-a înrădăcinat obiceiul de a administra cu o anumită dare de mână, fără a avea curajul de a-i îndepărta pe paraziţi, pe şantajişti, pe mijlocitori, pe traficanţi. Acest lucru ar putea crea resentimente personale, dar şi satisfacţia publicului. Dacă cetăţenii care v-au dat voturile nu s-au eliberat de tagma profitorilor, la ce bun v-au mai trimis la primărie? (I, XI, 383-384)

Grija de a administra banii altora, adică ai tuturor, trebuie să fie superioară celei de a administra banii proprii; cu toate că şi administrarea banilor proprii impune

anumite obligaţii faţă de sine, faţă de familie şi faţă de societate şi există o mai mare libertate şi o mai mică responsabilitate în a dispune de ei, administraţia unei instituţii publice trebuie să pretindă respectarea legilor şi a regulamentelor, acurateţe şi simţ al măsurii.

Numai cu o bună administraţie poporul va putea beneficia de toate avantajele unei politici sănătoase, ale unei legislaţii inteligente şi chiar ale activităţii partidelor, când nu sunt demagogice şi revoluţionare; dimpotrivă, când administraţia este proastă sau prea puţin inteligentă, societatea se duce de râpă, chiar dacă ar avea drept conducători oameni de stat de mare valoare, politicieni dibaci, când parlamentul ar face legi progresive şi impecabile, când partidele ar avea programe şi planuri foarte moderne, iar visteriile ar fi pline de miliarde. (I, XI, 384)

Administratori politicianişti

Nu numai lupta electorală este impregnată de pasiuni, ci şi viaţa publică cu gelozii personale, ce ajung să-i cuprindă pe cei mulţi într-un vârtej pasional, creând un labirint de intrigi pentru a cuceri un centru sau pentru a-i submina pe adversari şi concurenţi. Unii trec de la o legislatură la alta, de la o scadenţă la alta, şi se gândesc la lupta electorală ca la unica, principala afacere, uitând familia, profesia, practica religioasă, îndatoririle proprii, cufundându-se într-o dificilă şi chinuitoare existenţă.

În această situaţie s-a ajuns şi din cauza remuneraţiilor considerabile şi a avantajelor acordate postului râvnit de deputat şi senator; remuneraţii şi avantaje de care se

bucurau şi funcţionarii administrativi locali, de la cele mai mici comune până la instituţiile publice de orice fel. Se creează astfel o nouă clasă de *politicianişti-administratori* sau de *administratori-politicianişti*, care extind abuzul corupţiei în domeniul administrării banului public. (I, IX, 214-215)

Administraţiile locale

Paralizia administrativă este cel mai rău lucru care se poate întâmpla unei localităţi. (III, II, 19)

Amestecul politic în administraţia publică locală a fost una dintre cele mai grave greşeli comise în Italia de la Risorgimento încoace. (I, XI, 48-49)

Oraşele noastre sunt adesea platforma politică a deputaţilor noştri; care exploatează în avantajul lor şi al guvernului central acea stare de servitute în care sunt menţinute oraşele din cauza unor legi şi organisme care gravează asupra administraţiilor locale, limitate la rolul de simple instituţii birocratice. Lipsa de responsabilitate a administratorilor, a clicilor şi a majorităţilor exploatatoare se adăposteşte bine la umbra casieriilor din primării, repetând ceea ce se întâmplă în ministere şi în birourile guvernamentale, în avantajul tuturor *lipitorilor* din lumea aceasta, sigure că vor scăpa nepedepsite. (I, XI, 157)

Autodisciplina

Punct de convergenţă între libertatea teoretică, libertatea practică şi autodisciplină. Aceasta garantează

dreptul propriu, în respectul deplin al dreptului celuilalt, şi determină asumarea responsabilităţii pentru propriile iniţiative, cu certitudinea că riscurile vor putea fi suportate. Astfel, autodisciplina exclude atât presiunile de sus, cât şi exercitarea puterii represive. (II, XIV, 59)

Autodisciplina este un indiciu al elevării morale; cine nu o înţelege se află sub nivelul animalelor, care, din instinct, se pot abţine până în momentul în care o anumită sensibilitate este provocată. (II, XIV, 59)

Dacă persoana liberă nu se educă în sensul autodisciplinei, orice societate este destinată să trăiască în agitaţii şi dezordine sau să suporte asprimea unei discipline impuse de sus şi umilitoarea tutelă a unui dictator. (II, XIV, 60)

Bine şi rău

Răul este mai vizibil decât binele, pentru că răul este materializat, binele este spiritualizat. Răul reprezintă lumea cu orgoliul său, care este foarte vizibil. Binele se întemeiază pe sentimente de umilinţă, care încearcă să se ascundă. (I, VII, 305)

Birocraţia

Cuvântul birocraţie vine din Franţa şi înseamnă dominaţia biroului, adică a angajaţilor din instituţiile publice, care tind să creeze un sistem de putere uniform pentru toată ţara, în reglementarea activităţilor publice.

Nu este pusă la îndoială nici necesitatea organizării birocratice a statului, nici avantajul raporturilor normale dintre centru şi periferie pentru mersul normal al serviciilor, nici meritele clasei funcţionăreşti care, în loc de birocraţie (termen critic), ar trebui să se numească, ca în Anglia, „civil service", serviciu civil.

Dar nu se poate, nici nu trebuie înlocuită puterea liberă cu puterea birocratică; fiecare la locul său. Când statul trebuie să funcţioneze de unul singur, la centru sau în periferie, organele statale trebuie să îndeplinească serviciile; când statul îi poate chema pe cetăţeni să-şi aducă contribuţia liberă sau cooperatistă, trebuie să se asocieze cu ei; când cetăţeanul trebuie să aibă grijă de interesele locului natal, municipiu, provincie sau regiune, el trebuie să administreze şi să conducă instituţiile locale. (I, XI, 36)

Biserica şi partidele

Înainte de toate, un avertisment: nu cedaţi ispitei de a asimila soarta unui partid sau a unei coaliţii de partide cu biserica; nu spuneţi că cel învins este catolicismul şi să nu credeţi că pentru el totul este pierdut. Căile Domnului ne sunt adesea ascunse: biserica sa suferă de pe urma persecuţiilor, nu a înfrângerilor; şi adesea, persecuţia este mai folositoare decât un aparent triumf mondan. Noi suntem servitori ai lui Dumnezeu şi ai bisericii sale şi făcând politică, şi interesându-ne direct de ţara noastră şi de partidul creat pentru a sluji ţara şi pentru a-i apăra interesele. Dar faptele politice nu trebuie să fie legate în nici un fel de soarta bisericii. Iar dacă duşmanii bisericii ajung

la putere, trebuie să ne gândim că ei sunt duşmanii bisericii în măsura în care sunt şi duşmanii partidelor pe care le-au combătut şi dispreţuit. (II, VI, t. 3, 238)

Bomba atomică

Darul pe care Dumnezeu l-a făcut omenirii, prin descoperirea forţelor nucleare, poate deveni căinţă pe drumul angajării morale, sau mijloc de distrugere pentru angajarea materialistă a puterii pentru putere. (II, XIV, 7)

Binele comun şi binele individual

Eu nu admit că există binele comun care să nu se poată preschimba în binele individual, nici binele individual care să se opună binelui comun. Limbajul obişnuit este înşelător când opune individul societăţii, binele individual binelui comun. Într-adevăr, nu există, nici n-ar putea exista vreodată un singur individ; unde sunt mai mulţi (sunt suficienţi doi), societatea s-a format. Când un individ se ridică contra societăţii căreia îi aparţine, devine un *fărădelege*, un criminal sau un anarhic; se situează, din punct de vedere moral, în afara societăţii. În mod asemănător, un bine individual care se opune binelui comun nu este şi nu poate fi un adevărat bine, ci un bine fals, aparent sau nul. Binele individual care este cu adevărat bine (poate fi cât mai subiectiv cu putinţă, ca ştiinţa sau cinstea) devine prin el însuşi bine comun. Una din tezele mele favorite este că şi gândul, ce încă nu a fost comunicat în exterior, are un caracter social, pentru că poate face bine sau rău societăţii, prin efectul pe

care îl are sau îl poate avea asupra individului gânditor. (I, XII, 66)

Burghezia

Acei catolici care scriu împotriva „burgheziei", ca personificare malefică şi filistină, de la Reformă încoace, nu-şi dau seama de trei lucruri: că şi ei fac parte din burghezie (într-adevăr, scriu); că, în trecut, clerul, când nu intra în categoria nobilimii, făcea parte din burghezie, ca şi astăzi; că Turati şi Prampolini, Marx şi Engels din trecutul socialist, Meda, Mauri, Léon Harmel şi Toniolo din trecutul democrat-creştin făceau parte din burghezie; tot aşa cum fac parte din burghezie şi contemporanii Togliatti, Nenni, Saragat, De Gasperi, Piccioni şi Giulio Pastore. (II, XII, 64-65)

Capital şi capitalism

Unii condamnă, în acelaşi timp, capitalismul şi capitalul, ceea ce este o greşeală.

Capitalul este necesar în orice economie organizată, chiar şi în cea mai elementară, de la economia agricolă şi artizanală, la economia colectivizată, precum cea sovietică.

Indiferent dacă se află în mâinile unei singure întreprinderi, fie ea de tip familial, şi se numeşte economisire, sau în mâinile statului, şi se caracterizează prin administraţia industrială colectivă, capitalul este tot capital. Adică fructul producţiei nefolosit pentru consum, ci pus de-o parte ca stoc în bani, materii prime, unelte sau maşini destinate noii producţii.

Cine vrea să conceapă întoarcerea la preistoria economică, fără bani, fără maşini, fără stocuri de materii prime, fără mijloace de schimb, fără întreprinderi, se situează în afara realităţii prezente şi într-un vis irealizabil.

Să rămânem cu picioarele pe pământ. Capitalul, astfel definit, nu este rău în sine; numai folosirea bună îl poate face bun, la fel cum folosirea rea îl face rău. Capitalismul este abuzul capitalului şi trebuie combătut. Ca orice luptă, şi aceasta împotriva proastei folosiri a bogăţiilor este grea, aspră şi lungă, atât pe plan moral (lucru ştiut de predicatori şi confesori), cât şi pe plan social şi economic (lucru ştiut de reformatorii politici). (I, XII, 168-169)

Excesele capitalismului trebuie combătute ca toate celelate excese, căci sunt dăunătoare. La baza activităţii umane se află simţul şi datoria limitei. (II, XIII, 54)

Centralizarea statală

În Italia, centralizarea statală are o istorie dureroasă de mai mult de jumătate de secol şi a cauzat sărăcirea psihologică şi morală a clasei conducătoare, precum şi epuizarea majorităţii izvoarelor libere şi exuberante ale vieţii locale. (II, IV, t. 2, 220-221)

Atât liberalii şi democraţii de ieri, cât şi fasciştii de azi susţin că centralizarea este un lucru bun, pentru că astfel statul devine puternic. Acerbo repetă acest lucru, vorbind de rău despre *self government*; pentru că, adaugă el, noile necesităţi pretind o unitate de acţiune a tuturor

energiilor din ţară. Aceasta este cheia de boltă a centralismului de stat, pe care fasciştii nu numai că o păstrează ca pe o moştenire liberală, ci exagerează dorinţa de a comanda pe toată lumea în numele unui principiu absolut. (II, V, t. 3, 151)

Centralizarea statală, în loc să sporească autoritatea şi puterea statului, îl slăbeşte şi îl lasă în voia altor forţe economice (II, V, t. 3, 247)

Centrismul

Să explicăm mai întâi ce se înţelege prin *centrism*.

Pentru noi, *centrismul* este acelaşi lucru cu *populismul*, întrucât programul nostru este un program *temperat*, nu extremist: – suntem democraţi, dar excludem exagerările demagogilor; vrem libertate, dar nu cedăm tentaţiei de a dori libertinajul; admitem autoritatea statală, dar negăm dictatura, în numele naţiunii; – respectăm proprietatea privată, dar proclamăm funcţia sa socială; – vrem să fie respectaţi toţi factorii vieţii naţionale, dar negăm imperialismul naţionalist şi aşa mai departe; de la primul la ultimul punct al programului nostru, fiecare afirmaţie nu este *absolută*, ci *relativă*, nu este *de la sine înţeleasă*, ci condiţionată, *nu ajunge la extreme*, ci se menţine la *centru*.

Această poziţie nu este tactică, ci programatică, cu alte cuvinte, nu derivă dintr-o poziţie practică de adaptare sau de oportunitate; ci dintr-o poziţie teoretică, de program şi idealitate. Iar raţiunea acestei poziţii teoretice îşi are originea într-o premisă ce caracterizează raţiunea etică a vieţii, aşa cum o vedem în lumina creştinismului;

noi negăm că în viaţa prezentă se poate ajunge la o stare perfectă, la o cucerire *definitivă*, la un bine *absolut*.

Socialiştii spun: răul vine din orânduirea burgheză a societăţii; trebuie să îl *doborâm*, după aceea va veni un *novus ordo*: ei sunt extremişti, pentru că ajung la o concepţie absolută. Fasciştii spun: naţiunea va putea să prospere numai când va fi „fascizată" în organizare, în gândire, în viaţa socială; ei tind către ceva absolut şi, prin urmare, sunt şi ei „extremişti". Din comoditate, să-i numim pe unii, extremişti de stânga, iar pe ceilalţi, extremişti de dreapta, şi aceasta cu referire la societatea burgheză; dar tendinţa „monopolistă", „absolutistă", „extremistă" se află în însăşi natura mişcării lor.

În mişcarea populară, în schimb, nu există viitoarea eră a lui Saturn, cetatea soarelui, anul 2000, republica lui Platon şi alte asemenea optimisme; deoarece credinţa noastră creştină şi simţul nostru istoric ne determină să considerăm viaţa prezentă ca pe ceva „relativ" în faţa unui „absolut" şi deci dăm o valoare fundamentală, şi în viaţa publică, *eticii,* care este, pentru noi, o regulă intangibilă, superioară celei ce se numeşte „raţiune politică" sau „raţiune economică"; şi acest lucru ne conferă un simţ al relativităţii, care se concentrează asupra problemelor, nu le consideră de la sine înţelese, ca scopuri absolute, ce trebuie atinse printr-o logică predominantă şi printr-o lege de fier. (II, IV, t. 2, 166-167)

Compromisuri şi combinaţii

Se spune sau se spunea la Londra că, în politică, englezilor le plac *compromisurile*, iar italienilor *combina-*

ţiile. Când mi se repeta această frază, eu protestam; dar anumite exemple din trecutul politicii italiene erau împotriva mea. Acum eu sunt cel care afirmă că în politica de astăzi se caută mai mult combinaţiile decât compromisurile. (II, XIV, 256)

Comunism şi Creştinism

Nu se poate pune la îndoială caracterul *futurist* al comunismului, care, în viziunea unei orânduiri drepte şi egale pentru toţi, ademeneşte nu numai spiritele cele mai imprudente şi mai lipsite de experienţă, ci şi pe cei plini de zel împotriva nedreptăţilor umane şi care doresc să pună capăt mizeriei celor mulţi.

Fondul anticreştin al acestei atitudini nu rezidă, desigur, în dragostea pentru cei sărmani şi abandonaţi, ci în concepţia, pe deplin pământească, a unei totale şi stabile bunăstări umane, pe baza egalităţii materiale. Condamnarea aruncată de Dumnezeu asupra lui Adam şi a Evei, ca pământul să facă spini şi mărăcini şi ca viaţa să se nască în dureri şi că din durere este împletită viaţa tuturor, nu a fost ştearsă, ci confirmată de Iisus Cristos.

Paradisul pe pământ nu poate fi găsit de nimeni; nici o orânduire, nici chiar întemeiată pe justiţie, nu va putea să-l realizeze. Fiecare progres creează noi motive de regres; orice bucurie ascunde în ea durere; orice cucerire marchează o pierdere; şi în momentul în care totul pare să meargă bine, nu este aşa: un război, o epidemie, o revoltă, un cutremur răpesc ceea ce fusese cucerit cu trudă.

Prin urmare, valorile morale, care rezistă tuturor vicisitudinilor pământeşti, pot fi definite cuceriri, valori care

se află numai în sufletul şi inima noastră, dacă vom reuşi să ne detaşăm, în măsura posibilităţilor, de condiţionările pământeşti, chiar şi de aceea pe care ne-am creat-o noi înşine pentru binele nostru: familia, locul de muncă, casa, mijloacele de trai, prietenii, rudele; şi care constituie firul roşu al existenţei ce a avut un început şi va avea şi un sfârşit. (II, XII, 194-185)

Creştinism

Creştinismul este întotdeauna o *revoluţie* în desfăşurare în sens supranatural; influenţează lumea temporală în cele două sensuri ale revoluţiei şi conservatorismului. (I, IX, 192)

Criza economică

Pe fondul fiecărei crize economice se află şi politicianismul şefilor şi al guvernelor, demagogia şi ignoranţa clasei politice; corupţia şi monopolurile criptice, adică decadenţa morală în domeniul afacerilor. (I, XII, 297)

Demagogia şi propaganda

Toată propaganda demagogică este constituită din jumătăţi de adevăruri care ajung la minciună şi din jumătate de minciuni care ascund adevărul. (II, XIV, 78)

Democraţia

Toată lumea vorbeşte de criza democraţiei, dar ar fi greu să găsim două persoane care să fie de acord asupra a ceea ce este democraţia şi care să poată spune în

acelaşi fel în ce constă criza şi cum ar putea fi remediată. Mai grav este că opinia publică este divizată între cei care vor să rezolve criza în favoarea democraţiei şi cei care cred că democraţia este pe moarte şi că ar trebui să i se dea lovitura de graţie.

Nu ne aflăm printre aceştia din urmă, dar nu vrem să fim nici ca acei doctori care, la căpătâiul bolnavilor, laudă efectele miraculoase ale elixirului pentru viaţa lungă. Ne numărăm printre aceia care vor să înţeleagă, când boala este incurabilă, dacă democraţia moare! Va merge la cimitir, unde istoria a îngropat deja multe orânduiri, precum feudalismul, monarhiile, dreptul divin, guvernele paternaliste, Sfânta Alianţă şi multe altele.

Dar înainte de a vorbi despre muribunzi, să spunem câte ceva despre cei care trăiesc încă. Democraţia, ca abstracţie generică, nu există: ceea ce există sunt democraţiile concrete: engleză, franceză, americană, belgiană, elveţiană, olandeză şi scandinavă. (I, IV, 37)

Pentru noi, democraţia este „un sistem politic şi social care cuprinde întreg poporul, organizat pe o bază de libertate pentru binele comun". În aceasta constă adevăratul spirit al democraţiei, cel mai amplu ideal al său, aşa cum ar trebui să fie realizat în ţările civilizate şi creştine.

Acest ideal este punctul nostru de plecare; iar ca ţintă practică este scopul nostru. Între punctul de plecare şi acest scop se află un spaţiu ce trebuie traversat, este spaţiul istoric dat de Dumnezeu oamenilor pentru experienţele lor, care vor fi întotdeauna un amestec de

bine şi rău, de adevăr şi greşeli, de succese şi de falimente. Aceasta este realitatea. (I, IV, 326)

Democraţia începe cu libertatea. Acolo unde nu este libertate, nu este nici democraţie. Acolo unde libertatea este negată unor corpuri sociale cu viaţă şi scopuri specifice proprii (cum ar fi familia, profesia, administraţia comunală), nu poate exista democraţie. Acolo unde personalităţii umane nu îi sunt respectate drepturile morale şi materiale, nu poate exista democraţie. (I, IV, 329)

Democraţia este o instituţie destul de tânără, într-o lume destul de bătrână. Sistemul autoritar şi al claselor închise a fost şi este încă cel care predomină în lume. (I, XII, 132)

Noua democraţie va fi spiritualistă sau nu va fi deloc. (II, VI, t. 3, 17)

Educaţia politică nu este o simplă activitate de învăţământ preventiv, este o experienţă şi o tradiţie. Cine crede că poate coborî în mare după ce a învăţat să înoate, nu va atinge niciodată ape sărate; la fel se întâmplă cu cine crede că va înfăptui democraţia în afara experienţei regimurilor de libertate, cu toate pericolele pe care aceasta le comportă. (I, XII, 132-133)

Democraţia are nevoie de spaţiu şi de rapiditate în formarea schimburilor, pe când acumularea funcţiilor creează domeniul închis al intereselor preconstituite. Nu

este oare adevărat că cel care are mai multe funcţii mai doreşte şi altele? Şi cel care are mai multe onoruri este avid de onoruri şi mai mari? Şi cine pretinde indemnităţi şi remuneraţii din diferite locuri tinde să le sporească numărul şi consistenţa? (III, III, 121)

Democraţia şi catolicii

Pentru noi, democraţia, ca orice altă formă de organizare politică, nu este (cum este lăsat să se înţeleagă) anticreştină, duşmană a religiei şi bazată pe principii incompatibile cu credinţa noastră. Astăzi, acesta este un truism; dar altădată era considerat un adevăr, din cauza confuziei care se făcea între ideea democratică în general şi anumite principii care erau considerate ca „premise necesare" ale oricărei *adevărate* democraţii moderne.

De asemenea, aceasta nu este pentru noi *laică* sau *neutră*, în sensul obişnuit, că democraţia ar trebui să fie eliberată de orice idee religioasă şi creştină. Democraţia nu este un scop în sine, nu este nici măcar scopul cetăţenilor; este un mijloc politic în slujba binelui comun. Cultura, moralitatea, religiozitatea unei ţări sunt elemente integrante ale binelui comun, conceput în totalitatea sa, potrivit condiţiilor istorice ale civilizaţiei noastre creştine.

Să nu se creadă că, negând, în sensul acesta, neutralitatea religioasă a democraţiei, dorim ca ea să devină *clericală*, aşa cum suntem acuzaţi. Deoarece clericalismul, *aşa cum este conceput de adversarii noştri*, nu este deloc şi nici nu poate fi *democratic*. Cei doi termeni: clericalism şi democraţie, în accepţia curentă, se exclud.

Un pas înainte: democraţia noastră *nu* este individualistă, cum a fost concepută de Rousseau şi înfăptuită, din raţiuni istorice, de la revoluţia franceză încoace. Sumei voinţelor individuale nu i se poate da o valoare *absolută*: am cădea într-o tiranie asemănătoare sau mai rea decât aceea care conferă o valoare absolută voinţei unui singur individ. Individualismul politic duce la statalism, la centralizarea tuturor puterilor şi a tuturor valorilor sociale în cadrul statului, în dauna altor organisme şi a personalităţii omului şi a cetăţeanului.

În sfârşit, democraţia noastră nu este a *unei singure clase*. Burghezia, în secolul trecut, a constituit democraţiile propriei clase şi a preluat monopolul asupra lor. Le-a negat muncitorilor dreptul de a se organiza în sindicate şi a considerat drept subversive partidele muncitorilor, numite socialiste, sindicaliste sau comuniste, combătându-le. Revendicările muncitoreşti au dus la modificarea democraţiei burgheze, dar numai clasa muncitoare tinde să fondeze regimul unei singure clase – a lor – sub lozinca socialistă sau comunistă.

Noi recunoaştem existenţa şi coexistenţa tuturor claselor şi, prin urmare, excludem ideea că democraţia poate aparţine, politic sau social, unei singure clase.

Astfel, am desemnat indirect *democraţia* noastră. Vrem să o numim *creştină*, nu pentru că înţelegem ca religia creştină să se exprime în termeni politici, ci pentru a exclude o întreagă tradiţie democratică anticreştină, de la Rousseau până astăzi, ca şi pentru a afirma valorile civilizaţiei noastre creştine, care trebuie să poată trăi în cadrul instituţiilor noastre politice.

Adjectivul *creştin* nu este de aceea *specific* (cum spun filosofii şi gramaticienii) pentru termenul de democraţie şi, prin urmare, nu o defineşte.

Democraţia *noastră* este adesea numită *organică*, pentru a o deosebi de cea *individualistă*. (...)

Democraţia noastră ar avea norocul acelor nou-născuţi din familiile nobile, cărora li se pun între cinci şi zece nume, pentru a pomeni eroi, sfinţi, femei de valoare şi bărbaţi de geniu. O putem numi *creştină, organică, populară şi socială;* fiecare adjectiv are o semnificaţie. Dar cuvintele ar fi *flatus vocis* dacă, *în realitate*, nu vom ajunge să construim o asemenea democraţie, a *noastră*, începând să o afirmăm, împotriva tuturor statelor *totalitare* şi a tuturor *falselor democraţii*. (I, IV, 262-264)

Există diferite concepţii despre democraţie: creştină şi socialistă, liberală şi mazziniană quanlunquistă*, monarhistă etc. Ar mai fi şi democraţia progresistă, dar, întrucât toţi suntem în favoarea progresului, cuvântul progresist nu oferă o caracterizare specifică. Dar oricare ar fi denumirile, două sunt elementele fundamentale care clasifică orice democraţie: libertatea care se opune despotismului şi dictaturii; socialitatea, care se opune particularismului de clasă, categorie sau interes. (III, III, 146)

Etica socială creştină este sufletul democraţiei. A afirma acest lucru este o sarcină permanentă şi nobilă: trebuie convingere şi putere de caracter. (II, VI, t. 1, 117)

---

* quanlunquistă: formă de pseudo-democraţie inspirată de mişcarea postfascistă a „omului oarecare" (*Uomo qualinque*), indiferentă la angajamentele şi problemele timpului.

Democraţia şi creştinismul

Unul dintre fenomenele cele mai grandioase ale evoluţiei umane este democraţia care s-a dezvoltat în epoca modernă, începând cu secolul al XVIII-lea în trei forme distincte: democraţia engleză, cea americană şi cea franceză; însă nu de aceea are caractere fundamentale comune. Se pare că democraţia modernă s-a născut sau în afara creştinismului, sau în opoziţie cu creştinismul; dar, depăşind aceleaşi condiţii istorice şi suprastructuri teoretice şi practice, ce nu se referă la absenţa sa, ea este rodul civilizaţiei creştine ajunse la maturitate. (II, V, t. 3, 204)

Creştinismul şi democraţia – dacă se va putea într-adevăr realiza o uniune a acestor două forţe imense – se vor putea insera mai bine în viaţa popoarelor şi vor putea lărgi ceea ce eu numesc *sfera de imunizare*, adică sistemul, structura morală şi politică prin care vor putea fi evitate războiul între popoare civilizate, războiul hegemonic şi imperial, războiul naţionalist şi economic. (II, V, t. 3, 204)

Democraţia creştină

Fiecare partid îşi are locul său într-un regim liber şi democratic, potrivit programului şi înfăţişării sale.

Democraţia creştină are trei caracteristici fundamentale: este un partid social interclasist, şi nu partid al unei singure clase; este un partid de centru, nu de dreapta sau de stânga; este un partid politic cu caracter moral,

prin urmare creştin, întrucât vrea să restaureze în viaţa publică moralitatea, fără de care democraţia nu rezistă, iar libertatea se transformă în libertinaj. (II, IX, 25)

Nu Biserica este cea care creează partidele democratice creştine din Europa. S-ar putea spune că acestea s-au creat astăzi, în pofida Bisericii. Care nu a vrut în trecut şi nu vrea nici acum să fie reprezentată de partide politice, ea fiind mama tuturor credincioşilor de dreapta sau de stânga, Biserica catolicilor ezitanţi sau indiferenţi şi a acelor *laicişti* botezaţi, faţă de care nu-şi va abandona niciodată preocupările sale spirituale materne. (II, XI, 352)

Democraţia creştină înseamnă, înainte de toate, democraţie, adică conducerea poporului de către popor şi pentru popor, potrivit celebrei şi completei definiţii americane. În această democraţie trebuie să domnească suverană libertatea, ca substanţă şi metodă; toate clasele şi toţi indivizii trebuie să aibă drepturi şi şanse egale. Nici o clasă şi nici un individ nu poate avea privilegii şi monopoluri fără a leza principiul democratic şi metoda libertăţii. (II, XI, 236)

Democrat-creştini

Democrat-creştinii, în spiritul creştinismului, au drept stindard trinomul democraţiei moderne, dorind o *libertate* care să nu fie libertinaj, o *egalitate* care să nu fie o nivelare prin suprimarea altor clase în dictatura proletariatului, o *fraternitate* care să suplinească deficienţele umane

prin iubirea aproapelui, elevată şi exaltată prin iubirea lui Dumnezeu. (II, X, 117)

Regimul politic, în concepţia noastră, este democraţia, de aceea suntem democraţi. Adjectivul *„creştin"* a fost adăugat mai întâi datorită poziţiei polemice, apoi datorită clasificării de partid.

Dintr-un punct de vedere general, pentru un catolic, totul este şi trebuie să fie creştin: viaţa individuală, familia, activitatea economică, concepţia filosofică, creaţia artistică, arta politică, în aşa fel încât să nu existe nici un ungher al propriei fiinţe care să nu fie impregnat de creştinism. De aceea, denumirea specifică de creştin atribuită democratului fie afirmă o concepţie asupra vieţii creştinului, fie nu are nici o semnificaţie. Mai mult, acel *democrat-creştin* poate degenera în *semi-creştin*, fiindcă o politică murdară contaminează credinţa şi practica creştină a subiectului necredincios faţă de idealul său de viaţă. (II, X, 93)

Deschiderea faţă de stânga

Se spune că sunt unele probleme sociale care nu se vor putea rezolva fără sprijin socialist. Îmi pare rău că trebuie să-l contrazic pe cel ce afirmă acest lucru, chiar dacă este o persoană cu autoritate şi apreciată. Democraţia Creştină poate realiza, fără a avea nevoie de Nenni, ceea ce este necesar pentru progresul social al ţării, evitând bulversări economice şi nefăcând concesii teoriilor şi practicii marxiste.

Se prea poate ca anumiţi catolici de stânga să dorească socialismul de stat, dar nu sunt foarte sigur. Dar democraţia creştină are datoria să se opună unei asemenea aberaţii, păstrând nealterate principiile moralei şi ale doctrinei sociale creştine.

Atenţie la paşii greşiţi, care nu ar lipsi dacă nu s-ar reface unitatea partidului înainte ca problema guvernului să fie rezolvată; înainte ca lucrurile să se precipite către alegerile generale.

Să punem capăt curentelor: „iniţiativa democratică", „forţele sociale", „concentrare", „bază", toate sunt slăbiciuni şi erori pentru un partid răspunzător de prezentul şi viitorul ţării.

Să punem capăt ministerelor create din crize extraparlamentare şi combinaţii între partide.

Să punem capăt dizidenţelor ce abandonează aula şi franctirorilor ce se manifestă la votul secret; dar, în acelaşi timp, *să punem capăt* sistemelor de disciplină militărească ce provoacă asemenea reacţii.

Trei puncte trebuie reafirmate ca premise ale unei redresări democratice a Democraţiei Creştine: unitatea partidului, eliminarea curentelor organizate, refuzul crizelor extraparlamentare.

Iar, dacă parlamentul, acum sau în viitor, nu va putea reconstitui o majoritate guvernamentală şi va fi constrâns să se dizolve, sunt binevenite alegerile generale.

Atunci Democraţia Creştină, pentru a se putea prezenta în faţa ţării fără a-i trăda interesele şi fără a abdica de la funcţia sa istorică, va trebui să fie unită, compactă şi unanimă. (II, XIII, 183-184)

Dictaturi

Dictaturile sunt întotdeauna, din punct de vedere moral, economic şi politic, oneroase. (II, VI, t. 1, 291-292)

Dreapta, stânga şi centrul

Această topografie de *dreapta, stânga şi centru* derivă dintr-un simplism politic foarte banal; şi, întrucât este lipsită de conţinut politic, creează confuzii, echivocuri şi erori, formează prejudicii deplorabile. (II, IV, t. 2, 165)

Economia şi morala

Se spune, pe drept cuvânt, că economia are ca scop specific profitul, dar, pentru a-i aprecia importanţa, trebuie să-i precizăm semnificaţia şi caracterul.

Profitul, ce constituie obiectul economiei, are un caracter social; când acest profit ajunge la individ, se transformă în bunuri, pentru că folosinţa este numai individuală, chiar atunci când sursa bunurilor este de uz comun. O fântână publică este comună, dar folosinţa apei este a fiecărui individ care se aprovizionează acolo.

Obiectul economiei nu este niciodată individual, ci social, pentru că individul luat de unul singur, care trăieşte şi munceşte singur, nu există şi nu poate exista; individul este social şi îşi pune în valoare posibilităţile, îşi satisface exigenţele, îşi atinge scopurile în şi prin intermediul societăţii. (II, IX, 186-187)

Fiecare act individual în materie economică are o funcţie socială; altfel nu s-ar putea clasifica ca act eco-

nomic. Poziţia individului în ciclul economic este întotdeauna socială până la ultimul act, când profitul, prin întrebuinţarea care i se dă, este transformat în bun individual: apa extrasă din sol, canalizată către fântână, pusă la dispoziţia publicului, ajunge să fie băută la nivel personal. De asemenea, casa care, locuită, este un bun colectiv pentru aceia, mulţi sau puţini, care trăiesc în ea, devine pentru fiecare dintre locatarii săi un bun propriu. şi aşa mai departe.

Acesta este punctul în care morala influenţează economia, când individul îşi pune problema raţiunilor şi a limitelor folosinţei bunurilor; cu alte cuvinte, când pune problema însuşirii bunurilor. (II, IX, 187)

Furtul este, desigur, prin natura sa, utilitar; hoţul vrea să ajungă să se bucure de un bun pe calea cea mai scurtă; dacă economia ar fi fost individualistă, el ar fi rezolvat problema şi ar fi trăit nepedepsit pe spinarea altora. Dar el trebuie să suporte limitele impuse de legea naturală, de legea religioasă, de codul penal şi de agenţii siguranţei publice. Economia sa a eşuat pentru că a eşuat baza morală pe care se sprijinea. Acelaşi lucru este valabil pentru escroc, pentru jefuitor, pentru traficant şi pentru toată tagma profitorilor. Avantajul lor personal, fiind lipsit de o bază morală, nu are nici o bază economică; este, în acelaşi timp, *non-economie* şi *imoralitate*. (II, IX, 188)

Dacă o ţară declară război pentru a cuceri un teritoriu sau o colonie de la un popor care le posedă în mod legitim, chiar şi cu intenţia de a le îmbunătăţi, poate avea

scopul utilităţii, dar este pătruns până la rădăcină de imoralitate. Astfel, actul economic este limitat de morală până şi în intenţiile autorilor săi, înainte de a fi pus în practică. Intenţiile pot fi bune, iar scopul avantajos; actul economic nu va mai fi astfel dacă, în realizarea sa, ar fi afectat de acţiuni de natură imorală, precum exploatarea forţei de muncă, proasta executare a unei lucrări, abuzul de resurse materiale şi de banii luaţi cu împrumut şi aşa mai departe. Pe măsură ce omul acţionează, fie că este ministrul economiei dintr-un stat, întreprinzător, muncitor sau proprietar, încălcând morala, încalcă şi legile economice, chiar dacă înfăptuieşte acte individuale care au caracter de utilitate. (II, IX, 189)

Educaţia politică

Am citit că va avea loc un seminar despre educaţia creştină a omului politic. N-am fost atent; acum nu-mi mai amintesc nici locul, nici perioada, nici numele organizatorilor. Mai bine aşa; voi fi mai liber în însemnările mele.

Mi-e teamă că orice pregătire *specifică* a tineretului pentru viaţa politică creează sau consolidează o nouă *carieră*; care, cuprinzând parlamentul central şi consiliile regionale, provinciale şi comunale, ca şi aparatul partidelor şi sindicatelor, deschide calea creării unei *clase* intrigante, pretenţioase, îngâmfate, care leagă întreg viitorul „politicienilor" de posturi publice, cu remuneraţiile ademenitoare şi pensii pe măsură. Adio libertate şi democraţie: se va forma o adevărată castă, care va acapara pentru sine electoratul, cu legi neinspirate de Evanghelie şi nici măcar de democraţie, ce nu vor merita nici o încuviinţare.

Educaţia politică în democraţie trebuie să fie a cetăţeanului, a tuturor, prin educaţia şcolară, familială şi religioasă, pentru a crea o participare spirituală la viaţa publică, fără a o privi ca pe un aranjament personal şi *profesionist* (termenul, neobişnuit, conţine sensul pe care vreau să-l subliniez). (II, XIV, 355)

Etatism

Este o greşeală enormă să facem din stat un tot omnipotent, în care se desfăşoară orice activitate socială. (I, XII, 178)

Din motivele până aici invocate, nu voi mai zăbovi asupra valorii punctelor economice ale programului guvernamental. Voi spune doar că amprenta etatistă este pronunţată, lucru ce-i îngrijorează pe cei care, asemenea mie, văd în procesul de etatizare a economiei private o triplă daună: economică, politică şi morală. Daună economică, pentru că reducerea progresivă a terenului şi a mijloacelor iniţiativei private – ajunsă în mare parte dependentă de birocraţie şi de funcţionalismul instituţiilor statale şi al ministerelor – micşorează productivitatea şi suprimă stimulentul concurenţei de piaţă. Daună politică, pentru că extinde peste măsură puterile statului, care din stat liber devine, în funcţie de domeniu, stat paternalist, stat asistenţial, stat dictatorial; pregătind astfel calea afirmării statului socialist, marxist şi comunist, potrivit prevalenţei partidelor respective şi a centrelor externe de dominaţie europeană. În sfârşit, daună morală, pentru că se ştirbeşte libertatea, ce este un dar divin al

personalităţii umane; se dezvoltă corupţia clasei politico-administrative şi risipa banilor în absenţa unui control public serios. (III, III, 289)

Ar fi o vină gravă să urmăm îndemnul celor care, eliminând riscul, vor să transforme răspunderea economică (care este eficientă) în răspundere politică (care nu funcţionează niciodată). Riscul nu poate fi eliminat din nici un sector al vieţii umane. Dumnezeu însuşi ne dă libertatea cu riscul de a alege calea greşită în locul căii drepte. Dar orientarea actuală constă în a atribui statului, adică comunităţii, riscul individual; vom ajunge, cu timpul, să fim toţi funcţionari la stat. În acea zi, dacă va veni, nu va mai exista o naţiune de responsabili, ci o turmă de iresponsabili. Numai respectul pentru libertatea individuală şi pentru personalitatea umană ne va salva de panta fatală a statului care trebuie să facă tot, să aibă grijă de tot, să-şi atribuie toate iniţiativele, să scutească ţara de orice preocupare, reducând întreaga activitate umană la numitorul politic. (III, III, 151)

Prietenilor care vorbesc şi scriu împotriva „burgheziei" (în sens marxist) sau împotriva liberalismului (în sens ricardian) trebuie să le spun că astăzi, după două războaie mondiale, în lumea civilizată şi industrializată nu se moare de foame, cum se murea în Evul Mediu, în Renaştere sau chiar în prima jumătate a sec. al XIX-lea. La ceva au folosit în lungul drum al omenirii.

Sunt de acord cu cei care muncesc şi luptă pentru a îmbunătăţi condiţiile muncitorilor, fără a uita clasa mijlocie

activă şi clasa funcţionărească şi, pe lângă economie, având grijă şi de dezvoltarea culturală, morală şi religioasă a ţării. Dar, pentru aceasta, trebuie lărgită respiraţia libertăţii, a libertăţii economice, despovărată, pe cât posibil, de monopolurile private sau de cele publice.

Etatismul nu rezolvă niciodată problemele economice şi, în plus, sărăceşte resursele naţionale; complică activităţile industriale, nu numai în viaţa materială şi a afacerilor, dar şi în viaţa spirituală.

Se poate ca prietenii mei să nu mai înţeleagă adevăratul sens al termenului *etatism* în accepţia originară (din fr. *étatisme*), care indică excesul şi degenerarea activităţii statale, ce nu trebuie confundată cu sarcinile, îndatoririle şi drepturile statului...

Desuetudinea termenului *etatism* este semnificativă, indică pierderea orientării care de la individ este căutată în statul omniprezent, omnipotent, monopolist şi unic făuritor al vieţii unei ţări. (II, XII, 324)

„Etatism şi libertate" nu sunt un binom, ci o antiteză; acolo unde ajunge etatismul, încetează libertatea; unde ajunge libertatea, cade etatismul. De aceea, întâi trebuie pus etatismul, apoi libertatea, pentru că etatismul este precum ariciul, intră în scorbură cu acele coborâte şi apoi le ridică treptat, pentru a-şi face cât mai mult loc.

Unii cred sau se prefac că lupta noastră împotriva etatismului are drept ţintă statul, instituţiile şi puterile sale; absolut deloc; noi combatem excesele la care, în numele statului, ajung deţinătorii puterii, fie legislative, directive sau executive, limitând acea libertate care, prin natura

statului democratic şi în cadrul constituţional, este garantată şi trebuie să fie garantată cetăţeanului. Aşa cum nu vrem ca libertatea să devină libertinaj, tot aşa nu vrem ca statul să violeze, să rănească, să limiteze atât principiul libertăţii, cât şi instituţiile care îi garantează exerciţiul; noi numim acest abuz *etatism*. (II, XIV, 136)

Etatism şi libertate

Sunt criticat că de mult aş accentua campania pentru libertate în domeniul economic cu referiri (desigur, importante) la domeniul politico-instituţional; dar că aş neglija-o pe cea, bineînţeles necesară, în domeniul cultural, religios, administrativ, cu problemele corelate de ordine etică şi socială. Trebuie să spun, în apărarea mea, că accentuarea temelor polemicii mele depinde, în mare parte, de desfăşurarea vieţii publice care, înclinând de ceva timp către stânga, a transformat problemele economico-sociale în teren de confruntare şi experienţă de cucerire.

Mai mult: criticii şi opozanţii mei din aripa stângă a DC vor putea crede că etatismul economic nu afectează libertăţile constituţionale, nici libertatea personală a omului (dimpotrivă, potrivit unora, oferă mijloacele pentru o mai amplă dezvoltare a personalităţii muncitorilor); dar adevărul este etern: libertăţile formale ale vieţii asociate sunt legate între ele şi bazate în întregime pe valoarea personalităţii umane, ce reprezintă libertatea esenţială. Nu poate rezista un sistem de libertăţi ştirbite într-un sector şi respectate în altul; pornind de la un sector, etatismul începe să le invadeze şi pe celelalte; psihologia publică

orientată către etatism trece cu uşurinţă de la un sector la altul. Istoria tuturor timpurilor, pentru cine o cunoaşte şi o retrăieşte, este o dovadă constantă. Etatismul a prevalat mereu asupra libertăţii; libertatea a fost mereu înăbuşită de etatism. (II, XIV, 155)

Etatismul şi poporul italian

Cine poate scoate din mintea poporului italian ideea că statul are remediul pentru toate relele? Că pentru fiecare serviciu oarecare trebuie creată o instituţie publică statală sau parastatală care să se ocupe? Că orice cetăţean trebuie redus la calitatea de funcţionar statal, asigurat statal, pensionar statal? Că trebuie să existe o cinematografie de stat, un teatru de stat, o pictură, sculptură, muzică de stat, dans de stat, cazinouri şi tripouri de stat, loterie de stat, sport de stat? şi aşa mai departe... nimic în afara sau deasupra statului, totul şi toţi în stat şi pentru stat, susţinuţi de stat, ca şi cum statul ar fi Dumnezeu, providenţa, cornul abundenţei.

Federalism

Eu sunt unitar, dar federalist incorijibil. (I, XI, 330)

Dintre toate cauzele problemei nordului şi sudului Italiei, se pare că principalele sunt centralizarea statală şi uniformitatea fiscală şi financiară.

Dacă vrem să ajungem la rădăcina răului, trebuie să avem curajul să înfruntăm această problemă, fără obişnuitele ezitări, şi să vrem acel remediu (să-l numim *eroic*?) pe care oamenilor politici liberali se tem să-l propună,

din cauza acelor false concepţii care, în mod fatal, predomină în istorie.

Remediul ar fi o *sobră* descentralizare regională administrativă şi financiară şi o *federalizare* a diferitelor regiuni, care să lase intactă unitatea regimului. (I, XI, 321-322)

Femeile şi politica

Pare un paradox, dar astăzi este o realitate; femeia alegătoare într-un regim liber este destinată să educe în spiritul democraţiei. (II, XI, 185)

Nu sunt de acord cu cei care cred că numai bărbaţii sunt în stare să facă politică; femeia alegătoare reclamă femeia aleasă. Ea va aduce în politică viziunea feminină asupra realităţii, ce o va completa pe cea masculină. (II, XII, 383)

Guvernul

Orice guvern care nu este sectar sau expresie a unei facţiuni învingătoare este întotdeauna un mediator: mediator între partide, ce trebuie să ţină seama, chiar atunci când trebuie să le respingă, de cererile minorităţilor, apreciate şi acceptate sau modificate de majoritatea guvernamentală; mediator între clasele sociale, temperând asprimea extremismelor opuse în viziunea superioară a intereselor tuturor; şi aşa mai departe.

Atunci când un guvern nu ştie sau nu este în stare să exercite funcţia de centru, se va ivi alt grup social care, de bine, de rău, îl va înlocui; va fi un partid care va tem-

pera facţiunile rivale, va fi şeful statului dacă va putea, în limitele legii, să exercite o activitate moderatoare; va fi biserica, precum în perioadele cele mai întunecate ale civilizaţiei, care, prin chiar funcţia sa religioasă, fie suportând persecuţii, fie utilizând raporturile cu autoritatea politică, aduce o vorbă de pace între clase şi facţiuni.

Rău va fi de acele state unde facţiunile sunt aşa de aspre sau guvernul atât de rigid, încât nici o funcţie de centru nu poate fi exprimată, de nici un grup şi de nici o persoană; este barbaria cea mai neagră. (II, XII, 392-393)

Guvernul şi opoziţia

Pe termen lung, orice guvern se uzează şi orice opoziţie se pune în valoare. (I, XII, 228)

Idei

Ideile sunt mai importante decât faptele, pentru că faptele fără idei nu au semnificaţie. (II, VI, t. 4, 188)

De fiecare dată când apărătorii unei idei bune, cinstite, morale pretind să o impună, o strică; ceea ce rămâne în schimb, este sentimentul de reacţie şi ură. (I, IV, 104)

Ideile şi numai ideile sunt cele care conduc istoria. (II, VI, t. 3, 50)

Trecerea de la idee la faptă este întotdeauna grea: realizarea concretă, chiar şi formularea unei legi, este o creaţie. (I, XI, 16)

Idei şi lupte civile

Ideile mele despre fascism sunt cunoscute; m-au numit *duşman*: ar fi mai puţin impropriu să spună *adversar.* Duşmanul urăşte: eu nu urăsc. Luptele civilizate, în numele ideilor, în cadrul libertăţii, pe terenul politicii, nu sunt niciodată sterile, nu ajung la negare, suprimare, ură; ci emană viaţă şi generează progres. (II, V, t. 3, 18)

Impozite

Punctul delicat al oricărui proiect de lege în materie de impozite este cel al convergenţei interesului statului cu interesul producţiei, în aşa fel încât impunerea să nu afecteze productivitatea, iar producţia să dea o contribuţie cât mai mare la bugetul statului. Este adevărat că identificarea acestui punct de mijloc este dificilă. Părerile tehnicienilor nu ajung niciodată să lămurească motivele de contrast, statisticile sunt diferit interpretate, iar la sfârşit, pentru a ajunge la o concluzie, se recurge la bunul simţ comun sau la judecata solomonică. (III, III, 152)

Planificatorii fiscali nu sunt mai puţin dăunători decât planificatorii economici şi decât reformatorii sociali, atunci când, în loc să construiască, întemeind şi apoi progresând gradat, fac o asemenea dezordine încât se pierde urma firului conducător. (I, XI, 39)

Impozite şi taxe? Cum să le plătim de bună voie? Cum să nu încercăm să ne sustragem acestei obligaţii prin diferite subterfugii? Dăm declaraţii printre dinţi, uitând câte ceva, de exemplu, omiţând cifra aceea măruntă

care ar înclina balanţa către sporirea contribuţiei. Criteriul cinstit este unul singur: să dăm ceea ce se cuvine; să evităm greşelile în dauna noastră, dar şi consecinţele în dauna statului. De cealaltă parte, cetăţenii ştiu bine că este dreptul lor (şi oricărui drept îi corespunde o datorie) să ceară echitate în materie de impozite, ca şi cinste în administrarea fondurilor obţinute din impozite. Cetăţeanul trebuie să-şi impună punctul de vedere în această privinţă, şi nu să se asocieze cu aceia care, compătimindu-l pe contribuabilul care plăteşte prea mult, îi sprijină pe aceia care risipesc banul public în mod scandalos, fără oprelişti şi fără remuşcări. (II, XIV, 417)

Punctul central al finanţelor de stat nu este şi nu poate fi acela de a obţine de la contribuabil mai mult decât este posibil; pentru că statul modern tinde să devină un *Moloch* al lumii: cu cât are mai mult, cu atât cheltuieşte mai mult; cu cât cheltuieşte mai mult, cu atât mai mult simte nevoia de a poseda; mărind în fiecare an bugetele de cheltuieli, datoria publică, obligaţiile bugetului, contribuţii şi donaţii pentru nenumărate instituţii în permanenţă datornice. (II, XIV, 424)

Indispensabili şi buni la toate

Un aforism de care trebuie mereu ţinut seama mai taie din orgoliul celor care se cred indispensabili: „nimeni nu este necesar în această lume". Unui rege îi urmează alt rege (sau regină, ca în Olanda şi Anglia); unui preşedinte îi urmează alt preşedinte, care ar putea fi chiar mai bun decât predecesorul său; la fel se întâmplă în întreaga viaţă omenească. Tocmai acolo unde onorurile

şi răsplata se află împreună, să nu se găsească alţi oameni potriviţi în afara celor care le acumulează mereu în mod monopolist, sub lozinca *„indispensabilităţii"*? Eu i-am privit întotdeauna cu rezervă pe cei *buni la toate*, pricepuţii în toate împrejurările, afaceriştii tuturor administraţiilor. (II, XII, 227)

Indivizi şi societate

Trebuie să privim societatea din perspectiva naturii ei vii, şi nu să o reducem la o ipoteză conceptuală sau, mai rău, la o fiinţă misterioasă, în afara şi deasupra indivizilor ce o compun, un fel de divinitate ce formează personalitatea fiecărui individ, introducând, prin intermediul coerciţiei colective, o potenţialitate necunoscută naturii însăşi.

Societatea nu este altceva decât coexistenţa operantă a indivizilor într-un proces inepuizabil. Nu există indivizi fără societate, nici societate fără indivizi. Societatea nu este un *quid tertium*, care ar presupune fiecare individ şi indivizii coexistenţi, cu alte cuvinte, care ar forma individualitatea prin intermediul asocierii; societatea există şi coexistă numai pentru indivizi. (I, VII, 5)

Numai în echilibrul dintre individualitate şi grup, dintre libertate şi organizare, dintre iniţiativă şi control, se poate asigura sănătatea vieţii politice şi i se poate da o orientare care să corespundă nevoilor şi aspiraţiilor colectivităţii. (I, IV, 49)

Baza socială nu se află decât în individul uman, considerat în caracterul său concret, în complexitatea

sa, în integritatea sa originală. Societatea nu este o entitate sau un organism în afara şi deasupra individului. Omul este, în acelaşi timp, individual şi social. Este atât de individual încât nu participă la altă viaţă decât la a sa şi este o personalitate incomunicabilă; şi este atât de social încât nu ar putea exista şi nu şi-ar putea dezvolta nici o facultate, nici chiar viaţa sa, în afara socialităţii.

Principiul asocierii este interior individului şi este complementar realităţii sale individuale. Societatea este o rezultantă a indivizilor. Înfăptuirea concretă a vieţii sociale nu diferă de cea a vieţii individuale decât în mod abstract şi prin atribuirea de scopuri şi semnificaţii.

Fiecare faptă a individului este, prin ea însăşi, o faptă asociativă, cu alte cuvinte, comportă o relaţie interindividuală. Simplul fapt de a gândi, chiar înainte de a se manifesta, are un caracter asociativ; nu poate exista comunicare şi, în consecinţă, societate, fără gândire. Societatea nu este altceva decât gândul comunicat şi înfăptuit. (I, XII, 152-153)

În esenţă, singurul adevărat agent al societăţii este omul, individ asociat cu alţi oameni pentru anumite scopuri. Trebuie să excludem ideea că societatea ar fi un *quid tertium* numit când stat, când clasă, familie sau religie, care acţionează sau care îl determină pe om să acţioneze. Omul care acţionează este determinat de însăşi natura sa raţională şi senzitivă, se hotărăşte singur să acţioneze în funcţie de nevoile şi tendinţele sau exigenţele vieţii sale. (I, XII, 12)

Criticii mei ar fi încântaţi dacă, dincolo de sociologismul de tip francez, dincolo de vechiul sau noul organicism, ar putea găsi ceva real care să dea consistenţă proprie societăţii, ca fiind distinctă şi, uneori, opusă indivizilor. Dar, din păcate, nu vor afla altceva decât socialitatea ca termen universal, detaşat faţă de realitate. Cei care acţionează şi suferă sunt indivizii asociaţi. (I, XII, 60)

În legătură cu idealizarea sau generalizarea forţelor oculte, mai există şi generalizarea forţelor colective, cărora li se atribuie adesea gândire şi acţiune, idealitate şi activitate, ca oricărei persoane vii. Când vorbim de biserică, generalizînd ca atunci când spunem stat, naţiune, Rusia, Franţa, America, capitalism, socialism, comunism, democraţie, popor, atribuindu-i gândire şi acţiune, dăm substantivului colectiv caracterul omului personal. În această sintagmă, biserica este privită prin şefii ei, papa, cardinalii, clerul episcopal al unei ţări – biserica Franţei sau Spaniei – puterea sa şi influenţa pe care o are în viaţa publică sau în legătură cu comunitatea religioasă. Obiceiul este curent, acceptat şi foloseşte la simplificarea limbajului ziarelor; se spune Franţa, Anglia, America pentru guvern sau popor; stat, pentru puterea publică sau forma politică şi aşa mai departe. Când se trece de la jurnalism la studiul faptelor istorice şi al datelor sociologice, trebuie omisă o sintagmă atât de echivocă şi inexactă şi trebuie precizat despre care forţă colectivă este vorba, trebuie analizaţi factorii săi, ajungând la oameni, singuri sau asociaţi, căci ei sunt

într-adevăr agenţii în acţiune, care vorbesc, acţionează şi îşi asumă responsabilităţile vieţii colective. (I, XII, 42)

Agenţii în societate nu sunt altceva decât indivizii; în afara lor nu se poate afla nici o finalitate comună (adică raţionalitatea), nici o conştiinţă comună (adică raţionalitate şi voinţă în acţiune), nici un proces istoric (cu alte cuvinte, continuitatea temporală a acestei finalităţi şi a acestei conştiinţe). (I, XII, 58)

După părerea mea, societatea, ca entitate obiectivă, nu există în sine, ci în indivizii asociaţi între ei: ordinea socială, ca entitate obiectivă, nu există în sine, ci în raţionalitatea trăită şi înfăptuită de către indivizi în modul în care *hic et nunc* s-a înfăptuit; o orânduire mai bună, ca entitate obiectivă, nu există în sine, ci în mintea şi în inima acelor indivizi care luptă pentru a o înfăptui. (I, XII, 62-63)

Adevărata realitate o constituie oamenii care se agită şi care acţionează în cadrul tuturor formelor statale, inclusiv în cadrul birocraţiei şi al administraţiei. (II, VI, t. 1, 115)

Indivizi, societate şi creştinism

Creştinismul operează în domeniul sociologic o inversiune şi o rearanjare a valorilor. Socialitatea nu este altceva decât o proiecţie a individului; orice bază socială este pusă de individ. Suprapunerea formei sociale asupra individului, în societăţile precreştine, a fost o deviere şi, în

multe cazuri, o perversiune; reîntoarcerea individului la baza oricărei valori sociale reprezintă o conversiune şi o restauraţie. (I, V, 5)

Noutatea creştinismului, faţă de alte religii, privite din punct de vedere sociologic, a constat în desfiinţarea oricărei legături obligatorii între religie şi familie sau trib, naţiune sau imperiu, şi în fixarea unei baze personale a conştiinţei. (...)

O altă noutate, care este corelată, în mod logic, cu prima, a fost universalitatea destinaţiei „Bunei Vestiri", tuturor popoarelor, tuturor claselor, indiferent că erau evrei sau păgâni, greci sau barbari, bogaţi sau săraci, stăpân sau sclav: toţi erau invitaţi să-şi renege zeii şi să-l adore pe singurul Dumnezeu adevărat în spirit şi adevăr; în sfârşit, constituirea bisericii, ca unică societate religioasă vizibilă, dincolo de orice structură familiară sau politică, în formă autonomă şi independentă, bazată pe anumite credinţe, considerate adevăruri, mai mult, adevărul.

Efectele unui asemenea eveniment în domeniul sociologic (ca şi în alte domenii, care nu fac obiectul studiului de faţă) nu aveau cum să nu fie cu adevărat revoluţionare. Un prim efect a fost umanizarea celorlalte două forme de societate, cea familiară şi cea politică. Nu mai existau divinităţi domestice, care formau unitatea familiară divinizată; nu mai existau imperii ca forme divine ale puterii. Familie, regate, imperii, pure forme umane, mijloace, şi nu scopuri ale omului; adesea, mijloace nepotrivite şi care au determinat devierea de la adevăratul scop; în acel caz, mijloace de respins şi de aban-

donat; pentru ca fiecare să găsească în interioritatea sa adevărata viaţă, astfel încât să-şi poată spune: cel care face voinţa Domnului, acesta este fratele, soţul, tatăl şi mama.

Astfel inversate valorile sociale ale lumii precreştine, personalitatea umană lua locul pe care îl ocupaseră grupurile sociale. Personalitatea umană, până atunci insuficient cunoscută sau depreciată, devenea, în virtutea unei recunoaşteri religioase, centrul şi scopul oricărei activităţi colective. Ea era chemată să reconstruiască societatea din nou, ca într-o palingeneză. (I, V, 3-4)

Intervenţionism

Atunci când Leon al XIII-lea vorbea de intervenţia statului în problemele sociale – nu avusese încă loc experienţa intervenţionistă modernă (mai ales a statelor totalitare) – se referea la un mediu care era, prin teorie şi preocupări, străin de intervenţiile masive şi care de-abia începuse, timid, să reglementeze orarul de muncă şi asigurările muncitoreşti.

Astăzi, după statele totalitare, trebuie să ne apărăm de intervenţiile statale care ieri erau invocate. (II, VI, t. 4, 416)

Marea dezbatere a ultimei jumătăţi de secol a avut loc asupra intervenţiei statului: dacă statul – puterea politică – are dreptul şi funcţia de a interveni sau nu în competiţiile economice ale ţării şi în conflictele dintre capital şi muncă.

Teza contrară se sprijinea pe principiul libertăţii, extins de la politică la economie; teza favorabilă (cea care a predominat) se sprijinea pe principiul bunăstării comune.

Acum nimeni nu mai neagă statului dreptul de a interveni, cu condiţia să nu fie ştirbită libertatea economică fundamentală. (I, IV, 360)

Formula noastră etico-economică a intervenţiei statale, repetată în discursuri parlamentare şi în polemici de presă este următoarea:

– libertatea este unică şi individuală; se pierde libertatea politică şi culturală dacă se pierde libertatea economică şi invers;

– libertatea este expresia adevărului şi a ordinii; corecţia exceselor libertăţii constă, în primul rând, în autodisciplină şi autolimitare, pe lângă reglementarea legislativă necesară pentru coexistenţa şi respectarea drepturilor şi obligaţiilor reciproce.

– statul are drept funcţie principală garantarea şi vigilenţa asupra drepturilor colective şi private, menţinerea ordinii publice, apărarea naţională, tutela şi supravegherea sistemului monetar şi de credit; finanţele publice şi buna administrare a serviciilor publice naţionale; în subsidiar, statul intervine, în formă integrativă, în acele sectoare de interes colectiv particular sau general în care iniţiativa privată este deficitară, până în momentul în care va fi în măsură să-şi reia propriul rol. Cazurile de urgenţă impun statului alte sarcini; dar acestea sunt temporare şi se exercită cu respectarea drepturilor politice ale cetăţeanului, a cărui libertate trebuie să fie tutelată, a cărui personalitate trebuie să fie respectată. (I, XII, 294-295)

Nu sunt *a priori* favorabil sau contrar intervenţiei statale; pot admite, din partea statului, fie intervenţia *propulsivă*, când lipseşte orice posibilitate imediată a unor iniţiative private serioase, fie intervenţia *integrativă*, atunci când iniţiativa privată nu este suficientă; resping, fără cea mai mică îndoială, intervenţia statală de tip *monopolist*, care ar frâna, în parte sau total, iniţiativa privată. (III, III, 179)

Statul, astăzi, nu poate fi scutit de două intervenţii necesare dezvoltării unei ţări moderne şi civilizate: cea de atenuare a situaţiei endemice sau în faze conjuncturale a şomajului muncitorilor, cu măsuri menite să-i facă faţă, şi cea de a veghea ca cetăţenii să aibă posibilitatea de a-şi dezvolta energiile şi propria activitate. (I, XII, 293)

Isme

Monarhismul l-a zeificat pe *rege*
Liberalismul l-a zeificat pe *individ*
Democraţia a zeificat *poporul*
Sindicalismul a zeificat *clasa*
Socialismul de stat a zeificat *statul*
Naţionalismul a zeificat *naţiunea*. (II, IV, t. 2, 208)

Italienii şi defectele lor

Defectul italienilor constă în faptul că fiecare vorbeşte pe limba lui, fără a se preocupa să înţeleagă şi limba celorlalţi. N-aţi văzut niciodată un grup de italieni în care

toţi sau toate vorbesc în acelaşi timp, de par nişte vrăbii în copaci la lăsarea serii? (II, XIII, 348-349)

După un secol de regimuri centralizate, de tip paternalist înaintea fascismului, dictatorial în timpul fascismului, cu efecte postume după fascism, nu este uşor să-l găsim pe cetăţean liber şi responsabil. El este conformist sau anarhic; centralizator sau dizolvant; este autoritar sau revoluţionar; şi acesta din urmă, cu atât mai autoritar cu cât este mai revoluţionar.

Italienii, în ansamblul lor, aşteaptă totul de la Roma şi blesteamă încetineala romană; sicilienii aşteaptă totul de la Roma şi de la Palermo şi blesteamă Roma şi Palermo; provinciile şi localităţile sunt obişnuite să primească totul de la centru. Nu pretind autonomie şi mijloace proprii, poate pentru că îşi închipuie că nu le vor obţine niciodată; cer ajutoare, favoruri, subsidii, intervenţii, creând astfel clientele, interese comune şi supuneri care anihilează orice autonomie adevărată. (II, XI, 125-126)

Noi, latinii, mai mult decât alte ţări, suferim de abstracţionism teoretic şi de imprecizii practice, din cauza acelui ansamblu de idei şi a acelei facilităţi de intuiţii ce cu greu ţin locul unor studii practice şi probleme tehnice puse la punct. În acest fel, se poate aluneca cu uşurinţă de la enunţurile teoretice la demagogia promisiunilor şi de la sintagmele abstracte la retorica imaginilor. Programele concrete se pierd în marea adâncă a cuvintelor.

Dacă la acestea adăugăm asprimea polemicilor care abat atenţia de la problemele practice, cu atât mai mult cu cât aceste probleme sunt greu de rezolvat, se va vedea că alegătorii, în loc să aibă de ales între programe concrete, vor avea de-a face cu o serie de promisiuni de fericire viitoare, pe care aceşti tămăduitori politici le oferă ca pe infailibile *elixiruri de viaţă lungă*. (II, IX, 89-90)

Italianul mediu, care a făcut *in corpore vili* experienţa demagogiei şi a dictaturii şi a plătit-o scump, nu a căzut după război în mrejele comunismului – şi acesta demagog şi dictatorial –, însă s-a oprit la jumătatea drumului; nu îi displace o anumită demagogie măruntă, care să-i ofere o soluţie rapidă la toate problemele; nu îi displace un paternalism de stat de care să se sprijine, cu un buget gata să dea bani tuturor, creând un parazitism ce merge de la marea industrie la instituţiile statale şi parastatale şi cu finanţe ce multiplică scutirile fiscale în ritm accelerat. Nu îi displace intervenţia statală în toate ocaziile şi pentru toate necesităţile. Din această cauză statul comunist, care este statul cel mai sărac şi mai tiranic dintre toate statele, solicită fanteziile populare şi devine un mit. Pe calea intervenţiilor statale, alunecuşul demagogic duce la o asemenea etatizare, încât se poate compara cu un comunism mascat.

Aceasta este latura cea mai tragică a unei ţări sărace şi suprapopulate, ca a noastră, care este din cale-afară de individualistă şi, în acelaşi timp, aşteaptă totul de la „dumnezeul stat". (II, X, 347-348)

Întreprinderea

Întreprinderea este nucleul fundamental al economiei, aşa cum familia este pentru societate. (I, XII, 170)

Particularul foloseşte banii mult mai bine decât statul; productivitatea întreprinderii private este cu mult superioară celei a unei întreprinderi publice. În vederea unei politici de combatere a şomajului, este de datoria statului nu numai să nu pună piedici în calea investiţiilor private, ci şi să le încurajeze. (II, XI, 391)

Să nu se minuneze planificatorii sociali de dreapta, de centru şi de stânga de insistenţa mea în favoarea activităţilor productive ale particularilor; sunt cele care absorb o mai mare forţă de muncă, o fac mai productivă şi, în aceleaşi condiţii cu industria de stat, produc la costuri mai mici şi cu un randament mai mare; de asemenea, dacă guvernul nu le oprimă, sunt cele mai puţin costisitoare pentru buget şi cele mai rentabile pentru finanţe. (II, XI, 271-272)

Laicism

Trei tipuri de laicism. Pe primul îl vom numi *laicism istoric*, cel care derivă din liberalismul secolului trecut şi care, în raporturile cu biserica, a sintetizat poziţia sa în trei formule: *Biserică liberă într-un stat liber – Biserică liberă într-un stat suveran – Biserică şi stat, două paralele care nu se întâlnesc.* (...)

Al doilea tip este *laicismul anticlerical*. Tradiţia sa ar putea fi caracterizată drept iacobină. Întreg extremismul

radical şi socialist a fost în Italia (şi în alte părţi) contaminat de materialism şi de un anticatolicism alcătuit din prejudecăţi şi din ură.

Atenuat în formele sale şi cu un oarecare spirit de toleranţă, astăzi persistă încă în mediile acţioniştilor*, socialiştilor şi radicalizanţilor, mai ales printre supravieţuitorii fascismului şi în toţi cei care văd în biserică şi în papalitate spectrul dominaţiei „clericale".

Cel de-al treilea tip este dat de comunişti, care subordonează trimfului comunismului orice convingere şi orice poziţie politică.

Ei sunt anticatolici fiindcă sunt materialişti; dar s-ar transforma şi în filocatolici (şi nu puţine au fost ocaziile când au încercat politica *mâinii întinse*) pentru a ajunge la putere. Odată atins scopul, ar lansa împotriva bisericii cea mai violentă persecuţie, aşa cum fac în ţările catolice satelite pentru a menţine dominaţia statului totalitar.

Împotriva celor trei tipuri de laicism se află fermă biserica catolică, care trebuie să respingă laicismul liberal, ce duce la excluderea moralei şi a autorităţii bisericii în viaţa popoarelor; să se opună celui socialist pentru a face faţă ofensivei materialiste în familie, în educaţie şi în formarea catolicilor; şi să se apere de infiltrările comuniste şi de persecuţiile statelor totalitare, care ar duce la distrugerea civilizaţiei creştine.

Laicismele de orice culoare, negând bisericii poziţia sa în lume, mai devreme sau mai târziu lezează însăşi libertatea, ai cărei paladini se proclamă, şi alunecă spre totalitarismul de dreapta sau de stânga. (II, X, 369-371)

---

* adepţi ai Patidului Acţiunii.

Legi (Înmulţirea legilor)

Astăzi, înmulţirea legilor, amânărilor, corecţiilor şi interpretărilor este atât de frecventă încât este dificil să ţii pasul cu ele, atât din partea birourilor publice cât şi a cetăţenilor şi a asociaţiilor interesate. De asemenea, se creează impresia că lipseşte certitudinea dreptului, atât de mare este uşurinţa cu care se adaugă modificări peste modificări şi legi peste legi.

Cu ceva timp în urmă, notam într-un articol de-al meu că în primul an al parlamentului republican (1948-49) fuseseră adoptate circa 1.100 noi legi, în timp ce parlamentul englez, în aceeaşi perioadă de timp, la o populaţie aproape egală cu a noastră, aprobase aproape 100 de legi, pe lângă legile mărunte numite *private laws,* care se referă la cazuri deosebite şi care se rezolvă expeditiv şi prin procedura specială a depunerii pe masa preşedintelui pentru eventuale opoziţii, lucru care se întâmplă foarte rar. (III, III, 205)

Mie mi se pare că partidele şi sindicatele au inoculat în vinele adepţilor lor o încredere aproape infantilă în puterea magică a legilor. În cele două legislaturi trecute au fost adoptate cu miile legi şi legişoare, în timp ce în Anglia se adoptă vreo sută pe an. Este legitim să ne îndoim că un asemenea volum de legi poate fi urmărit cu uşurinţă şi avem impresia, nu lipsită de temei şi răspândită deja în ţară, că multe legi au fost făcute *ad personam* sau *ad categoriam*, cu un adevărat caracter privat. (III, III, 283-284)

Se ştie că legile puţine şi bune valorează mai mult decât legi numeroase făcute în grabă; iar uşurinţa cu care se legiferează atenuează calitatea produsului. (III, III, 283)

Legi şi cutume

Se spune că, mai mult decât de legi, este nevoie de cutume; acest lucru este adevărat. Legea fără cutumă nu are mare valoare; în timp ce cutuma are valoare şi fără lege. Dar pentru a recţiona împotriva unei cutume deviate este nevoie şi de legi, ca o apărare şi ca un îndemn la crearea, refacerea sau întărirea cutumei. (II, XI, 171)

Legile, de altfel, vin când inconvenientele nu pot fi evitate prin simpla cutumă. Dar, din păcate, nu există lege care să poată reglementa serios cutuma. (II, IX, 342)

Liberalii

Liberalii au păcătuit adesea împotriva libertăţii, care era emblema lor şi care, altădată, era monopulul lor ideal. (II, V, t. 3, 132)

Actualele partide liberale nu au liberal decât numele. (II, V, t. 3, 342)

Libertates

Libertatea omului este condiţia necesară pentru perfectibilitatea sa. Libertatea este mai mult o facultate

interioară a omului decât una socială; dar ea este şi socială şi fără ea nu poate exista nici o dezvoltare sau progres. Educaţia şi cucerirea libertăţii se fac prin folosirea însăşi a libertăţii. Un copil nu învaţă să meargă fără să meargă; nici nu învaţă să vorbească fără să vorbească; nimeni nu va şti să înoate dacă nu se aruncă în apă şi nu exersează; aşa este toată viaţa.

Când se afirmă că un popor nu este matur pentru libertate, se pleacă de la o idee greşită, pentru că se exclude posibilitatea folosirii libertăţii prin educaţie şi exerciţiu; chiar şi o libertate cucerită treptat, o libertate reafirmată printr-o disciplină trează, pentru a exista, trebuie să fie înţeleasă, cucerită şi apărată ca libertate. (I, IX, 207)

Libertatea nu este un punct de sosire care se cucereşte odată pentru totdeauna; libertatea este o cucerire zilnică, mereu ameninţată şi pusă în pericol de forţe potrivnice. Aşa cum fiecare dintre noi, pentru a nu cădea în sclavia viciilor şi pentru a ne bucura moralmente de libertatea pe care Dumnezeu ne-a dat-o, trebuie să luptăm toată viaţa, la fel se întâmplă cu libertăţile politice şi sociale: trebuie să luptăm şi să fim gata să respingem acele lanţuri pe care va vrea să ni le impună puterea absolută, fie dictatorul de dreapta sau de stânga, fie capitalismul afaceriştilor sau comunismul amăgiţilor.

Libertatea nu este pentru un singur om sau pentru cei puţini: libertatea este pentru toţi; acest fapt pune o limită morală şi naturală exceselor unui singur om (dictatura), ale câtorva oameni (oligarhia capitalismului sau a militarismului) sau ale mulţimii (demagogia şi anarhismul).

Adevărata libertate este, înainte de toate, morală; ea este baza dreptului, este disciplină şi ordine, este o condiţie necesară păcii, atât în interiorul unei naţiuni, cât şi în raporturile internaţionale. (I, IV, 322)

Libertatea este ca aerul, se simte numai când lipseşte. Unde este aer, ne gândim la grijile noastre, la şcoală, la muncă, la plăcere; dacă aerul lipseşte, totul ne face să suferim; studiul, munca, plăcerea devin imposibile; noi avem, mai presus de orice, nevoie de aer, de puţin aer ca să respirăm... (I, IV, 321)

Libertatea nu este un scop, ci un mijloc. Dar există oare un mijloc care nu devine scop imediat atunci când ne lipseşte sau când nu este suficient pentru scopul nostru? Banii sunt un mijloc pentru cumpărarea unei case. Cine nu-i are, îi caută: banii (mijloc), casa (scopul) în momentul dialectic al acţiunii se identifică. şi aşa mai departe. Exemplul cu banii nu trebuie să ne distragă: libertatea este un dar spiritual, un bun prin el însuşi, care ne dă posibilitatea să căutăm binele superior şi să ne bucurăm de bine ca de o cucerire spirituală: merită, deci, toate sacrificiile, chiar dacă este considerată un mijloc. (I, IV, 354)

În învăţătura evanghelică, libertatea, mai curând decât negativă şi externă, este pozitivă şi interioară. Libertatea este cucerirea sau darul (în funcţie de punctul de vedere) unei superiorităţi care ne descătuşează şi ne face imuni la ceea ce este inferior; este concepută mai

mult ca o caracteristică a individului decât a colectivităţii; sub anumite aspecte, lanţul este colectiv, libertatea este personală. (I, V, 10)

Liberi nu ne naştem, ci devenim, în sensul că libertatea, indiferent din ce punct de vedere o privim, este o cucerire. Cucerire a individului asupra lui însuşi, dominându-şi propriile înclinaţii şi pasiuni; cucerire a societăţii, pentru ca în ea fiecare să-şi poată dezvolta propria personalitate, fără a-i împiedica pe ceilalţi să facă la fel.

Libertatea este o metodă care armonizează drepturile fiecăruia cu îndatoririle faţă de ceilalţi şi faţă de societate luată ca un întreg. Metoda, pentru a fi valabilă într-o societate, trebuie să fie acceptată de toţi şi respectată cu lealitate; cine greşeşte trebuie să fie constrâns să o respecte sau chiar să fie pedepsit.

Într-un joc, regulile jocului fac legea; fiecare este liber să joace cum crede de cuviinţă, dar nu poate să nu respecte regulile şi nici nu îi este permis să trişeze. În esenţă, libertatea sa are în contrapartidă lealitatea, pe care contează ceilalţi, pentru ca fiecare să-şi poată îndeplini planul în mod liber.

Aşa se întâmplă şi în societate. Violarea metodei libertăţii face să piară substanţa libertăţilor, care se află la baza vieţii politice şi civile. Dacă s-ar permite furtul, proprietatea ar fi minată de la temeliile sale; dacă s-ar permite frauda, comerţul n-ar rezista.

Spiritul de revoltă într-un regim liber este acelaşi lucru cu furtul sau frauda într-un regim economic. (II, VI, t. 3, 91)

Lealitatea faţă de libertate nu este numai o datorie a maselor faţă de stat, este şi o datorie a guvernanţilor faţă de stat şi faţă de mase. (II, VI, t. 3, 93)

Societatea în regim de libertate se orientează spre cele mai înalte culmi ale raţionalităţii, în orice domeniu al activităţii umane. (I, XII, 263)

Până când o naţiune nu va ajunge să conceapă libertatea ca fiind cel mai înalt dar al lui Dumnezeu, de folosit în interesul comun şi pentru binele colectiv, şi nu în propriul folos sau pentru a satisface propriul egoism, ca un dar de care toţi trebuie să se bucure fără a vrea să-l monopolizeze în folosul propriu, al propriei clase, al propriului partid, al propriului grup sau al propriei categorii, legile care reglementează drepturile şi datoriile instituţiilor libere vor fi inoperante. (III, III, 20)

Libertatea este ca adevărul: se cucereşte şi, când s-a cucerit, pentru a o păstra, se recucereşte; şi, când se schimbă evenimentele şi evoluează instituţiile, pentru a o adapta, se recucereşte. Este un peren joc dinamic, la fel ca viaţa, în care pierd acele popoare care nu au apreciat-o îndeajuns pentru a o apăra şi care n-au ştiut să o folosească pentru a nu o pierde. Căci a folosi libertatea înseamnă a nu permite nici dictatura, nici libertinajul; şi într-un caz, şi în celălalt, libertatea nu există: nu atât pentru faptul material al dominaţiei unui om sau a plebei; ci pentru faptul substanţial că poporului i-a lipsit forţa morală pentru a se menţine în libertate, pentru a

nu îngădui ca dictatorul sau plebea să violeze personalitatea colectivă. (II, V, t. 3, 195-196)

Se spune că de libertate se abuzează: este adevărat; dar care este acel dar al lui Dumnezeu dat oamenilor, de care oamenii să nu abuzeze? Se abuzează de intelect, se abuzează de forţă, se abuzează de autoritate, se abuzează de bogăţii, se abuzează de viaţă. Însă *sunt certi denique fines,* spunea poetul latin. Natura însăşi a pus limitele care nu se depăşesc fără pedeapsă. Fiecare abuz individual aduce cu sine remuşcarea, ruina, moartea; fiecare abuz colectiv se ispăşeşte în viaţa popoarelor. Dar nu din acest motiv bunurile pe care natura le oferă sunt condamnabile în sine sau trebuie să se sustragă unei drepte folosinţe şi exigenţelor raţionale ale fiinţelor. (II, V, t. 3, 200)

O ţară modernă nu poate trăi, nici prospera fără libertate. (II, V, t. 3, 2071)

Libertatea este un dar atât de preţios al vieţii umane încât, din păcate, fiecare o vrea pentru sine şi o neagă altora. Efortul societăţii, efort peren şi progresiv, este acela de a echilibra libertatea fiecăruia într-un unic şi adevărat regim al libertăţii. (II, V, t. 3, 199)

Regimul libertăţii este un creuzet în care forţele dizidente se purifică şi se asimilează, ajungând astfel să pătrundă în viaţa perenă şi substanţială a societăţii. (II, V, t. 3, 201)

După un secol de experienţă putem afirma, fără teamă de dezminţire sau contrazicere, că libertatea politică influenţează toată viaţa publică sau nu este libertate decât în aparenţă.

Libertatea este precum sufletul care dă viaţă corpului în toate funcţiile sale, fie ele înalte şi nobile, ale intelectului şi voinţei, sau anumite funcţii ale corpului pentru care nu avem nici sensibilitate, nici cunoştinţă directă.

Unii spun: libertate, da, însă din raţiuni sociale trebuie să o restrângem, admiţând intervenţia statală în economia privată.

Alţii spun: libertate, da, însă pentru şcoala de stat; cealaltă, privată, să fie controlată, supusă şi „privată" de dreptul de a da diplome valabile.

Alţii spun: libertate, da, însă pentru partide şi pentru conducătorii lor; membrii de rând trebuie să meargă doi câte doi, cum fac comuniştii şi cum făceau fasciştii.

Alţii: libertate, da, însă statul trebuie să aibă toate pârghiile de comandă ale vieţii administrative; instituţiile locale trebuie să se supună ingerinţelor birocratice şi politice ale centrului.

Este o litanie care poate continua la infinit şi care poate fi rezumată în faimosul principiu al libertăţii ca instrument al autorităţii.

Teoria lui Giovanni Gentile, dacă o privim mai îndeaproape, este dragă, în fond, multora; el spunea că libertatea îi revine statului (statul etic, se înţelege) pentru ca statul să o poată folosi spre binele cetăţenilor. Liberalii din *Risorgimento* au atribuit drepturi politice numai clasei realizatoare de venituri pe care au identificat-o cu statul;

libertatea lor era foarte „limitată" în privinţa clasei şi a structurii, desigur, pentru scopul nobil al consolidării naţiunii abia formate; dar câte violări ale libertăţii în numele libertăţii!

În realitate, au lipsit libertăţile cele mai vitale, cea electorală (vot universal), cea socială (sindicate), cea şcolară, cea religioasă (din cauza problemei romane) şi cea administrativă a instituţiilor locale. Apărea mitul statului – izvor de drept! (II, X, 167-168)

Libertatea este precum aerul: trăim în aer; dacă aerul este viciat, suferim; dacă aerul este insuficient, ne sufocăm; dacă aerul lipseşte, murim.

Libertatea este precum viaţa; viaţa este prezentă în toate acţiunile, în toate momentele; unde nu e prezentă, acolo este moarte.

Libertatea este dinamism care se înfăptuieşte şi se reînnoieşte; dacă încetează înfăptuirea şi reînnoirea, dinamismul dispare.

De aceea, este adevărată fraza, celebră în secolul al XIX-lea: „Libertatea se înfăptuieşte în fiecare zi, se apără în fiecare zi, se recucereşte în fiecare zi." (II, X, 165)

Libertatea este cea mai aderentă calitate a conştiinţei umane. Educând poporul să asculte vocea conştiinţei, să se informeze bine asupra căii de urmat, pentru a răspunde impulsurilor conştiinţei; să se supună vocii unei conştiinţe bine formate; să găsească în consonanţa cu ceilalţi, pe care el îi stimează datorită sufletului nobil şi vieţii ireproşabile, acel element care, în momente de cumpănă, asigură propria conştiinţă; numai astfel fiecare

va putea să simtă povara propriei responsabilităţi.

Dinamismul libertăţii constă în căutarea adevărului, în dragostea pentru adevăr, în simţul datoriei, care impune să îl urmăm şi să îl afirmăm. (II, X, 170)

Popoarele de sub dictatură năzuiesc către libertate; dacă lipseşte această năzuinţă, încetează simţul personalităţii, dorinţa de progres, valoarea iniţiativei.

Popoarele care tind să progreseze se afirmă în libertate şi pentru libertate. (II, X, 165)

Libertatea este o regulă. Unii cred că libertatea, înseamnă şi desfrâu şi libertinaj; aceştia, conştienţi sau nu, neagă libertatea, care, fiind bazată pe raţionalitatea umană, poartă cu sine responsabilitatea folosinţei; o dublă responsabilitate: cea individuală, care derivă din simţul sau convingerea datoriei, cea socială, care se exprimă sub formă de participare la autoritate până la limita extremă a autoautorităţii. (II, IX, 334)

Libertatea nu este numai parlamentară, ci este şi parlamentară.

Libertatea nu este numai politică, ci este şi politică.

Libertatea nu este numai juridică, ci este şi juridică.

Libertatea nu este numai economică, ci este şi economică.

Şi aşa mai departe: fiecare activitate umană trebuie să fie reglementată de norme care să excludă dezordinea; dar norma într-un regim de libertate este, în acelaşi timp, autonormă, autodisciplină, autoregulă,

pentru că este făcută din propriul adevăr, trăit şi îndrăgit. La această libertate nu se poate renunţa fără a renunţa la noi înşine şi la civilizaţia democratică în adevăratul sens al cuvântului (care, pentru noi, este civilizaţia creştină). (II, XIV, 4)

Între cei care iubesc libertatea din convingere şi cei care iubesc libertatea în vorbe este o divergenţă substanţială: primii sunt convinşi că libertatea remediază răul pe care îl poate produce, pentru că, în acelaşi timp, stimulează energii noi, determină formarea de asociaţii libere, dezvoltă contraste politice şi sociale din care derivă aranjamentele necesare; ceilalţi, în schimb, se tem de libertate şi caută mereu mijlocul de a o îngrădi, printr-o continuă şi crescândă legislaţie şi printr-o acţiune politică autoritară, care sfârşesc prin a o sufoca. (II, XIV, 159)

Cine nu cunoaşte preţul libertăţii nu va putea niciodată să-i guste beneficiile; va ceda în faţa celui puternic, va fugi din faţa adversarului, se va umili în conformism şi în supunere. (II, XIV, 91)

Libertatea este limitată; libertinajul este nelimitat; dar, unde este libertinaj, încetează să mai fie libertatea. Dacă banditul, *gangsterul*, poate fura, înşela, intimida şi ucide fără să fie pedepsit, cetăţeanul nu mai poate trăi liniştit în familie, la locul de muncă, la piaţă; magistratul este asuprit, poliţistul e dezarmat sau corupt, întreaga ordine civilă suferă; se răresc afacerile, viaţa e nesigură, săracii se înmulţesc... Unde mai este libertatea? Adevărata libertate stă în ordine, nu în dezordine.

Dar ce mai înseamnă şi ordinea? Ca totul să fie la locul său. Ordinea nu este niciodată perfectă; ordinea se află mereu în mers; o ordine *dinamică*, nu o ordine statică. Un râu are diguri pentru a nu se revărsa, dar se mişcă mereu şi loveşte digurile, şi acestea trebuie să fie mereu reparate şi consolidate. Tot astfel libertatea îşi are limitele sale, care creează ordinea: libertatea se mişcă, ordinea se reînnoieşte.

Care sunt limitele libertăţii? Două: legea care precizează drepturile şi datoriile tuturor şi responsabilitatea personală care creează autodisciplina celor buni (a celor care respectă legea) şi pedepsirea celor răi (violatorii legii). (I, IV, 346-347)

Libertate şi autoritate

Astăzi, multora le place să vorbească numai despre autoritate, uitând că libertatea este cea care dă un chip moral autorităţii, iar autoritatea bine înţeleasă este cea care asigură înfăptuirea libertăţii. (II, II, t. 3, 163)

A invoca autoritatea pentru a comprima libertatea este o greşeală de tactică şi contrazice istoria popoarelor. Autoritatea şi libertatea sunt, în schimb, cei doi poli ai lumii politice: predominarea unui element asupra celuilalt a generat întotdeauna dezordine. (II, IV, t. 2, 239)

Libertate şi datorii

Este imposibil ca un popor să dobândească simţul libertăţii, în viaţa civilă şi politică, dacă nu are, în acelaşi

timp, simţul datoriilor pe care libertatea le impune. (II, VI, t. 3, 91)

Libertate economică

Cei care afirmă că libertatea individuală există încă numai pentru că cetăţeanul poate vorbi, scrie şi vota (ceea ce, sub dictaturi, nu se mai întâmplă) nu-şi dau seama că dispariţia libertăţii economice sub avalanşa intervenţionismului statal, în toate domeniile producţiei, duce în mod fatal la atenuarea şi la dispariţia libertăţii politice, de care este legată, reducând libertăţile formale (de întrunire, a cuvântului sau votului), lipsite de conţinut şi, prin urmare, sterile şi zadarnice. (I, IV, 385)

Poziţia mea în privinţa libertăţii economice este cea care, de mai bine de jumătate de secol, mă face să lupt împotriva etatismului, atât al liberalilor prefascişti, ce şi-au uitat principiile, cât şi a fasciştilor autarhici, sau a comuniştilor, chiar dacă se proclamă naţionalişti, şi a celorlalţi care vor să rezolve toate relele prin intervenţia statului. Dacă uneori rămân singur, mă alină faptul că am slujit cauza libertăţii potrivit conştiinţei mele, fără a ceda şi fără a avea altă satisfacţie decât aceea de a-mi fi făcut doar datoria. (III, III, 177)

Tuturor le este cunoscută orientarea mea, de acum şaizeci de ani şi până astăzi, în ceea ce priveşte libertatea economică şi preferinţa insistentă pentru iniţiativa privată. (III, III, 178)

Libertate economică şi libertate religioasă

Libertatea se cucereşte mereu; nu este un dar gratuit al lui Dumnezeu, este un dar ce comportă obligaţii şi care impune să fie apărat. Libertatea nu este divizibilă; bună în politică sau în religie, nu este bună în economie sau în învăţământ: totul este solidar. Văd că anumiţi catolici sociali ar fi dispuşi acum să abandoneze libertatea economică şi nu înţeleg că astfel abandonează libertatea în toate domeniile, inclusiv în cel religios. (II, VI, t. 3, 162-163)

Libertate (Metoda libertăţii)

Opţiunea este între două metode: metoda libertăţii, a cărei rezultantă este sistemul parlamentar; şi metoda comprimării, a cărei rezultantă este dictatura guvernului sau puterea absolută a monarhiei. Orice sistem intermediar (Germania a dovedit-o de la Bismarck până la revoluţia de la 1918) are inconvenientele celor două sisteme, şi nu avantajele.

Metoda libertăţii îşi are inconvenientele sale, e adevărat, dar în nici un moment al istoriei umane nu este totul perfect, totul este numai perfectibil. Acum dinamismul social află în metoda libertăţii o cale mai naturală, mai umană pentru evoluţiile sale; metoda comprimării face mai dificile evoluţiile şi mai puţin evitabile revoluţiile. (II, VI, t. 1, 114)

Între violenţele revoltelor şi represiunile reacţiunii, se pierde mult timp cu distrugerea şi reconstrucţia şi este o amăgire că se poate obţine bunăstarea publică în

grabă. În schimb, prin metoda libertăţii, reconstrucţia va fi mai lentă, dar mai sigură; iar ordinea ce derivă din ea izbăveşte o ţară de tulburări şi de războaie civile. (II, VI, t. 3, 94)

Libertate şi responsabilitate

Libertatea trebuie cuplată cu responsabilitatea; fără responsabilitate, nu mai există libertate; fără libertate, nu mai există responsabilitate. Astăzi, în regimurile totalitare nu există libertate şi nici o responsabilitate nu este atribuită puterii; pentru că puterea nu mai are limite, nici interioare, nici externe. Suprimarea drepturilor individuale şi a libertăţilor politice creează o disproporţie între personalitatea umană şi puterea absolută.

Noi dorim un echilibru just între libertate şi responsabilitate, între om şi regim, între cetăţean şi stat, între naţiune şi societatea internaţională. (I, IV, 261)

Libertate şi stat

Exerciţiul libertăţii nu a slăbit niciodată, ci a întărit statul, căci prin libertate sporeşte consensul cetăţenilor. Statele mai libere, precum America de Nord şi Marea Britanie, au fost puternice, nu slabe. În aceste state, conceptul de libertate, printr-un lung şi neîntrerupt exerciţiu, presupune controlul de sine al cetăţenilor, autolimitarea, respectul tradiţiei. (II, V, t. 3, 199)

Libertate şi egalitate

Omul ar vrea să obţină, în egală măsură, libertate şi egalitate; dar coexistenţa este posibilă numai impunând

uneia limitele cerute de cealaltă, pentru a ajunge, cu enorme greutăţi şi cu continue eforturi, la acel echilibru care le face operative. Orice încercare de a suprima limitele uneia face imposibile realizările celeilalte. Egalitatea absolută duce la suprimarea libertăţii, aşa cum libertatea fără limite duce la suprimarea elementelor fundamentale ale egalităţii, care sunt cele morale şi juridice ale creştinismului şi ale statului de drept. (II, XII, 196)

Libertate şi adevăr

Adevărul este un zeu foarte răzbunător faţă de cei care sunt infideli şi împotriva lucrurilor care încearcă să-i limiteze caracterul absolut, pentru că adevărul nu suportă limite şi este, prin natura sa, absolut.

Libertatea, în schimb, este prin natura sa relativă; una din limitele care îi precizează contururile este tocmai adevărul. Dar avantajul pe care ea îl primeşte de la această limitare este tocmai cel care o caracterizează în funcţia calificativă a activităţii umane. Aceasta este liberă în măsura în care caută şi înfăptuieşte adevărul.

Cine a vrut să proclame religia libertăţii a făcut din aceasta un principiu absolut; adică a considerat libertatea ca fiind nelimitată şi nelimitabilă, ca scop în sine, ca ultimă raţiune a omului. În schimb, libertatea este, de la caz la caz, fie o „condiţie", fie un „mijloc" sau un „sistem" de mijloace operative.

Dobândirea, tutela şi apărarea libertăţii capătă valoare de scop în măsura în care libertatea este

necesară omului pentru înfăptuirea adevărului. (II, IX, 331-332)

Lumea unită

Pentru a ajunge la idealul *one world* trebuie să trecem prin stadiul *two worlds,* aşa cum, pentru a ajunge la actualul *two worlds* am trecut prin stadiul *statelor naţionale*; aşa cum, pentru a ajunge la statele naţionale, am trecut prin monarhiile şi principatele locale, oraşele libere şi micile ducate şi marchizate, în care era împărţită lumea Evului Mediu şi a Renaşterii până la revoluţiile americană şi franceză.

Dinamismul organizării politice a lumii nu poate fi oprit după bunul plac: el este implicit mişcării interne a sociabilităţii umane şi se desfăşoară potrivit gradului de civilizaţie şi mijloacelor normale, alternând cutumele, legile şi forţa.

Este sarcina oamenilor civilizaţi să dea preponderenţă raţiunii mai degrabă decât instinctului şi să depăşească încrederea oarbă în forţă, acceptând răspunsul legii morale. (II, IX, 426)

One world este, astăzi, un vis frumos care se poate realiza numai în viitorul îndepărtat; trebuie să credem în el, ca într-un mare ideal ce se va putea realiza dacă actualii componenţi ai viitoarei *one world* au aceeaşi credinţă în valorile morale ale societăţii (care sunt valori creştine) şi în superioritatea dreptăţii asupra utilităţii şi a legii asupra forţei. Numai astfel va fi evitat un viitor al treilea război mondial. (II, IX, 427)

Lupta

În luptă este viaţa: fericiţi cei care luptă pentru dreptate şi pentru bine. (II, VI, t. 1, 218)

Lupta de clasă

Omul învaţă de la distanţă, de aceea trăieşte din istorie; astăzi înţelegem mai mult din trecut decât cei care l-au format şi l-au trăit. Faptele preced ideile; ideile preced cuvintele. A vorbi astăzi de clasism este un nonsens; expresia „luptă de clasă" îşi pierde treptat semnificaţia reală şi istorică, fiind menită să definească un conflict economic permanent între burghezie şi proletariat pentru aşa-numita „supravieţuire a celui mai puternic".

Astăzi predomină principiul unei productivităţi mereu crescânde şi al unei participări mai echitabile a tuturor la bunăstarea socială. Acest lucru nu evită conflictele şi luptele, tot aşa cum principiul unităţii domestice nu evită disensiunile şi controversele (inclusiv judiciare) pentru tutela drepturilor şi intereselor care ar putea fi lezate; aşa cum unitatea politică şi naţională nu împiedică luptele între partide şi disensiunile parlamentare.

În ţările mai avansate, sensul solidarităţii productiviste se dezvoltă tot mai mult, în măsura în care se introduc mijloacele tehnice care reduc munca manuală în favoarea celei industriale şi se diminuează folosirea forţei de muncă manuale în industria care se modernizează, lărgindu-se domeniul serviciilor sociale. (II, XIII, 60)

Majoritate

Puterea unei majorităţi constă în faptul că este şi se simte puternică în orice împrejurare; în ziua în care cedează impulsului fricii, ea se fărâmiţează. (I, XI, 47)

Marxism

Marxismul a creat mitul celor două clase antagoniste şi în luptă, capitalul şi munca. Este soarta jumătăţilor de adevăr şi a intuiţiilor parţiale, care, fiind lipsite de partea nedescoperită sau neglijată, introduc ideologii greşite; şi, în consecinţă, extinzându-le semnificaţia în afara realităţii, creează pe teren practic miturile populare. (I, XII, 255)

Mizerie şi bogăţie

Se speculează mai mult în privinţa mizeriei decât a bogăţiei; aceasta se apără de speculaţia paraziţilor; mizeria nu ştie şi nici nu poate să se apere. (II, XI, 269)

Misiunea catolicului

Misiunea catolicului în orice activitate umană, politică, economică, ştiinţifică, artistică, tehnică, este impregnată de idealuri superioare, pentru că în toate se reflectă divinul. Dacă acest simţ al divinului lipseşte, totul deviază: politica devine mijloc de îmbogăţire, economia ajunge la furt şi la înşelăciune, ştiinţa se aplică cuptoarelor de la Dachau, filosofia, materialismului şi marxismului; arta decade în mizerie. (II, XIII, 383)

Monopoluri

Nu sunt eu adversarul unei legi care introduce sancţiuni menite să împiedice tentativele de monopol privat, de credit, industrial şi comercial. Dar, în acelaşi timp, trebuie corectată orientarea etatistă; eliminând propriile monopoluri, instituite până şi asupra comerţului cu banane, ca şi concesiunile către privaţi ale gestiunii monopolului, ca cel al chibriturilor, sau menţinând monopoluri deficitare şi costisitoare, ca cel al sării, sau impunând adevărate bariere protecţioniste propriilor monopoluri, ca cel al produselor din Salsomaggiore. Dar chiar şi tutunul ar putea fi demonopolizat, încât să se obţină acelaşi venit cu taxe de producţie şi consum.

La legea care ar împiedica crearea monopolurilor de fapt aş adăuga ceea ce în America este regulă, şi anume scutirea de taxe fiscale mari a acelui venit care va fi reinvestit în constituirea de noi întreprinderi sau în extinderea celor existente; şi aş oferi facilităţi mai mari capitalului străin în Italia. (III, III, 150)

Morală

Orice morală comportă exigenţa unei religii: morala subiectivă determină divinizarea individului; cea naturalistă poate ajunge până la divinizarea totemului şi la cultul magic; morala de stat produce divinizarea statului şi a ideilor care, în stat, s-au ipostaziat, cum ar fi rasa, naţiunea sau clasa; numai morala creştină ne face să participăm la divinitatea lui Iisus. (I, IV, 36)

Orice moralitate implică justiţie şi iubire a aproapelui, la fel cum orice imoralitate implică injustiţie şi violarea legii iubirii. Unii nu văd această conexiune, când este vorba de acţiuni îndeplinite pentru interesul general al colectivităţii. (I, VII, 273)

Morala nu se violează nepedepsit nici în faţa lui Dumnezeu, nici în faţa oamenilor. (II, VI, t. 3, 172)

Întreaga activitate umană, fiind raţională, este pătrunsă de etică; este morală în sine pentru că moralitatea nu este altceva decât raţionalitatea acţiunii; numai pseudoraţionalitatea şi iraţionalitatea care se inserează în faptele umane duc la acele devieri care fac să se piardă scopul şi caracteristica etică a acţiunii umane. (I, XII, 283)

Moralizarea vieţii publice

Mi s-a adresat un grup de muncitori. Dacă tot mă luptam împotriva cametei prin cooperative, dacă mă ocupam de formarea tinerilor, de ce nu m-aş fi ocupat şi de educaţia civică a muncitorilor? Am pus o condiţie: să se facă o campanie în rândul clasei muncitoare pentru a o scăpa de comerţul cu voturi electorale şi de ura de partid şi să se încerce să se dea tuturor o personalitate civică şi morală. După câţiva ani, majoritatea muncitorilor din oraşul meu şi o mare parte dintre ţărani aparţineau organizaţiei democratice creştine. Mi-am părăsit catedra pentru a mă consacra jurnalismului şi organizaţiilor civice din Sicilia, precum şi luptelor, mai întâi locale şi apoi

politice, cu programul de moralizare a vieţii publice. Rezultatele au fost de aşa natură încât m-au convins că masele sunt educabile şi că poporul poate exercita puterea. Mai mult decât masele sunt micile grupuri, bisericuţele, pretinsele *elite*, cele care refuză să se supună moralei când este vorba de viaţa publică, pentru că egoismul de grup se dezvoltă mai uşor în cercurile restrânse decât în întrunirile numeroase. Micul grup poate lucra în umbră; dar masele trebuie să lucreze la lumina zilei. De la grupurile conducătoare, răul se propagă în mase, şi nu invers, şi acest lucru este valabil atât în politică, cât şi în orice altă formă de activitate colectivă.

Puţin câte puţin, în timpul studiilor mele, experienţa mă convingea că orice educaţie morală a vieţii publice trebuie să se sprijine pe o concepţie solidă a politicii; a acţiona altfel înseamnă să construieşti pe nisip. Am ajuns la concluzia că statul modern, aşa cum este conceput în mod obişnuit, va fi mereu un obstacol în faţa afirmării moralei creştine în viaţa publică, până când nu-şi va depăşi teoria şi nu îşi va revizui practica (*praxis).* Problema fundamentală este exprimată, în mod obişnuit, prin fraza idealiştilor hegelieni „eticitatea statului", care se reflectă astăzi în spiritul şi în teoriile partidelor. (I, IV, 97-98)

Dacă ne gândim că la zece ani de la aprobarea constituţiei, nu a fost posibil să se discute nici un proiect de lege asupra grevelor, lege pe care constituţia o prevede în mod expres, ni se pare că asta este culmea, dar aşa stau lucrurile. De asemenea, lipseşte o lege care să definească caracterul democratic al partidelor, pe

care constituţia le admite şi ale căror grupuri le recunoaşte în parlament; cine poate demonstra caracterul democratic al partidelor, din moment ce, pentru a trăi şi funcţiona, au nevoie, şi încă ce nevoie, de bani donaţi sau procuraţi? Am mai vorbit despre asta, afirmând necesitatea de a da o regulă pentru finanţarea partidelor, ca în Germania, unde se prevede declararea încasărilor şi a cheltuielilor. La noi se vorbeşte de mult timp de finanţări directe şi indirecte, din partea întreprinderilor private şi a ENI sau IRI, a partidelor, a diferitelor grupuri şi curente; dar pe cine interesează cu adevărat? Şi cine se pronunţă pentru măsuri necesare şi urgente?

Curăţenie! Curăţenie morală, politică şi administrativă; numai aşa partidele se vor putea prezenta în mod demn în faţa electorilor, pentru a le obţine voturile*; nu cu promisiuni personale de posturi şi avansări; ci doar în numele intereselor comunităţii naţionale, ale poporului italian, ale patriei; căci moralizarea vieţii publice este cel mai bun serviciu care se poate face patriei noastre.

Şi să nu vă fie ruşine, candidaţi din toate partidele, să vorbiţi despre patrie, pentru că patria, ca ideal colectiv, presupune dreptate, moralitate, echitate, onoare, respect al personalităţii. (II, XIV, 162)

Om şi Dumnezeu

Omul nu se poate lipsi de Dumnezeu; fie se ataşează de Dumnezeu, fie se face el însuşi dumnezeu împreună cu miturile pe care şi le creează. (II, XI, 93)

---

* omis; nu punând în valoare favorurile făcute unor categorii şi grupuri.

Omul nu se poate face dumnezeu pe sine însuşi fără a nega divinitatea celorlalţi, ceea ce provoacă lupta egoismelor; nici nu poate face dumnezeu statul, fără să-i devină sclav, ceea ce produce aservirea mulţimilor către guvernanţi.

Între aceşti doi poli: divinizarea individului şi cea a statului, se exprimă, în istoria modernă, repudierea lui Dumnezeu. (II, XI, 94)

Opinia publică

Opinia publică se formează greu, dar, când s-a format, nici un legislator nu mai poate rămâne indiferent şi păstra, în mod arbitrar, o lege moralmente condamnată. (II, X, 112)

Opinia publică contează în ţările democratice, cu instituţii libere, prin care poporul participă la viaţa publică. Dar în ţările cu sistem dictatorial, opinia publică nu contează. Aşa se crede, însă este inexact. În ţările cu sistem dictatorial, opinia încă mai contează; dar, pentru a o manifesta, trebuie plătit un preţ scump, cu exilul, cu închisoarea, cu confiscarea propriilor bunuri şi chiar cu viaţa. (I, VII, 270)

Este zadarnic tot ceea ce se face împotriva opiniei publice şi împotriva sentimentului popular; dar ambele trebuie să se educe, să exerseze, să se fortifice şi să devină conştiente de drepturile şi datoriile lor. (II, VI, t. 3, 161)

Pace şi libertate

Toţi spun că doresc pacea şi poate că sunt sinceri; însă nu toată lumea vede o legătură între pace şi libertate, încât să nu poată concepe pacea decât în libertate. (II, VI, t. 3, 262)

Pace internaţională

Pacea internaţională nu poate deveni realitate dacă nu se creează întâi un spirit de pace. Iar spiritul de pace este acelaşi lucru cu spiritul creştinismului. (II, VI, t. 1, 36)

Partide

Adevăratele partide sunt animate de motive mai mult sau mai puţin mistice şi se bazează pe o valoare transcendentă, pe o credinţă. Liberalul de la 1848 era, în acest sens, un mistic şi, asemenea lui, comunardul de la 1870, radical-democratul de la 1880, naţionalistul de la 1914, aşa cum sunt astăzi comunistul, fascistul şi nazistul. (I, IV, 99)

Un partid nu se improvizează, se formează lent, adună forţe pe măsură ce se alimentează cu aspiraţiile, cu interesele şi nevoile grupurilor, familiilor şi curentelor, pe care le exprimă în plan politic, electoral şi parlamentar. Numai astfel un partid supravieţuieşte momentelor norocoase, îşi creează o tradiţie, se inserează în viaţa statului liberal-democrat. (I, VI, 101)

Educaţia politică a poporului este temelia vieţii unui partid; popor nu înseamnă masă sau clase proletare, ci toţi, inclusiv acea aristocraţie şi burghezie financiară care astăzi, în unele ţări, constituie elementul cel mai puţin educat şi educabil din punct de vedere politic. (I, IV, 48)

Un partid serios va avea un viitor dacă poate aspira să devină o adevărată şi amplă expresie a voinţei electorale; dacă rămâne la extremitatea reprezentanţei naţionale va fi, mai mult sau mai puţin, o agenţie de afaceri sau simbolul unor ideologii apuse; nu va fi niciodată punctul de convergenţă a multora pentru a trece din opoziţie la putere; sau pentru a-şi păstra neclintită poziţia de guvernare dobândită. (II, XIII, 220)

Fenomenul înmulţirii partidelor este o specialitate europeană, mai ales în ţările latine, fie din cauza lărgirii electoratului, fie din cauza introducerii sistemului proporţional care favorizează formarea partidelor, chiar şi a celor minuscule, ce tind să satisfacă mai cu seamă instinctul individualist. Facilitatea, cu desăvârşire modernă, de a obţine din diferite surse, pure sau impure, finanţări pentru orice iniţiativă politică, contribuie nu doar la fracţionarea partidelor, ci şi la menţinerea în cadrul partidelor a spiritului de facţiune, împărţindu-le în dreapta, centru şi stânga. (II, XIII, 75)

Sunt unele partide care nu au alt scop decât cucerirea puterii: pentru aceste partide, înfrângerea este o adevărată pierdere; ele vor trebui să se agite din nou pentru a câştiga adepţi pentru viitoarea luptă.

În schimb, partidele care au un ideal mai înalt, realizarea unui program moral şi social, ştiu să folosească înfrângerea pentru un plan de acţiune mai avantajos. Noi suntem în favoarea acestui al doilea tip de partide. Însă cu o condiţie, să nu se grăbească, să imite răbdarea lui Dumnezeu pentru a-şi realiza programul în toată amploarea sa. (II, VI, t. 3, 241)

Partidele trăiesc atât timp cât corespund raţiunilor ideale şi practice ale acelor grupuri de persoane, multe sau puţine, nu are importanţă, reprezentate de conducătorii lor, de exponenţi şi de persoanele cointeresate. (II, VI, t. 2, 78)

A lua parte la viaţa de partid este ca şi cum ai avea în mână o unealtă: partidul nu este un scop, este un mijloc; un mijloc foarte delicat în funcţia şi finalitatea sa.

Nu spun că fiecare ar trebui, ca obligaţie de conştiinţă, să se înscrie într-un partid, dar, lăsând la o parte condiţiile specifice ale fiecăruia, rămâne un criteriu general, potrivit căruia participarea morală (mai mult sau mai puţin activă) la un partid este o adevărată obligaţie în raport cu exercitarea drepturilor politice. (II, V, t. 3, 42)

Partidul politic este un element eficient care nu poate fi eliminat, un mijloc care trebuie perfecţionat şi căruia cei mai convinşi, mai activi, mai responsabili trebuie să-i aparţină. Alte mijloace sunt presa, învăţământul, cultura, influenţa morală şi religioasă care, în sfera lor, determină, specifică, instruiesc, creează sau modifică mediul; dar

aceste energii devin eficiente în organismul politic pentru scopurile vieţii publice. (II, V, t. 3, 46)

Partide şi catolici

Experienţa mi-a dovedit întotdeauna că acei catolici care intră în partide strict politice nu numai că pierd sensul apostolatului social şi moral care se găseşte în partidele de inspiraţie creştină, dar se ataşează prea mult de aspectele materiale şi utilitare ale politicii şi nu mai reuşesc să deosebească mijloacele oneste de cele pe care le vom numi *discutabile*; aceşti catolici devin adesea o minoritate izolată şi fără influenţă în mijlocul unei majorităţi prea materialiste ... şi realiste. Pentru catolici, partidul nu trebuie să fie doar un instrument politic, ci trebuie să aibă şi un program ideal şi moral. (I, IV, 106)

Deşi, teoretic, catolicii pot aparţine unor partide diferite, cu condiţia să fie de inspiraţie creştină, şi nu celor laice, de orientare păgână, materialiste, agnostice, în practică numai partidele democrate creştine sociale şi populare urmează doctrina catolică în planul vieţii politice şi sociale; şi, deci, numai către aceste partide se pot îndrepta, cu conştiinţa împăcată, masele catolice. Orice altă acţiune menită să facă propagandă în favoarea unor partide bazate pe teorii ce nu corespund principiilor catolice, reprezintă o deviere morală, un compromis religios şi o eroare politică. (II, V, t. 3, 46-47)

Partitocraţie

Partitocraţia este una dintre cele mai grave efecte ale lipsei de simţ al limitei. În democraţie, partidele au o funcţie indispensabilă, aceea de a organiza cetăţenii pentru tutela şi exercitarea drepturilor lor politice, de a forma şi îndruma opinia publică, de a reprezenta problemele vieţii colective şi de a căuta soluţii şi de a influenţa, din afară, politica guvernamentală şi legislativă. Dar numai parlamentului îi revine exerciţiul suveranităţii legislative, ce nu trebuie să fie violată de nimeni. Existenţa unor grupuri de deputaţi şi senatori, deosebiţi potrivit semnului electoral sau opţiunii individuale, nu obligă conştiinţa, nici nu poate viola libertatea parlamentarilor. (II, XIV, 60-61)

Ce să mai spunem, apoi, de intruziunile partidelor şi ale conducătorilor lor în activitatea administrativă a ministerelor şi a instituţiilor statale? Nu există numire care să nu fie propusă sau susţinută de un partid sau altul; se încearcă chiar să fie impuse în mod deschis. Sunt miniştri care au rezistat şi pot să reziste, e adevărat; alţii, nu; alţii, mai rău, sunt ei înşişi unelte vrednice ale partidelor cărora le aparţin pentru a le spori clientela. Ce se întâmplă cu responsabilitatea personală a miniştrilor sau colectivă a Consiliului de miniştri? Nu este afectată astfel de la bază?

Ce demoralizare aduce o astfel de operă de dizagregare a administraţiei publice o ştiu numai funcţionarii care, când este vorba de promovări, rămân în urma unora cu merite îndoielnice şi vechime mai mică; o ştiu cei care, când vine momentul decisiv, sunt înlocuiţi de

alţii mai puţin pregătiţi şi mai puţin vârstnici. Recunosc că aprecierea justă a meritelor este dificilă; se poate greşi; dar prejudecăţile politice, arbitrariul evident, spiritul de clientelă rănesc simţul justiţiei. Dacă asemenea exemplu porneşte de la centrul vieţii politice şi al administraţiei statale, ce se va întâmpla în instituţiile de stat din diferitele localităţi, provincii sau regiuni? (II, XIV, 61)

Politică

Astăzi s-a înţeles bine că politica nu este o simplă tehnică de guvernare, ci sinteza intereselor economice, sociale, religioase şi culturale ale unui popor, exprimate în relaţiile dintre cetăţean şi stat. (I, VII, 306)

Politica, despre care se vorbeşte aşa de rău, pentru că ne poate face să uităm cu uşurinţă datoriile morale, este în sine o datorie civică, un act de *caritate faţă de aproape*, cum a definit-o Pius al XI-lea într-un discurs către catolicii belgieni.

Astăzi, în cea mai mare parte a ţărilor civilizate, această datorie revine tuturor, chiar şi femeilor deja alegătoare sau pe cale să devină. Politica din orice regim înseamnă, direct sau indirect, cooperare. Din punct de vedere etic, poate deveni cooperare pentru înfăptuirea binelui sau a răului. Conştiinţa fiecăruia, bine luminată, este chemată să spună ultimul cuvânt. (I, IV, 95-96)

Politica este, prin ea însăşi, un bine: a face politică este, în general, un act de iubire faţă de colectivitate; de multe ori poate fi şi o datorie a cetăţeanului.

A face o politică bună sau rea, din punctul de vedere subiectiv al celui care o face, depinde de corectitudinea intenţiei, de scopurile bune ce trebuie atinse şi de mijloacele cinstite folosite pentru aceste scopuri.

Succesul şi avantajul real pot lipsi, dar substanţa etică a unei politici bune rămâne.

Astfel gândesc creştinii din orice epocă sau ţară. Cu acest spirit, în politică, dragostea faţă de aproape trebuie să rămână acasă, nu să fie exclusă ca ceva străin, nici aruncată pe fereastră, ca un intrus. (I, VII, 247)

Pe trei sferturi, politica este făcută din psihologie; dacă aceasta lipseşte, se fac greşeli care vor fi ispăşite pe termen mai lung sau mai scurt. (II, VI, t. 3, 117)

În politică nu este nimic *definitiv*. (II, IV, t. 2, 237)

Viaţa politică modernă are avantajele şi inconvenientele sale şi, ca orice lucru omenesc, este un amestec de bine şi rău; dacă este o datorie colectivă şi individuală în acelaşi timp, să încercăm să o îmbunătăţim (şi, în aceasta, fiecare se ghidează după propriile convingeri şi idealuri), nu se poate admite ca cetăţenii să rămână absenţi din mişcarea acestei vieţi, cu atât mai mult când ei urmăresc idealuri de bine, cum sunt îndeosebi catolicii. (II, V, t. 3, 93-94)

Politica este o sinteză de teorii şi interese, de principii şi fapte; politica este viaţă în sensul cel mai complet al cuvântului; şi, atât cei care participă direct, cât şi cei

care, indirect, îi simt efectele, nu pot evita să pună pe primul plan problemele teoretice, precum cei care informează despre sine raţiunile substanţiale ale activităţii publice şi mersul ţării. (II, V, t. 3, 40)

Politică şi bună administraţie

Politica (de când lupta este dusă de şi în numele partidelor) foloseşte la obţinerea numărului de voturi referitoare la partidele aflate în competiţie; dar, intrând pe uşa primăriei, aşa-numita politică (cea de joasă speţă) trebuie să rămână afară; cealaltă, a principiilor cu referire la caracterul instituţiilor locale, să intre şi să fie luată în considerare numai în scopul practic al unei bune administrări.

Căci, oricare ar fi orientările politice, măsurile legislative, discuţiile în parlament, în adunări, consilii directoare, comisii şi alte asemenea, toate sunt subordonate unui singur scop: buna administrare. Toate teoriile, discursurile, dezbaterile, fie sunt subordonate executării practice, fie nu valorează nici cât o ceapă degerată. Nu spun că ar fi inutile în sine, spun că adesea sunt superflue, incomode, fac să se piardă timp sau, mai rău, fac să se piardă capul, ducând la compromisuri dăunătoare. Aleşii, după ce şi-au irosit forţele în reuniuni ce durează ore întregi, zile, luni sau chiar ani, sunt incapabili să treacă la acţiuni practice, care lipsesc sau întârzie, sau sunt inadecvate. Avem, astfel, un maximum de forţe pentru rezultate minime; este inversul legii care ar trebui să reglementeze viaţa practică, aşa cum reglementează economia. (I, XI, 382)

Politică şi morală

Întreaga mea viaţă a fost o luptă continuă pentru primatul moralei în politică. Am găsit catolici indulgenţi faţă de violarea moralei în viaţa publică. De multe ori, fără ca ei să-şi dea seama, cedează tentaţiei de a aproba folosirea unor mijloace ilicite pentru a obţine un succes. Cuvintele patrie, monarhie sau republică sunt folosite ca idealuri cărora trebuie să le fie sacrificaţi adversarii, fără a privi până la ce limite justiţia (şi caritatea, de asemenea) ne permite să mergem. (II, VI, t. 3, 206)

Trebuie să ţinem cont de două sentinţe: *non sunt facienda mala ut eveniant bona*; cealaltă, potrivit căreia *scopul nu justifică mijloacele*, care reprezintă contrariul a ceea ce se afirmă în mod obişnuit.

Nu există două moralităţi: una individuală şi alta colectivă; nu există acţiuni care să se sustragă sancţiunii legii morale; politica nu este în afara cercului eticii. Fiecare act politic se reduce la un act individual, pe propria responsabilitate. Morala este o lege generală şi imperioasă pentru conştiinţa fiecăruia şi pentru cea a tuturor, luaţi împreună. (II, VI, t. 3, 194)

Responsabilităţile morale şi politice nu sunt niciodată separate. (II, VI, t. 3, 28)

Nu există acţiune umană care să nu fie ori morală, ori imorală; nu există teorie politică care să nu se poată raporta pe plan etic şi considera morală sau imorală. (II, VI; t. 3, 53)

Dauna cea mai mare adusă societăţii este aceea de a separa politica de etică; dacă democraţia face o politică în afara oricărei diviziuni morale, cade în demagogie, aşa cum autocraţia cade în tiranie. (II, VI, t. 1, 117)

Principiul *non sunt facienda mala ut eveniant bona* este valabil nu doar în etica privată, ci şi în cea publică. (II, V, t. 3, 83)

În timp ce morala creştină nu avansează idei preconcepute cu privire la activităţile politice ale oamenilor în ceea ce priveşte forma statelor, îşi manifestă opoziţia faţă de teoriile statale care contrazic principiile creştine şi impune o limită în activitatea practică, atunci când se iveşte un conflict de conştiinţă din cauza contrastului dintre actul politic şi actul etic. (II, V, t. 3, 102)

Libertatea este o condiţie necesară pentru înflorirea şi dezvoltarea moralităţii. Nu poate exista o adevărată moralitate acolo unde sunt constrângeri; moralitatea se înrădăcinează mult mai profund când o regulă comună de conduită este acceptată de toţi, adică în măsura în care spiritul (sau *ethos*-ul) unei legi morale se face simţit.

Unde nu există libertate îi găsim pe cei care, în numele conştiinţei, rezistă unei dominaţii pe care o consideră imorală; aceştia sunt martirii. şi mai sunt cei care, fără convingere, din motive de familie, de dragul liniştii sau al bunurilor materiale sau, pur şi simplu, de frică, cedează, şi aceştia îşi încalcă, mai mult sau mai puţin grav,

îndatoririle, acţionând împotriva conştiinţei lor, care ar trebui să predomine mereu în acţiune. (I, VI, 61)

De ce vorbim despre politică şi moralitate ca şi cum ar fi vorba de două adversare care nu vor reuşi niciodată să se înţeleagă?

Şi de ce politica este aşa de dispreţuită, încât devine adesea sinonim cu frauda?

Aici dăm cuvântului politică semnificaţia sa cea mai elevată: participarea la guvernarea unei ţări pentru atingerea binelui comun. Ca atare, scopul activităţii politice este avantajul statului considerat ca binele comun. În acest sens, politica face parte din ordinea morală, pentru că a căuta binele comun cu mijloace potrivite este, cu siguranţă, un scop moral. (I, VI, 61)

Cu cât avantajul căutat este de interes general, cu atât politica devine morală; cu cât acest avantaj se restrânge la un mic număr, cu atât politica devine imorală. Şi, întrucât la noi totul este relativ, o politică ce caută avantajul unui stat devine particularistă faţă de politica ce înglobează toate statele unui continent, unei părţi a continentului sau ale lumii întregi. (I, IV, 63)

Iisus a spus: căutaţi întâi împărăţia lui Dumnezeu şi dreptatea sa, iar restul vă va fi dat pe deasupra. Împărăţia lui Dumnezeu cu dreptatea sa este legea morală ce se bazează pe dragostea faţă de aproape: dragoste care, potrivit concepţiei creştine, logicii şi consecvenţei cu ea însăşi, nu se poate concepe fără dragostea pentru Dumnezeu.

Împărăţia lui Dumnezeu este dragostea pentru Dumnezeu şi pentru aproape aici, pe pământ; dreptatea sa sunt operele ce exprimă această dragoste a lui Dumnezeu şi a oamenilor în Dumnezeu: sinteza acestora este moralitatea.

Iar restul vă va fi dat pe deasupra...(I, IV, 64-65)

Politicieni

Este greu să-i faci să înţeleagă pe oamenii politici că amânarea unei lupte ce ar putea fi câştigată cu oarecare greutăţi, în cele mai multe cazuri, este un calcul greşit. *Fabius Cunctator* nu amână, ci perseverează într-o tactică ce se desfăşoară într-o luptă, cea bună. (II, XIII, 244)

Omul politic este precum şeful unei armate, ridică steagul şi face prozeliţi. Guelfi şi ghibellini se găsesc în toate epocile; că se luptă cu sabia sau cu fişele electorale este acelaşi lucru. Sunt şi din aceia care trec dintr-o tabără în alta; nu o fac pentru că ar convinşi de adevărul adversarilor, ci pentru că tabăra adversă este mai puternică, are un viitor, mai multă putere, promite mai mult şi mai bine. (II, X, 138)

Popularism

Popularismul este democratic, dar diferă de democraţia liberală pentru că neagă sistemul individualist şi centralizator al statului şi doreşte statul organic şi descentralizat; este liberal (în sensul sănătos al cuvântului) pentru că se bazează pe libertăţile civile şi politice, pe care le

consideră egale pentru toţi, fără monopoluri de partid şi fără persecuţii religioase, bazate pe rasă sau clasă; este social în sensul unei reforme profunde a regimului capitalist actual, dar se detaşează de socialism pentru că admite proprietatea privată, revendicându-i, în acelaşi timp, funcţia socială; afirmă caracterul său creştin, pentru că astăzi nu poate exista etică şi civilizaţie care să nu fie creştine. Popularismul era antiteza statului totalitar; s-a născut imediat după război, pentru că se presimţea criza statului ca fiind cea mai gravă, având în vedere concepţiile totalitare ce se prefigurau. (I, VI, 168)

Funcţia noastră în viaţa publică este deasupra intereselor personale şi de partide, o funcţie *integratoare, echilibratoare, propulsivă;* noi suntem *centrul,* nu în sensul dezintegrat de echidistanţă între afirmaţie şi negaţie, ci în sensul pozitiv de *sinteză* a unor forţe noi, a unor valori etice şi programe vitale; iată de ce noi nu suntem un partid care se *dizolvă*, nici un partid care fuzionează, ci un partid care *rămâne*. (II, IV, t. 2, 82)

Partidul popular nu este un partid catolic. Ar fi o mare nenorocire pentru noi dacă religia ar deveni standardul unui partid politic. Partidul nostru este strict politic; baza sa este democratică şi creştină. Îşi recrutează adepţi din toate clasele sociale şi tinde să menţină armonia dintre aceste clase. Caracterul său este mai ales social. Adeziunea sa la sistemul constituţional şi la metodele democratice este sinceră şi lealã. Este împotriva dicta-

turilor şi reacţiunilor de orice gen. Este foarte ostil faţă de curentele naţionaliste, ce fac din „naţiune" o nouă divinitate şi se menţine mereu în prima linie pentru apărarea libertăţii. (II, VI, t. 1, 24-25)

Putere

Nu trebuie să credem că în viaţa publică suntem mai utili şi obţinem rezultate mai bune dacă suntem pe puntea de comandă; chiar atunci când împrejurările exterioare se schimbă şi poziţiile devin mai modeste, eficacitatea unui gând viu este mai utilă pentru un avantaj comun mai mare. (III, IV, t. 2, 4)

Celor care posedă prea mult le este mereu teamă că vor pierde; iar celor care au în mână puterea, că vor fi înlocuiţi. (II, V, t. 3, 200)

Putere (Limitele puterii)

Orice putere, fie economică sau politică, sau de altă natură, care nu are limite organice, devine uşor putere imorală; limitele organice sunt necesare, ca preliminarii la moralizarea puterii (indiferent de forma statului, democratic sau aristocratic, republican sau monarhic, liberal sau paternalist), întrucât aceste limite creează sensul dreptului şi al datoriei în exerciţiul puterii, dezvoltă valoarea controlului public şi a responsabilităţii politice şi atenuează, pe cât posibil, transpunerea facilă a puterii în persona investită. (I, IV, 12)

Principii

Dacă, în viaţă, s-ar putea separa principiul de acţiune, nu ar mai fi nevoie de studiul principiilor, pentru a justifica practica numai cu voinţa de a face bine. Este evident că nimeni nu vrea răul în mod pozitiv: toţi, chiar săvârşind răul, doresc binele; principiile sunt cele care îndrumă în căutarea adevăratului bine şi a mijloacelor adecvate binelui; în fixarea limitelor licitului şi ale ilicitului; în a concretiza prin legi ceea ce societatea umană poate face sau trebuie să evite. (II, V, t. 3, 83)

Proporţionala

Reprezentarea proporţională nu este, desigur, un panaceu; este un sistem care trebuie încercat, adaptat, dezvoltat pentru a rezolva anumite probleme ale electoratului politic, ale corespondenţei sale cu voinţa populară şi eficienţa sa organică într-un regim democratic. (I, IV, 48-49)

Sistemul numit al reprezentării proporţionale dă o consistenţă organică partidelor: el desfiinţează monopolul electoral al anumitor grupuri familiare sau individuale, care se formează cu uşurinţă în circumscripţiile uninominale; diminuează corupţia electorală, sporeşte valoarea ideilor partidelor, conferă o voce minorităţii şi creează o adevărată conştiinţă de partid.

Acest sistem a fost prost interpretat acolo unde a fost transformat într-un mijloc de multiplicare a partidelor, făcând adunările instabile şi formarea guvernelor difi-

cilă. În acest caz, remediul a fost mai rău decât însuşi răul. (I, IV, 48)

Problema meridională

Aşa-numita problemă meridională este un lanţ la piciorul ţării noastre, mereu prezent, discutat, niciodată înfruntat cu adevărat. (I, XI, 40)

Regiune

Regiunea, aşa cum a fost concepută de regionalişti, ar fi ceva mai mult decât comitatele englezeşti, ceva mai puţin decât cantoanele elveţiene. Ar trebui să răspundă exigenţelor de autonomie locală şi ar trebui să se insereze în statul unitar fără a-i altera spiritul şi structura. (I, IX, 18)

Regiunea în Italia este un fapt geografic, etnografic, economic şi istoric, pe care nimeni nu va putea vreodată să-l nege. (I, XI, 5)

Regiunea are trei funcţii: cea de administrare autonomă a intereselor proprii; cea de cooperare cu statul pentru interesele comune; cea de descentralizare pentru interesele centrale de la faţa locului.

Avantajul considerabil pe care îl va oferi, va fi, înainte de toate, dizolvarea mentalităţii deja formate din cauza centralizării statale, accentuată apoi de perversiunea dictatorială, conform căreia statul trebuie să aibă grijă de tot. Am ajuns în punctul în care, fără intervenţii statale, nimic nu rezistă în Italia, nici economia privată, nici

administraţia publică a comunelor, provinciilor, opere de binefacere, nici iniţiativele de interes comun.

Statul nu intervine fără ingerinţe şi fără a cere drept preţ, în schimbul intervenţiei, pierderea libertăţii instituţiei favorite. Ţara este sufocată cu instituţii statale; nu există nici una care să nu aibă între cinci şi zece funcţionari statali ca administratori sau sindici de întreprinderi. Chiar dacă ar merge bine, este imposibil să nu meargă prost, cu atâtea controale şi obligaţii, în care se infiltrează intrigile şi interesele private.

Trebuie să începem cu refacerea autonomiei financiare a instituţiilor publice locale şi generale. Fiecare instituţie trebuie să aibă propriile încasări, să le administreze singură, pe propria răspundere şi fără a pretinde nimic de la stat. (I, XI, 36-37)

Ceea ce este important, atât pentru regiunile speciale, cât şi pentru celelalte, este ca încasările să fie *considerabil* suficiente; nici prea mari, nici prea mici; serviciile să fie conduse cu chibzuinţă, fără a exagera cu cheltuielile; regiunea apărută fără datorii să se păzească de la a face datorii pentru gestiunea ordinară, ci numai în cazuri foarte deosebite, pentru opere nu numai de interes general, dar şi rentabile, astfel încât să poată produce cel puţin cât trebuie pentru a plăti datoriile.

Dacă se începe şi se continuă aşa, regiunea va avea un viitor; altminteri, va fi catalogată printre invalizii de drept public, parazit al statului, ca toate instituţiile autonome, autarhice, statale, parastatale, comisariale, care au mişunat şi mişună încă pe frumosul tărâm al Italiei. (I, XI, 38)

Revoluţie

O revoluţie care distruge nu este niciodată o adevărată revoluţie. O revoluţie care se grăbeşte să reconstruiască, astfel încât să stabilească un fel de ordine şi să pună o limită anarhiei, nu face decât să înlocuiască un sistem, poate rău, dar stabilit şi susceptibil de îmbunătăţiri, cu un sistem improvizat, ce va trebui, la rândul său, să fie curând distrus.

Adevărata revoluţie începe cu o negare spirituală a răului şi cu o spirituală afirmare a binelui. În practică, acest lucru se întâmplă lent, dar este o construcţie sigură, un edificiu cu baze profunde şi, prin urmare, stabil. Este întemeiat pe energiile salutare ale naturii şi este mereu inspirat de principiile creştine de justiţie şi caritate.

Cei care concep revoluţia altfel, confundă aparenţa exterioară a fiecărei şi a tuturor agitaţiilor populare cu reelaborarea profundă care se petrece mereu când adevărul se aplică noilor situaţii. Refuzăm deci să urmăm impetuozitatea mulţimilor anonime, conduse adesea de şefi iresponsabili, alimentate cu bani anonimi, atât naţionali cât şi străini. Excitarea pasiunilor populare este folosită mereu pentru false scopuri şi sfârşeşte cu vărsări de sânge. (I, VIII, 304-305)

Nu există o adevărată revoluţie dacă nu este bazată pe cele două principii de caritate şi justiţie, căci dezvoltarea sau regresul (înnăscut în noi, datorită păcatului) se datorează prevalenţei egoismului şi nedreptăţii. Acestea sunt cauză primă a păcatelor şi pasiunilor noastre, în viaţa personală sau socială. În viaţa socială ele devin fapte

colective, precum sclavia, poligamia, războiul, asuprirea rasială, religioasă sau politică, exploatarea economică a muncii umane. Cu alte cuvinte, violarea sistematică şi constantă a personalităţii umane. (I, VII, 303)

Pentru noi, prima, adevărata, unica revoluţie a fost aceea a creştinismului. Celelalte, dacă sunt adevărate revoluţii, au o orientare creştină; sunt cu atât mai adevărate cu cât sunt mai animate de spirit creştin, cu atât mai puţin adevărate cu cât sunt mai departe de acesta. (I, VII, 302)

Niciodată nu au existat adevărate revoluţii făcute de proletariat; aristocraţia militară sau burghezia cuceritoare şi agrară au făcut revoluţiile în mod serios. Celelalte mişcări de masă, chiar şi cele mai viguroase, au sfârşit în reacţiuni atunci când nu au ştiut să realizeze cuceririle lente, absorbindu-le în reforme. (II, IV, t. 2, 53)

Revoluţiile se fac fără a le proclama. (II, VI, t. 1, 22)

Greşeala fiecărei mişcări revoluţionare este aceea de a promite, după ce a atins culmea către care aspira, regatul lui Saturn, Eldorado, fericirea. Oh, biete visuri mortale! Fiecare bun dobândit îndeamnă la a dori altele; orice sistem înfăptuit arată deficienţele limitelor umane; iar îndemnul către mai bine este imboldul extern, pe care natura l-a sădit în noi, astfel încât căutarea noastră să nu se sfârşească, iar lipsurile noastre să ne îndrume către bunuri mai înalte şi către aspiraţii mai elevate, către Dumnezeu. (II, V, t. 3, 201-202)

Risc

Riscul este un corector al activităţii economice; stimulează invenţia; ajută operele îndrăzneţe; determină depăşirea dificultăţilor. Riscul este un bun care se plăteşte. (I, XII, 292)

Fără riscuri, fără aventuri, fără lupte nu este posibilă nici o cucerire umană, de la cea mai modestă până la cea mai aleasă, cum este cucerirea creştină. (I, XII, 252)

Trebuie să încheiem cu intervenţiile statale sau regionale, ori de câte ori industriile acuză un deficit sau ameninţă să închidă prăvălia. Fără riscuri nu există o economie sănătoasă, ci o economie bolnavă şi insanabilă din punct de vedere economic. (I, XI, 75)

Risorgimento

Risorgimento-ul a avut originalitatea sa, rezultată din combinaţia între liberalismul francez, parlamentarismul englez, romantismul german şi naţionalismul italian; expresia sa cea mai completă a fost contele Cavour; dar el a rămas o personalitate izolată; dreapta istorică nu a fost la înălţimea misiunii sale, iar efortul înfăptuirii unităţii naţionale i-a epuizat forţele politice. Liberalismul mic-burghez a prevalat în politică şi economie, printr-o metodă de guvernare utilă propriei dominaţii şi scopurilor sale practice. Aşa se explică de ce Italia nu a avut vot universal până în 1913 (şi atunci, aproape prin surprindere); de ce a avut cu întârziere o legislaţie socială, după

puternicele mişcări muncitoreşti din 1893 şi 1898; de ce a ţinut atât la monopolul şcolar şi l-a intensificat; de ce a evitat orice descentralizare şi a intensificat centralizarea administrativă; şi, în ciuda teoriei cavouriene „biserică liberă într-un stat liber", de ce a continuat jurisdicţionalismul învechit al regilor Sardiniei şi Neapolelui sau al marilor ducilor Toscanei, cu coloritul unui anticlericalism de sezon. (I, VI, 142-143)

Scopuri şi mijloace

Într-un conflict dintre morală şi practica politică, morala învinge mereu.

Problema care se pune în viaţa politică nu este cea a scopurilor apropiate sau îndepărtate, care în majoritatea cazurilor sunt bune în sine şi avantajoase pentru colectivitate; este problema mijloacelor ce trebuie folosite pentru atingerea scopului fără a încălca legea morală.

Cu alte cuvinte, nu este nimeni care să nu condamne principiul: *scopul scuză mijloacele*; dar, în practica politică, acest principiu este, mai des decât se crede, mobilul acţiunilor.

Ideea de patrie, stat, naţiune, a pătruns în asemenea măsură în gândirea modernă încât a devenit aproape o divinitate. Statul modern este conceput în mod panteist atât de filosofi, cât şi de jurişti sau de oamenii politici; pentru ei, el este expresia supremă a realităţii umane, unicul izvor de drept, singura limită a activităţii. Naţionaliştii ridică naţiunea până la rangul de spirit viu, raţiunea ultimă a indivizilor. Pentru ei, religia şi morala trec pe planul al

doilea, ca mijloace de înfăptuire a rasei, a vitalităţii naţiunii, a realităţii complexe a statului. (I, IV, 92)

Pentru noi, scopul nu justifică niciodată mijloacele; chiar dacă scopul este binele ţării, acest scop nu justifică mijloacele imorale, precum încălcarea tratatelor, asasinarea adversarilor, masacrul inocenţilor, persecuţiile rasiale, suprimarea activităţilor religioase şi morale şi a libertăţilor civile şi politice sau războiul nedrept; lucruri pe care dictaturile de astăzi le consideră legitime.

Raţiunea fundamentală care ne inspiră afirmarea netă a acestui principiu este faptul că orice sistem moral trebuie să se întemeieze pe respectul persoanei umane şi că orice sistem imoral încalcă, întâi de toate şi îndeosebi, drepturile persoanei umane. (I, IV, 74)

Succesul în interesul naţiunii este adesea dorit şi aplaudat, fără a ţine seamă de mijloacele cu care a fost procurat. De aceea, unii consideră mai potrivit ca o ţară să fie guvernată de dictatori şi miniştri abili sau fără scrupule, în domnii autoritare, pentru că, pe de o parte, aceştia vor putea obţine succese prin orice mijloace, pe de altă parte, ei nu vor avea obligaţia de a da socoteală cetăţenilor, care cred că nu au nici o responsabilitate morală în privinţa mijloacelor folosite de dominatorii lor.

Aceşti cetăţeni sunt precum acea pioasă stareţă care căuta mereu, pentru afacerile mânăstirii sale, pe cineva foarte abil, în toate sensurile, de la care nu vroia să ştie altceva decât rezultatul afacerilor; ea nu se pricepea la lucrurile acestei lumi (care este atât de rea),

nici nu cunoştea legile; de aceea nutrea faţă de persoana respectivă o încredere... complet oarbă! (II, VI, t. 3, 193)

Sentimentalitate de partid

Unul din obstacolele cele mai serioase în calea desfăşurării adevăratei vieţi cetăţeneşti este obişnuinţa cu mentalitatea sau, mai bine, cu sentimentalitatea de partid.

În general, partizanii unui partid, fie majoritar sau minoritar, consideră bine făcut ceea ce porneşte de la propriul partid, şi prost făcut, ceea ce porneşte de la partidele adverse.

Şi, având în vedere că baza partidelor noastre este constituită, în majoritate, din persoane, şi nu din programe, judecata se reduce la o părere personală; şi, fiindcă personalismul este cel care poluează viaţa publică, acelaşi personalism înceţoşează privirea şi împiedică corpul electoral să aprecieze obiectiv ceea ce se petrece în cadrul vieţii orăşeneşti sau comunale. (I, XI, 337-338)

Sindicate

Sindicatele moderne nu-şi vor îndeplini misiunea dacă vor continua să se politizeze şi să sporească astfel distanţa dintre întreprindere şi muncă. (III, III, 288)

Politizarea sindicatului şi confuzia celor două funcţii, cea sindicală, particularistă şi de clasă, cea parlamen-

tară, naţională şi generală, reprezintă efectul trist al unui obicei de-acum tolerat de toată lumea.

Sindicatele politice fac imposibilă atât unificarea sindicală autonomă, cât şi independenţa sindicală faţă de politică. (III, III, 288)

Stat

Statul nu are nici spirit, nici voinţă proprie; este rezultanta politică şi juridică a spiritului şi a voinţei asociaţilor sau cetăţenilor care, în cadrul său, practică teoriile claselor conducătoare triumfătoare la un moment dat. (I, IV, 99)

Statul este un mijloc necesar; este o creaţie a omului în concreteţea istorică a fiecărui stat şi în încercările de sinteză între autoritate-libertate, în care capătă substanţă puterea publică; dar este persoana umană cea care, pentru binele comun, se autolimitează la cei doi factori ai sintezei sociale: autoritatea şi libertatea.

Nu un stat în sine, entitate absolută, zeificată. Statul este concretizarea uneia din cele trei forme originare ale socialităţii: comunitatea civică; mijloc, şi nu scop al activităţii oamenilor asociaţi, ce tind în drumul lor pământean spre finalităţi ce depăşesc graniţele înguste ale acestei lumi. (I, IV, 389)

După noi, statul nu este altceva decât însăşi convieţuirea umană în aspectul său politico-juridic. şi chiar dacă am vrea să multiplicăm (cum se face azi) aspectele în care poate fi privit statul până la a face un întreg, nu

vom ieşi niciodată din cadrul unei multitudini de relaţii a oamenilor luaţi în parte şi a grupărilor dintre ei într-un scop politic.

Orice societate este prin ea însăşi o încercare de unificare a indivizilor în anumite aspecte şi scopuri; dar indivizii nu-şi pierd niciodată personalitatea pentru a crea o personalitate aparte, independentă de indivizi, ca o supra-conştiinţă sau o supra-voinţă.

Unificarea gândurilor, a stărilor sufleteşti, a raporturilor morale, a valorilor spirituale este mereu parţială, fluctuantă, particulară, tranzitorie, deşi se amplifică treptat, pe măsura influenţei diferiţilor factori ai vieţii sociale, factori familiari, economici, de limbă, rasă, tradiţie, religie, cultură.

Aceste unificări nu sunt un scop în sine, deasupra indivizilor, decât prin manifestări ce pot fi numite, într-un anumit sens, simbolice, ca legile, parlamentele, guvernele centrale şi locale, armatele, şcolile, producţiile culturale, artistice, de presă şi alte asemenea. Dar nu trebuie să confundăm în ele particularul, concretul, personalul, cu generalul şi colectivul; pentru că, oricât am generaliza, nu putem ieşi din conştiinţa şi responsabilitatea individuală, nici măcar pentru a crea o dialectică istorică unde totul se rezolvă şi se explică ca într-o supra-conştiinţă şi supra-voinţă.

Prin urmare, ne ferim de obiceiul curent de ipostaziere a statului şi de reprezentarea sa, chiar simbolică, ca având o conştiinţă şi o voinţă proprie. (I, IV, 244-245)

Ideea de suveranitate absolută a statelor trebuie să facă loc ideii de interdependenţă; iar alianţele particulare şi antagoniste trebuie să cedeze locul unei alianţe colective şi permanente. (II, VI, t. 3, 206)

Să începem, înainte de orice, prin a lămuri cuvântul „stat": se creează o instituţie căreia i se atribuie un suflet, o gândire, o voinţă. Această concepţie este falsă, iar limbajul curent este inexact. Statul nu este o ipostază. În mod curent, ar trebui să vorbim de guvern sau de parlament, sau de alte instituţii concrete, şi cu o mai mare exactitate de clasa politică conducătoare, de birocraţia şi administraţia statală şi aşa mai departe.

În Anglia, se evită personificarea statului, aşa de folosită pe continent; şi dacă astăzi se vorbeşte de un imperiu britanic, nu se concepe ca o instituţie de sine-stătătoare, ci doar ca o comuniune de interese şi sentimente.

Pentru noi, statul nu este o instituţie animată şi volitivă, este numai o *comunitate organizată;* iar caracterele şi scopurile sale nu depăşesc limitele naturale ce derivă din natura unei societăţi politice.

Teoreticienii moderni, care exaltă statul şi îl transformă aproape într-o divinitate, atribuie organelor comunităţii politice organizate o putere suverană nelimitată, atât în raport cu interiorul, cât şi cu exteriorul. Conceptul hegelian al statului etic a invadat aproape toate teoriile statale; aşa s-a format, în mod analog, practica exprimării şi a acţiunii tuturor guvernelor şi partidelor. În mod conştient sau inconştient, ne aflăm în faţa concepţiei

„statului panteist". Comunitatea care se personifică, se idealizează, se simte ca fiind totul şi se zeifică. Nu are limite: se bucură de o suveranitate absolută.

„Indivizii există pentru stat, nu statul pentru indivizi", aşa repetă astăzi naţionaliştii şi fasciştii; şi aceasta nu este o lozincă nouă; şi înainte se susţinea această inversiune de valori, ce-şi are rădăcinile în păgânismul clasic.

Dimpotrivă, nu concepem individul ca bază, scop şi limită a statului; drepturile individuale sunt, pentru noi, inalienabile; şi, cu cât mai mult sunt cucerite şi realizate, cu atât mai mult aceste drepturi limitează suveranitatea statului.

Legile, pentru noi, obligă indivizii numai atunci când nu le încalcă drepturile şi când asigură exercitarea lor paşnică într-o convieţuire ordonată. Dincolo de această limită, individul are dreptul sau datoria, în anumite cazuri, de a rezista legilor şi, dacă sunt respingătoare din punct de vedere etic, să le încalce. (I, VI, t. 1, 132-133)

Statul, patria, naţiunea, nici o autoritate pământeană nu îi poate cere creştinului sacrificarea propriei conştiinţe. (II, V, t. 3, 103)

Astăzi triumfă statul unitar naţional, care nu se poate concepe decât în formă reprezentativă şi democratică, bazat pe metoda libertăţii. Tentativele dictatoriale sunt excesul grotesc al concepţiei naţionaliste şi panteiste a statului. Ei bine, nici măcar în faţa unui stat unitar, naţional,

reprezentativ, democratic, ce admite metoda libertăţii, nu putem abdica de la drepturile personale, religioase, morale şi politice, nici de la drepturile grupărilor umane naturale, precum familia, clasa, comuna sau altele, ca cele ale minorităţilor etnice sau religioase. Sunt drepturi pe care statul nu le creează, dar pe care trebuie să le recunoască, armonizeze, organizeze, protejeze. Pretinsa sa suveranitate nu este, deci, nelimitată: ci are limite naturale. Statul nu este totul, pentru că nu este scopul omului, nici nu se poate confunda cu toate celelalte forme sociale nonpolitice, în care omul trăieşte şi-şi desfăşoară o bună parte din activitatea sa, cum sunt societatea familială şi cea religioasă. Negăm, prin urmare, concepţia suveranităţii absolute şi nelimitate a statului. (II, VI, t. 1, 134-135)

Stat şi cetăţeni

Principiul încrederii reciproce a cetăţenilor şi a statului precedă orice activitate. Latinii, în schimb, priveau totul cu neîncredere: statul nu are încredere în cetăţeni, nici cetăţeanul în stat; de aceea, cei care sunt încă la putere strigă: „statul se apără!". Nu, statul nu îi are împotriva sa pe cetăţenii ce-şi exercită drepturile, pentru că statul este constituit din cetăţeni; statul nu este altceva decât societatea însăşi, organizată din punct de vedere politic, şi nu o instituţie externă, de sine-stătătoare şi deasupra cetăţenilor. Statul sau, mai bine, puterile statului, trebuie să apere legea de cei care o încalcă; trebuie să apere orânduirea statală de cei care nu o respectă; dar nu pot viola libertatea cetăţenilor, când îşi exercită drepturile,

numai pentru că un nou curent ia locul celui care ieri triumfase. (II, V, t. 3, 199)

Şcoală

Să nu se creadă că şcoala poate fi reformată prin regulamente, circulare, legi formale, norme didactice, înregimentarea învăţătorilor şi aşa mai departe. Aceastea sunt lucruri vechi şi râncede ale etatismului şcolar italian. (I, XI, 79)

Numai libertatea poate salva şcoala în Italia.

„Lipsesc mijloacele pentru o şcoală liberă, pentru că Italia este săracă." Este adevărat: dar dacă oamenii de afaceri italieni, în loc să arunce cu banii, subvenţionând ziare politice (care le servesc prost interesele şi mai prost, interesele ţării), s-ar lăsa mânaţi de spiritul de libertate întemeind şi subvenţionând şcoli; dacă fiscul ar adopta sistemul american, potrivit căruia donaţiile către şcoli şi instituţii de binefacere sunt scăzute din venitul net impozabil anual; dacă opinia publică ar încuraja testamentele în favoarea acestor institute, Italia ar concura cu celelalte ţări civilizate şi libere în ridicarea nivelului şcolii în spiritul libertăţii.

Povestea „confesionalismului şcolar" care ar profita de „libertate" rimează cu cea a „comunismului" care profită de libertate sau a „laicismului" care profită de libertate.

Trebuie să alegem între libertatea cu toate „inconvenientele" sale şi etatismul cu toate „opresiunile" sale.

Eu am ales libertatea încă de tânăr şi voi încerca să mă cobor în mormânt fără a fi trădat-o niciodată.

De aceea m-am luptat pe toate planurile, nu numai în cel şcolar, împotriva „etatismului", atât cel prefascist, cât şi cel fascist, şi mă lupt astăzi împotriva etatismului postfascist, ai cărui garanţi au devenit, *bongré, malgré*, mulţi dintre prietenii mei.

Intoleranţa şcolară a laiciştilor este dublată de convingerea că ei ar apăra libertatea; dar libertatea nu este monopolul nimănui.

Monopolul şcolar al statului este dublat de convingerea că numai statul ar fi capabil să creeze o şcoală demnă de acest nume; dar nu a reuşit decât să o birocratizeze şi să o fosilizeze.

În esenţă, nu este libertate unde există intoleranţă şi monopol. Aceasta este trista situaţie italiană. (II, XI, 51)

Două lucruri îi lipsesc şcolii din Italia: libertatea şi mijloacele; dar mijloacele fără libertate ar fi irosite; în timp ce în libertate s-ar reuşi să se găsească şi mijloacele. (II, XI, 45)

Celor care nu înţeleg necesitatea de a da şcolii o libertate deplină şi sigură, trebuie să li se repete: de-a lungul unui secol, Italia a pierdut toate bătăliile sale pentru libertate pentru că nu a avut o libertate şcolară. Poate părea ciudat, dar aşa este. Singurele ţări care au conştiinţa libertăţii şi ştiu să o înfăptuiască şi să o apere sunt cele unde există o deplină libertate şcolară.

Tânărul trebuie educat să iubească libertatea, el însuşi simţind-o din primul moment în care merge la şcoală.

Libertatea este pentru elev precum apa pentru înotător.

I se va spune: întâi învaţă să înoţi şi apoi aruncă-te în apă. Timp pierdut! Mai întâi se va arunca în apă şi aşa va învăţa să înoate.

De ce tineretul din secolul nostru nu a iubit libertatea asemenea celui din veacul al XIX-lea? şi de ce nu o iubeşte nici astăzi? Tocmai pentru că şcoala sa nu este liberă, pentru că şcoala nu învaţă cum să fie iubită şi apreciată libertatea. (II, X, 170)

În Anglia, şcolile elementare parohiale (catolice şi protestante) se bucură de beneficiile statului în privinţa edificiilor şi a dotărilor şi sunt obligate să aleagă învăţătorii potrivit unor anumite reguli statale şi să-i plătească la fel ca pe învăţătorii de la şcolile de stat. Nici catolicii, nici protestanţii nu au fost mulţumiţi vreodată de acest lucru şi, în timpul războiului, au fost prospectate diferite soluţii pentru a aşeza pe un plan mai echitabil şcolile parohiale. Mai bun este sistemul olandez, cu o subvenţie *pro capite*. În America există o asemenea libertate publică şi o asemenea liberalitate privată, încât problema se pune în termeni diferiţi. Recent, catolicii din New Jersey s-au revoltat din cauză că statul sau oraşul respectiv (nu-mi amintesc bine) acordă locuri gratuite în autobuzele care transportă copiii la şcolile statale, excluzând şcolile parohiale. Liberalii italieni (nu vorbesc de totalitari) ar face bine să studieze sistemul şcolar american (pe lângă cele

din Anglia şi Olanda), în loc să-l copieze pe cel francez de tip napoleonian, complet neliberal şi contaminat încă de un pozitivism de stil vechi. (II, IX, 234)

Mediul sectar şi pe deplin încrezător în stat, care s-a dezvoltat după căderea fascismului, i-a făcut pe mulţi să închidă ochii. Articolele despre şcoală inserate în constituţie au menţinut starea de fapt a monopolului statal, sistemul concesiunilor de echivalare, introducerea examenului de stat (lipseşte numai examenul de stat la grădiniţe) şi, în sfârşit, în codicil, declaraţia polemică şi nedreaptă că şcoala privată nu va crea nici o obligaţie din partea statului. (II, IX, 235-236)

Sper ca aerul de libertate şcolară care vine din America să pătrundă şi în ţara noastră, unde libertatea şcolară nu există deloc. (II, IX, 260)

Din nefericire, în Italia nu există încă o concepţie sănătoasă asupra libertăţii şcolare, mai ales în domeniul universitar.

Este adevărat că articolul 33 din constituţie spune că „instituţiile de cultură importante, universităţile şi academiile au dreptul de a se guverna în mod autonom", dar adaugă „în limitele stabilite de legile statului". Astfel se dă cu mâna dreaptă o autonomie ce este negată cu mâna stângă. (II, XI, 144-145)

Libertatea ar putea produce trei beneficii pentru şcoala italiană: selecţia elevilor; selecţia profesorilor;

concurenţa între diferite metode de predare; beneficii ce vor conferi studiilor acea valoare finală proprie pe care, în parte, astăzi au pierdut-o. (II, XI, 47-48)

Şcoala în America este liberă: liberă pentru că orice instituţie sau individ poate deschide sau promova şcoli de orice grad şi facultăţi; liberă pentru că programele, cursurile şi profesorii nu sunt impuşi prin ordine ministeriale; liberă pentru că alegerea profesorului revine chiar şcolilor şi facultăţilor, fără limite privind naţionalitatea sau profilul; în sfârşit, liberă pentru că, în colegii (şcoli de tip universitar) şi în universităţi, studenţii au posibilitatea de a alege orice materii şi cursuri, obţinând diplome şi licenţe pentru materiile speciale alese şi pentru cursurile urmate.

Până când italienii nu vor câştiga bătălia pentru libertatea şcolară în toate gradele şi pentru toate formele, vor rămâne tot servitori: servitori ai statului (fie el democratic, fascist sau comunist), servitori ai partidului (de orice culoare), servitori ai micilor tirani locali (tovarăşi, moşieri), servitori ai tuturor, pentru că nu vor respira libertatea – adevărata libertate care ne face stăpâni pe soarta noastră, respectuoşi şi toleranţi faţă de ceilalţi – încă de pe băncile şcolii, ale unei şcoli cu adevărat libere.

Aceasta va trebui să fie prima şi esenţiala campanie a italienilor, nu cea de solicitare a echivalărilor şi recunoaşterilor unor şcoli mai mari sau mai mici de către Ministerul Învăţământului, care, chiar dacă este condus de oameni ce simt liber, precum Gonella, reprezintă un monopol tiranic asupra tuturor şcolilor italiene. (II, IX, 261-262)

Statul, ca orice altă structură administrativă care posedă şcoli, trebuie să aibă simţul limitei şi al respectului faţă de sine şi faţă de şcoală şi să nu transforme şcoala într-o organizaţie birocratică, să-i înăbuşe voinţa de progres printr-o insuportabilă reglementare şi centralizare. (II, XI, 49)

M-am întrebat de mai multe ori de ce, de mai bine de 45 de ani, metoda Montessori nu s-a răspândit în şcolile italiene. Atunci, ca şi astăzi, trebuie să dau acelaşi răspuns: este vorba de un viciu organic al învăţământului nostru: lipseşte libertatea; se doreşte uniformizarea; cea impusă de birocraţi şi consfinţită de politicieni. Lipseşte şi interesul public pentru problemele şcolare; pentru tehnica lor, pentru adaptarea metodelor la exigenţele moderne.

Mai mult: există o neîncredere în spiritul de libertate şi de autonomie a persoanei umane, ce se află la baza metodei Montessori. Se vorbeşte mult de libertate şi de apărarea libertăţii; dar suntem pur şi simplu sufocaţi de piedicile pe care le întâmpină orice activitate asociată în care intervine statul; de la economia care se cufundă în dirijism, la politica care merge spre partitocraţie, la şcoala care este monopolizată de stat şi, în consecinţă, birocratizată. (II, XII, 244-245)

Istoria şcolii italiene, de la cea elementară până la cea universitară, oferă dovada unei stagnări implacabile, a unei centralizări birocratice aberante, a unei adversităţi permanente între şcoala oficială şi organizarea ei liberă.

şcoala privată există, dar este atacată, supravegheată, controlată, umilită, este aproape un duşman. Poartă însemnul unei descalificări originare, păcat ce nu poate fi şters. Efectele în evaluarea culturală sunt foarte grave; cultura catolică, chiar şi a celor care provin din şcolile publice, este considerată şi ea vinovată din cauza originii; un bastion *extra moenia,* de care ar trebui să ţină cont numai iniţiaţii şi bigoţii. (II, XIV, 450)

Şerpi şi porumbei

Evanghelia ne spune să fim prudenţi ca şerpii, dar simpli ca porumbeii: este o greşeală să disociem cele două calităţi, chiar şi în viaţa publică. (II, VI, t. 3 , 240)

Tocqueville

Tocqueville, în cartea sa *Démocratie en Amérique*, a încercat să demonstreze burgheziei franceze – care păstra încă vii amintirile constituantei şi ale directoratului şi care presimţea deja mişcarea maselor muncitoreşti – că se putea organiza o democraţie pe baze raţionale, fără a cădea în anarhie sau în tiranie. (I, VI, 101)

Toleranţă

Toleranţa, chiar şi în luptele cele mai aprinse, îi menţine pe adversari într-o sferă de echilibru, seninătate şi dreptate, care fac lupta mai umană, iar contrastele mai serioase; frânează excesul pasiunilor; evidenţiază mai bine propriile greşeli.

Toleranţa nu înseamnă aprobarea răului, ci respectul personalităţii celuilalt, ce uşurează opera de elevare morală şi de fraternă corecţie. (I, VII, 257)

Transformism

Greşeala italiană, ce derivă dintr-un îndelungat exerciţiu de transformism şi de adaptare, este aceea de a confunda liniile naturale de demarcaţie între diferitele curente; şi de a face să fluctueze clasa conducătoare între diferite extreme, pentru a se întâlni pe terenul eternului compromis, aproape mereu în cinstea celui mai puternic. (II, V, t. 3, 86)

Trecut, prezent şi viitor

Trecutul nu mai este al nostru; viitorul, nu ştim dacă îl vom avea; al nostru este prezentul: el este un dar de la Dumnezeu.

Multă lume se plânge că astăzi nu mai este ca ieri; atunci lucrurile mergeau mai bine, era mai multă cinste, linişte, bunăstare. O fi adevărat, n-o fi adevărat: toate acestea sunt inutile pentru realitatea pe care o trăim. Trecutul ne foloseşte fiindcă devine experienţă, fiindcă ne-a permis să acumulăm idei, mijloace de muncă, valori morale. În afară de asta, este nimicul transformat în abis.

Mulţi alţii, dispreţuind prezentul, se refugiază în viitor ca într-o speranţă de bine; dar acest bine sperat se crede că va ajunge la noi ca o mană cerească. Visul cu ochii deschişi, în inerţie sau neputinţă, ne face prizonieri pe

viaţă, aşteptând ca întâmplarea să ne scoată, într-o bună zi, din trista noastră celulă.

Dacă viitorul înseamnă ceva pentru noi – nu un viitor concret şi fixat de noi ca şi cum ar ieşi de sub atingerea unei baghete magice, ci un viitor pe măsura capacităţilor şi posibilităţilor noastre – acest viitor se manifestă în activitatea noastră, adică în prezent.

Numai prezentul cuprinde trecutul ca experienţă şi viitorul ca finalitate şi le transformă în acţiune. Inerţia, inacţiunea, suspinul, tânguiala, visul cu ochii deschişi, acestea nu sunt nici măcar trecut (care nu poate da un gol, ci un cumul de energii la dispoziţia noastră) şi nu sunt nici viitor, care, în cazul inerţiei noastre, nu este realizat de noi şi, prin urmare, este împotriva noastră.

Dar care prezent? Cel în care ne aflăm prin voia Providenţei; vocaţia fiecăruia este o voce divină; datoria ce derivă din această vocaţie este o voce divină; evenimentele, bune şi triste, ce ne înconjoară şi se inserează în viaţa noastră sunt voci divine; sfaturile bune, ordinele juste ale autorităţii sunt voci divine. (I, VII, 294-295)

Fiecare epocă îşi are răul ei: structura politică şi economică corespunde unor anumite procese sociale, care au raţiunea lor de a fi; şi care produc, deci, acel rău şi bine ce provin din orice orânduire imperfectă. Răul stimulează reformele, binele dăinuie în procesul istoric şi în dezvoltarea conştiinţei sociale. Opera oamenilor nu depăşeşte aceste limite, ci se referă la o ordine superioară de moralitate, pe care tindem mereu să o realizăm. Trecutul este un element ce nu se mai întoarce în aceleaşi

forme; iar viitorul tinde să realizeze numai acel lucru din trecut pe care îl consideră un bine; dar realitatea viitoare se află dincolo de trecut şi prezintă o noutate ce corespunde altor structuri economice şi politice. (II, VI, t. 1, 310-311)

Utopişti

Când cineva crede că făureşte pentru totdeauna un tip de stat, ca fiind cel mai bun cu putinţă din toate lumile posibile, creează o dogmă. (II, IX, 219)

Vizionari şi visători

Vizionari şi visători, nu plecaţi urechea la Casandre şi la martiri de idei sau credinţe; ei joacă totuşi un rol util, pentru că ceea ce spun şi suferă ei ajută la crearea unui *pathos*, atitudine receptivă a conştiinţei colective, ce tinde să o înalţe deasupra satisfacţiei facile şi a indolenţei şi să o strămute de la „litera" care ucide, la „spiritul" care învie. (I, XII, 212)

APENDICE

NOTE ŞI SUGESTII DE POLITICĂ PRACTICĂ*

1

Politica poate fi considerată arta *profitului posibil* aplicată treburilor publice. Fiind vorba de societate, oricare ar fi ea, profit înseamnă bine comun sau binele comunităţii. Se spune profit posibil chiar atunci când, din cauze excepţionale sau datorită unor evenimente fericite, sunt obţinute avantaje considerate imposibile.

2

Societatea politică se bazează pe principii directoare referitoare la ordine, administraţie şi apărarea publică; profitul politic constă în căutarea mijloacelor şi a scopurilor corespunzătoare naturii însăşi a acestei societăţi.

---

* (Din Luigi Sturzo, *Coscienza politica*, Zanichelli, Bologna, 1972, p. 234-239)

3

Nu toată lumea ştie să facă politică, ci numai cei dotaţi. Ca orice artă, şi politica îşi are creatorii şi artizanii ei; bineînţeles, există şi impostori; publicul îşi alege favoriţii şi dintre impostori.

4

Prima regulă a artei politice este să fii sincer, să eviţi prefăcătoria; să promiţi puţin şi să respecţi ceea ce ai promis.

5

Se crede că minciuna este obligatorie în politică; nu este aşa. Minciuna iese mereu la suprafaţă; lăsând deoparte natura sa imorală, se transformă mai mult în pagubă decât în avantaj. Dacă este adevărat că Bismarck spunea să foloseşti adevărul în diplomaţie pentru a lăsa să se creadă contrariul, este mai exact să afirmăm că adevărul în diplomaţie este un mijloc care, mai devreme sau mai târziu, va produce roade inestimabile de înţelegere, încredere, simpatie, solidaritate.

6

Să spui adevărul nu înseamnă să dezvălui secrete sau să faci afirmaţii nepotrivite. Tăcerea este de aur, mai ales în politică: astăzi se vorbeşte prea mult şi, prin urmare, se

folosesc adevăruri, jumătăţi de adevăr, adevăruri aparente, prefăcătorii şi minciuni. Arta politică ne învaţă să spunem ce trebuie; să tăcem asupra lucrurilor pe care nu trebuie să le dezvăluim; să evităm minciuna şi afirmaţiile care nu ar duce la îndeplinirea scopului. Fără o educaţie susţinută nu se învaţă uşor.

7

Este mai uşor să ajungi de la *nu* la *da* decât să dai înapoi până la *nu*. Un sfat înţelept este să nu te angajezi dacă nu ai reflectat suficient şi dacă nu eşti convins că-ţi vei respecta angajamentul.

8

Un *nu* costă mai mult decât un *da*, dar adesea, un *nu* este mai util decât un *da*. Având în vedere facilitatea cererilor oneroase pentru stat şi de moralitate îndoielnică pentru solicitant, *nu*-ul este obligatoriu, iar *da*-ul este dăunător. Omului politic nu trebuie să-i fie teamă să spună *nu* mai des decât *da*. Lăsând la o parte simţul datoriei, un *nu* spus politicos, dar ferm sporeşte creditul şi stima.

9

Politicianul nesigur şi ezitant, dacă nu este compensat de o sumă de calităţi bune, cinste, bun simţ, capacitate de sinteză, autoritate morală, merite sociale, poate fi considerat un om falit. Din păcate, chiar şi bunele calităţi

s-ar devaloriza în favoarea uneia care ar deveni curând călcâiul lui Ahile.

10

A avea grijă de micile, onestele exigenţe ale fiecărui cetăţean ca şi cum ar fi vorba de o afacere importantă este o metodă bună în politică. Dante îl ridică în slăvi pe Traian pentru că a ascultat o „bătrânică" în momentul plecării la război.

11

Solicitudinea în desfăşurarea afacerilor, mai ales dacă îi privesc pe simplii cetăţeni, este o politică bună. Dacă rezultatul este negativ, cel puţin s-a evitat aşteptarea ce sporeşte speranţele şi durerile; dacă rezultatul este pozitiv, se va avea avantajul de a fi făcut dreptate fără a fi irosit-o în întârzieri, mereu lungi şi chinuitoare pentru cine aşteaptă.

12

Nu te înconjura de linguşitori. Linguşirea face rău la suflet, excită vanitatea şi alterează viziunea asupra realităţii. Prietenul linguşitor nu mai este prieten şi trebuie să te păzeşti de el: îţi poate cere ceea nu trebuie acordat, din cauza relaţiei create, nu din prietenie, ci din linguşire.

13

Respinge, încă din primul moment în care eşti la putere, orice propunere ce ar tinde la nerespectarea legii pentru un presupus avantaj politic. Legătura morală pe care încălcarea legii o are cu ceilalţi, colegi sau subordonaţi, rămâne o povară; complicii te vor face să plăteşti. Alte încălcări vor urma primei.

Povara psihologică a primului păcat a fost astfel exprimată de Petrarca în cel de-al 75-lea sonet:

Allor corse al suo mal libera e sciolta;
Or a posta d'altrui convien che vada
L'anima che peccò sol una volta.

În politică este la fel.

14

Nu promite ceea ce nu eşti sigur că vei putea respecta; nu crede că timpul te va ajuta să nu respecţi cea ce ai promis.

15

În orice afacere trebuie să măsori timpul „tehnic" de rezolvare, astfel încât să vezi efectele de la distanţă. Pictorul, zugrăvind bolta şi zidurile unei biserici sau ale unui mare salon, trebuie să-şi menţină viu simţul distanţei de punctul vizual; aşa trebuie să facă şi omul politic.

În plus: trebuie măsurat timpul „politic" al pregătirii psihologice a colaboratorilor şi a publicului; timpul „parlamentar", dacă ne aflăm în democraţie, şi timpul „de

anticameră", dacă suntem într-un regim dictatorial. Nu este suficient, trebuie prevăzut şi timpul „birocratic", cel mai lung şi cel mai pierdut; la sfârşit vine timpul „tehnic" al realizării.

Cine vrea să ardă una din aceste etape adesea arde opera pe care vrea să o împlinească, dacă nu îşi arde politica sau propria persoană.

16

Nu lăsa pe mâine ce poţi face azi; dar nu face astăzi în grabă ceea ce poţi face mâine pe îndelete.

17

Răbdarea omului politic trebuie să imite răbdarea pe care Dumnezeu o are cu oamenii. Nu dispera niciodată, ci prinde momentul potrivit pentru recompensă sau pentru pedeapsă.

18

Nu se poate colabora fără încredere. Dar în ziua în care descoperi că angajatul tău nu este fidel, găseşte modul de a te debarasa de el cât mai repede şi de a nu-l mai lua înapoi niciodată.

19

Nu acoperi cu autoritatea ta nelegiuirile angajaţilor tăi; lasă ca justiţia să fie şi cu ei nepărtinitoare.

20

Preferă să nu scrii niciodată ceva ce vrei să ţii secret. Gândeşte-te, atunci când scrii, că foaia ar putea fi citită de o persoană indiscretă. Evită, în orice caz, confidenţele ce nu sunt necesare.

21

Dacă vrei să ţii un secret, nu-l dezvălui nimănui, nici celui mai apropiat prieten. Dacă eşti obligat să te destăinui, fă-o fără martori, chiar când persoanele cărora trebuie să le mărturiseşti secretul sunt mai multe.

22

Dacă în politică ai suferit un eşec şi nu poţi, sau nu vrei să-ţi iei revanşa, încasează-l cu faţa senină. Dacă te gândeşti la revanşă, să ştii că nu te vei putea opri la jumătatea drumului, ci vei fi obligat să mergi până la capăt. Dacă pierzi din nou, trage consecinţele şi retrage-te din arenă.

23

Nu-ţi închipui că eşti omul indispensabil; din acel moment vei face multe greşeli. Dacă alţii îţi vor spune acest lucru, fereşte-te de ei ca de duşmani; te vor abate din drumul tău.

24

Din colaboratorii tăi la guvernare fă, dacă se poate, nişte prieteni; niciodată favoriţi. Prietenul care cere prea mult trebuie ţinut la distanţă. Favorurile pe care prietenii le vor putea obţine trebuie să fie oneste, în limitele legalităţii şi de asemenea natură încât să nu creeze resentimente nejustificate.

25

Este bine să vă ţineţi familia departe de problemele de stat, în afară de cazul în care are deja o carieră politică prin merite proprii; chiar fără să vrei, te compromite mereu. Dacă intră în sfera colaboratorilor, va abuza cu uşurinţă de gradul de rudenie. Nepotismul este dăunător.

26

Nu trebuie dispreţuite părererile şi ajutorul femeilor înţelepte care se interesează de problemele publice. Ele văd lucrurile din puncte de vedere concrete ce pot scăpa bărbaţilor; lor le foloseşte mai mult intuiţia decât raţiunea; sentimentul mai mult decât experienţa. Trebuie însă să te păzeşti de Nimfele Egerie, mai ales de cele care vor să conducă politica din saloanele mondene.

27

Cine este prea ataşat de bani să nu facă politică, nici să nu aspire la vreun post în guvern. Dragostea faţă de bani îl va face să-şi încalce grav îndatoririle.

28

Nu abunda în discursuri despre viitor cu planuri şi programe ample, gândindu-te că şi oamenii politici realizează mult mai puţin decât cred şi în timp mult mai lung decât speră. Lasă faptele să vorbească: este mai util şi mai convingător.

29

Când mulţimea te aplaudă, gândeşte-te că aceeaşi mulţime va putea deveni adversă; nu te umfla în pene dacă eşti aprobat, nici nu te descuraja dacă eşti atacat.

30

A face în fiecare seară un examen de conştiinţă este un sistem bun şi pentru omul politic; la fel este să-ţi propui lucruri bune. Dacă, în ciuda acestui fapt, vii seara cu mâinile goale, fără să-ţi fi respectat bunele propuneri de dimineaţă, gândeşte-te că aceasta li se întâmplă celor mai mulţi şi foloseşte la a ne menţine umili, chiar dacă gloria umană pluteşte în jurul micului nostru cap.

SUMAR

PREFAŢĂ de Giovanni Palladino 5

INTRODUCERE de Massimo Baldini 11
1. *Rolul moralei* 11
2. *Morala, politica şi economia* 13
a) Primatul persoanei 13
b) Nu există indivizi fără societate, nici societate fără indivizi 14
c) Morala este individual-socială şi unică 15
d) Originea vieţii morale este conştiinţa 16
e) Împotriva totalitarismului drepturilor 17
f) Importanţa răspunderii personale şi a riscului 18
g) Politica în sine este un lucru bun şi constă în căutarea interesului general 19
i) Împotriva machiavellismului 21
l) Moralitatea economiei 22

NOTA EDIŢIEI 25

LUIGI STURZO
LIBERTATEA: PRIETENII ŞI DUŞMANII SĂI 27

Administraţie (bună) 29
Administratori politicianişti 30
Administraţiile locale 31
Autodisciplina 31
Bine şi rău 32
Birocraţia 32
Biserica şi partidele 33
Bomba atomică 34
Binele comun şi binele individual 34
Burghezia 35
Capital şi capitalism 35
Centralizarea statală 36
Centrismul 37
Compromisuri şi combinaţii 38
Comunism şi Creştinism 39
Creştinism 40
Criza economică 40
Demagogia şi propaganda 40
Democraţia 40
Democraţia şi catolicii 43
Democraţia şi creştinismul 46
Democraţia creştină 46
Democrat-creştini 47
Deschiderea faţă de stânga 48
Dictaturi 50
Dreapta, stânga şi centrul 50
Economia şi morala 50
Educaţia politică 52
Etatism 53
Etatism şi libertate 56
Etatismul şi poporul italian 57
Federalism 57
Femeile şi politica 58
Guvernul 58
Guvernul şi opoziţia 59

Idei 59
Idei şi lupte civile 60
Impozite 60
Indispensabili şi buni la toate 61
Indivizi şi societate 62
Indivizi, societate şi creştinism 65
Intervenţionism 67
Isme 69
Italieni şi defectele lor 69
Întreprindere 72
Laicism 72
Legi (Înmulţirea legilor) 74
Legi şi cutume 75
Liberali 75
Libertate 75
Libertate şi autoritate 85
Libertate şi datorii 85
Libertate economică 86
Libertate economică şi libert11ate religioasă 87
Libertate (Metoda libertăţii) 88
Libertate şi responsabilitate 88
Libertate şi stat 88
Libertate şi egalitate 89
Libertate şi adevăr 89
Lumea unită 90
Lupta 91
Lupta de clasă 91
Majoritate 92
Marxism 92
Mizerie şi bogăţie 92
Misiunea catolicului 92
Monopoluri 93
Morală 93
Moralizarea vieţii publice 94
Om şi Dumnezeu 96

Opinia publică 97
Pace şi libertate 98
Pace internaţională 98
Partide 98
Partide şi catolici 101
Partitocraţie 102
Politică 103
Politică şi bună administraţie 105
Politică şi morală 106
Politicieni 109
Popularism 109
Putere 111
Putere (Limitele puterii) 111
Principii 112
Proporţionala 112
Problema meridională 113
Regiune 113
Revoluţie 115
Risc 117
Risorgimento 117
Scopuri şi mijloace 118
Sentimentalitate de partid 120
Sindicate 120
Stat 121
Stat şi cetăţeni 125
Şcoală 126
Şerpi şi porumbei 132
Tocqueville 132
Toleranţă 132
Transformism 133
Trecut, prezent şi viitor 133
Utopişti 135
Vizionari şi visători 135
Apendice 137
Note şi sugestii de politică practică 139